Specifická cesta KSČ k socialismu

Fikce, nebo realita?

Jiří Pernes

Od roku 1945 hrála Komunistická strana Československa v životě společnosti stále důležitější úlohu. Ve vládě Národní fronty Čechů a Slováků obsadila společně s Komunistickou stranou Slovenska pozice náměstka předsedy vlády, pěti ministrů – včetně většiny nejvýznamnějších resortů – a místo státního tajemníka v ministerstvu zahraničních věcí. Její mimořádnou oblibu u československých občanů ukázal výsledek voleb pořádaných 25. května 1946; velký předstih komunistů před ostatními stranami mnohé zaskočil. Národněsocialistický politik a ministr tehdejší vlády Prokop Drtina ve svých pamětech píše, že ví „pozitivně, že komunističtí vůdcové byli velikostí svého vítězství sami překvapeni. Čekali sice své prvenství, ale nikoli v té míře. Někteří to přiznali mně přímo v rozhovorech, dr. Beneš mně řekl, že jemu to přiznal i tehdejší generální tajemník KSČ Rudolf Slánský.“¹ Po volbách vliv KSČ samozřejmě ještě vzrostl: Klement Gottwald se stal předsedou vlády a jedno z místopředsednických míst zaujal předseda Komunistické strany Slovenska Viliam Široký, ministerstev řídili komunisté již šest, místo státního tajemníka v ministerstvu zahraničních věcí jim zůstalo.

1 DRTINA, Prokop: *Československo můj osud: Kniha českého demokrata 20. století*, sv. II/1: *Emigrací k vítězství*, s. 167.

Každý po své cestě k nevyhnutelnému cíli

Jak je možné, že Komunistická strana Československa dosáhla tak masové obliby, když vlastně od samého počátku své existence stála v opozici vůči Československé republice, kterou prezentovala jako imperialistický stát, proti němuž je třeba bojovat. Cílem činnosti KSČ nejpozději od jejího pátého sjezdu byl „boj třídy proti třídě“, proletářská revoluce a nastolení diktatury proletariátu. Koncem třicátých let, v době ohrožení Československa hitlerovským Německem, se sice KSČ zařadila mezi síly odhodlané bránit demokratickou republiku proti nacistické totalitě (komunističtí poslanci v Národním shromáždění dokonce v roce 1935 hlasovali pro státní rozpočet a v prosinci téhož roku zvedli ruku pro volbu Edvarda Beneše prezidentem republiky), avšak uzavření sovětsko-německého paktu v srpnu 1939 situaci změnilo. Vedení KSČ – poslušno kremelských pokynů – zaujalo stanovisko, že „současná válka je válka imperialistická, nespravedlivá, na níž má stejnou vinu buržoazie všech válčících stran. V žádné zemi nesmí dělnická třída a tím méně komunistická strana tuto válku podporovat...“² To se ovšem zásadně rozcházel s cítěním většiny české společnosti, která právě ve válce spatřovala jedinou příležitost ke znovunabytí svobody. Přesto se v roce 1945 vedení KSČ vrátilo do vlasti v ministerských funkcích a pozice strany se upevňovaly ve všech ohledech: už k 15. březnu 1946 se pyšnila tím, že má 1 007 834 členů,³ a jejich počet dále prudce rostl.

Důvodů tohoto vývoje bylo nepochybně víc, k těm nejdůležitějším však patřila změna rétoriky vedoucích představitelů KSČ. Po roce 1945 již nebylo možno z úst Klementa Gottwalda ani jeho nejbližších spolupracovníků slyšet chvástivé přiznání, že jezdí do Moskvy učit se, jak buržoazii „zakroutit krk“. Naopak tvrdil, že KSČ chce vést zemi k socialismu svou „vlastní, specifickou“ cestou a že nastolení diktatury proletariátu, jako se to stalo v Rusku po bolševické revoluci, nebude v Československu nutné. Při zpracovávání dějin Komunistické strany Československa je otázka „specifické československé cesty k socialismu“ nesmírně důležitá a hledání odpovědi na ni⁴ není možné bez znalosti dokumentů z ruských (bývalých sovětských) archivů.

2 Gottwald to sděloval v depeši z Moskvy domácímu vedení KSČ 8. září 1939. Citováno dle RUPNIK, Jacques: *Dějiny Komunistické strany Československa: Od počátků do převzetí moci*. Praha, Academia 2002, s. 154.

3 Sněm budovatelů šťastné a silné republiky: Zpráva o činnosti strany od VII. do VIII. sjezdu KSČ. In: *Sněm budovatelů: Protokol 8. řádného sjezdu KSČ ve dnech 28.–31. března 1946*. Praha, Ústřední výbor KSČ 1946, s. 59. O vývoji členské základny po roce 1945 blíže viz MAŇÁK, Jiří: *Komunisté na pochodu k moci: Vývoj početnosti a struktury KSČ v období 1945–1948. Studie*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR Praha 1995, s. 18.

4 Téma „specifické cesty KSČ k socialismu“ bylo politicky aktuální zejména ve druhé polovině 60. let minulého století po 22. sjezdu KSSS. O tomto tématu hovořili v roce 1965 na konferenci k 20. výročí osvobození Československa Karel Kaplan a Michal Reiman. Jejich příspěvky jsou ovšem zatíženy ideologickým balastem, pro tehdejší dobu typickým, a jejich úroveň významně poznamenala skutečnost, že tehdy ještě neměli k dispozici dokumenty z Archivu ÚV KSČ. (Viz KAPLAN, Karel: *Československá cesta k socialismu*. In: LACINA, Vratislav (ed.): *Československá revoluce v letech 1944–1948: Sborník příspěvků z konference historiků k 20. výročí osvobození Československa*. Praha, Academia 1966, s. 159–164;

Skutečností je, že až do podzimu 1946 se termín „specifická československá cesta k socialismu“ či „specifická cesta KSČ k socialismu“ v oficiálních dokumentech Komunistické strany Československa neobjevuje. Gottwald a další vedoucí komunističtí funkcionáři zpočátku mluvili pouze o „národní a demokratické revoluci“, případně o budování „lidové demokracie“. Ze souvislosti je však zřejmé, že i tyto slogany pokládali za označení československého specifika, jež se mělo stát východiskem pro nastolení „socialismu“, který pochopitelně ztotožňovali s vládou KSČ. Předpokladem a součástí „národní a demokratické revoluce“, případně „lidovědemokratického režimu“, byly hluboké změny, kterými mělo Československo po skončení války projít a o nichž hovořili od podzimu 1943. Zdůrazňovali význam vzniku a existence národních výborů,⁵ Národní fronty,⁶ přebírání soukromých podniků do rukou státu,⁷ rozdělení půdy „cizácké šlechty“ a sudetských Němců „mezi náš drobný venkovský lid“⁸ stejně jako osvobození Československa Sovětskou armádou.⁹ To všechno byly podle Gottwalda prostředky, které „už dnes do značné míry rozhodují, jak se bude vytvářet život v osvobozené vlasti“,¹⁰ prohlásil v prosinci 1943.

Uceleně tuto politickou strategii veřejnosti představil v projevu k okresním a krajským funkcionářům KSČ v Praze 9. července 1945. O tom, že cílem politiky KSČ by měla být socialistická revoluce, v jeho řeči nepadla ani zmínka. Ba právě naopak, zdůraznil, že „je potřeba si znovu a znovu uvědomovat: jdeme nyní v dané etapě po linii revoluce národní a demokratické, nikoliv po linii revoluce socialistické“.¹¹ Již zde v jeho řeči zazněla myšlenka o specifičnosti československého vývoje: „Celkem

REIMAN, Michal: Koncepce KSČ „O specifické cestě k socialismu“ v naší revoluci. In: *Tamtéž*, s. 165–172.) Opomenout nelze ani další dobové podmíněné studie Jana Kozáka, Petra Lesjuka, Jaroslava Kladiví, Zdeňka Deyla, případně dalších autorů, na něž odkazují v dalším textu. Už bez ideově-politické naléhavosti a v souvislosti s jinými tématy se „specifické cestě KSČ k socialismu“ věnují někteří historikové i po pádu komunistického režimu, zejména Jiří Křestan, Michal Kopeček či Alexej Kusák (k jejich studiím viz dále). Z hlediska dějin historiografie se problematiky „specifické cesty KSČ k socialismu“ dotýká Vítězslav Sommer ve své objevené práci *Angažované dějepisectví: Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1970)*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2011.

- 5 Viz např. GOTTWALD, Klement: O některých otázkách našeho domácího odboje. In: TÝŽ: *Deset let: Sborník statí a projevů 1936–1946*. Praha, Svoboda 1949, s. 282 n. Poprvé byla tato Gottwaldova stať publikována v moskevském exilovém časopisu *Československé listy* 1. září 1943.
- 6 TÝŽ: O některých otázkách politického vedení našeho národního odboje. In: *Tamtéž*, s. 305 n. Poprvé byla tato Gottwaldova stať publikována v časopisu *Československé listy* 1. února 1944.
- 7 TÝŽ: O některých opatřeních na osvobozeném území republiky. In: *Tamtéž*, s. 335. Poprvé byla tato Gottwaldova stať publikována v časopisu *Československé listy* 15. května 1944.
- 8 TÝŽ: Co dělat, čím začít: Provolání KSČ v dubnu 1945. In: *Tamtéž*, s. 347 n.
- 9 TÝŽ: Naše národní a státní loď našla bezpečný přístav: Projev v moskevském rozhlasu dne 26. prosince 1943. In: *Tamtéž*, s. 299.
- 10 *Tamtéž*.
- 11 TÝŽ: O politice Komunistické strany Československa: Přednáška na školení pro okresní a krajské funkcionáře KSČ v Praze dne 9. července 1945. In: *Tamtéž*, s. 382.

prožíváme v naší republice svérázný vývoj, který se nedá vtěsnat do žádné šablony a při kterém musíme hledat své vlastní cesty, svoji vlastní metodu, svoji vlastní českou a slovenskou politiku. Závěr tedy zní: náš režim je režimem národní a demokratické revoluce, svérázného, právě československého typu, a jeho další vývoj závisí na tom, jak my, tak jako dosud jsme to dovedli, dovedeme jej usměrňovat i pro budoucnost, vycházejíce při tom z našich vlastních poměrů.“¹²

Nelze se divit, že Gottwald byl poněkud v rozpacích nad „svérázným vývojem, který se nedá vtěsnat do žádné šablony“. Vždyť socialismus, jehož nastolení Komunistická strana Československa prezentovala jako cíl své politické činnosti, měl být opakem „buržoazní“ společnosti, založené na „kapitalistických vztazích“, tedy na soukromém vlastnictví výrobních prostředků. Michal Reiman v roce 1966 upozornil na skutečnost, že československá společnost v té podobě, v jaké byla budována po roce 1945, rozhodně „buržoazní“ nebyla. „Avšak lze hovořit o budování socialismu? Vždyť představa o socialismu se dosud vždy ztotožňovala s jeho sovětskou formou. (...) A této představě o socialismu československá skutečnost v žádném ohledu neodpovídala. Byla zde tedy otázka, co budovat v Československu, ale i otázka jiná – lze si stavět za cíl budování socialismu, aniž se uskutečňuje ‘diktatura proletariátu’ (která se tehdy ve vědomí strany ztotožňovala se sověty)?“¹³

Koncepce vlastní, „specifické“ cesty k socialismu tedy mohla být určitým východiskem z této rozpačité situace, případně jejím řešením. Tím spíš, že vedení KSČ si uvědomovalo jak slabost svých politických soupeřů v Národní frontě, tak ochotu sovětského vedení a konkrétně Josifa Vissarionoviče Stalina taktiku „specifické cesty k socialismu“ akceptovat. Alexej Kusák dokonce tvrdí, že zrod taktiky specifických cest k socialismu byl součástí Stalinových snah „vymanit komunismus ze staré kominternovské ortodoxie a učinit z něj pružnou, pragmatickou politiku, jejímž cílem bylo upevnit Sovětský svaz“.¹⁴ Ostatně Stalinovo „doporučení“ zakládat lidové, národní či vlastenecké fronty ve všech zemích osvobozených či obsazených Sovětskou armádou v letech 1944 a 1945 namísto bezprostředního usilování o monopol komunistické moci – včetně zemí, kde to nezbytně rozhodně nebylo, jako například v Jugoslávii – se neslo v duchu této taktiky.¹⁵ Nelze rovněž vyloučit, že taktiku „specifických cest k socialismu“ mohl Stalin považovat za vhodnou k převzetí moci komunisty v demokratických zemích Západu, jako byla Francie, Itálie a Československo.

Gottwald ovšem současně zdůrazňoval, že je nezbytné, aby komunisté všechny možnosti, které jim národní a demokratická revoluce skýtá, „vyčerpali úplně až na dno“.¹⁶ Dokonce ani ve svém zásadním programovém projevu na osmém sjezdu KSČ Gottwald o socialistické revoluci nehovořil. Teprve v samotném závěru

12 Tamtéž.

13 REIMAN, M.: Koncepce KSČ „O specifické cestě k socialismu“ v naší revoluci, s. 165 n. (viz pozn. 4).

14 KUSÁK, Alexej: *Kultura a politika v Československu 1945–1956*. Praha, Torst 1998, s. 193 n.

15 Viz TOMASZEWSKI, Jerzy: Cesta komunistických stran k moci ve střední Evropě: Srovnávací přehled. In: *Soudobé dějiny*, roč. 5, č. 2–3 (1998), s. 208–237.

16 GOTTWALD, K.: O politice Komunistické strany Československa, s. 384.

prohlásil: „Konečným smyslem celého našeho snažení, celého života nás komunistů jako jednotlivců, je uskutečnění velkých a svatých ideálů socialismu. Jsme na dobré cestě. Mnoho překážek je před námi. Ale my, spjatí s národem jako jedno tělo a jedna duše a spolu s národem, všechny překážky překonáme a zdoláme.“ A aby svým slovům dodal na údernosti, zakončil je proslulým Stalinovým výrokem: „Není takových pevností, kterých by bolševici nedobyli!“¹⁷

Zdá se, že teprve mimořádný úspěch v parlamentních volbách v květnu 1946 přiměl vedení KSČ k vážným úvahám o způsobu převzetí moci ve státě. Ke stejnému závěru dospěli o dva roky později i sovětští kritikové politiky KSČ, když v analýze, kterou vypracovali pro tajemníka Ústředního výboru Všesvazové komunistické strany (bolševiků) Michaila Andrejeviče Suslova, napsali: „...znatelný obrat [československých] pracujících mas nalevo a jeho bezprostřední důsledek – více než 40 % hlasů všech voličů pro komunistickou stranu v parlamentních volbách roku 1946 – to vše vzbudilo v řadách komunistické strany a mezi jejími předáky iluze o ‘snadném’ vítězství socialismu v Československu pokojnou cestou, bez obětí a třídního boje.“¹⁸ Rovněž dlouholetý protivník komunistické politiky Prokop Drtina byl nucen konstatovat, že „české voličstvo dalo komunistům větší moc a sílu, než oni sami na jaře 1945 v Moskvě očekávali. Za to je ovšem tedy odpovědný jen český národ sám, český lid sám – nikdo jiný! Nechť tedy nikde jinde viníka nehledá a nesnaží se této odpovědnosti zbavit.“¹⁹

Z různých svědectví víme, že komunisté počítali s tím, že ve volbách v roce 1946 dosáhnou dobrého výsledku a že by společně se sociálními demokraty mohli získat parlamentní většinu.²⁰ To se jim skutečně podařilo: Komunistická strana Československa (40,17 procent hlasů a 93 mandátů) a Komunistická strana Slovenska (30,37 procent hlasů a 21 mandátů) obsadily společně s Československou stranou sociálnědemokratickou (15,58 procent hlasů a 37 mandátů) v nově zvoleném Ústavodárném národním shromáždění 151 ze tří set poslaneckých křesel. Byla to však většina velmi těsná, značně labilní a případná spolupráce po volbách byla závislá na ochotě sociální demokracie respektovat dominantní postavení komunistů, respektive – jak komunisté říkali – že spojenectví sociálních demokratů s nimi bude mít „pevné programové základy“.²¹ Ale tak tomu nebylo, přestože v čele sociální demokracie stál v této době Zdeněk Fierlinger, ochotný k nejtěsnější spolupráci

17 TÝŽ: Dnešní situace, politika strany a její akční program. In: *Sněm budovatelů*, s. 71 (viz pozn. 3).

18 *Rossijskij gosudarstvennyj archiv socialnoj i političeskoj istorii* (dále jen RGASPI), Moskva, fond (f.) 17, opis (o. – inventář) 128, dělo (d. – archivní jednotka) 745, O některých ošibkách v dějatelnosti Kommunističeskoj partii Čechoslovakii, 5.4.1948. Těsně přes 40 procent hlasů ovšem získala KSČ jen v českých zemích, v celostátním měřítku činil její zisk přes 38 procent hlasů. V Čechách obdržela přes 43 procent hlasů, na Moravě 34, 5 procent a na Slovensku přes 30 procent. (Viz LESJUK, Petr: Růst vlivu KSČ v masách: K 20. výročí voleb v roce 1946. In: *Nová mysl*, roč. 20, č. 10 (1966), s. 12.)

19 DRTINA, Prokop: *Československo můj osud*, sv. II/1, s. 170 (viz pozn. 1).

20 Srv. HÁJEK, Miloš: *Paměť české levice*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i. 2011, s. 131.

21 *Tamtéž*, s. 132.

s KSČ. Vzdor tomu však byly parlamentní volby v květnu 1946 zásadním mezníkem v politice komunistické strany.

Je zřejmé, že politické úspěchy, jichž Komunistická strana Československa od roku 1945 dosáhla, vedly její vedení k závěru, že proletářská revoluce a hrdiný boj na barikádách pod rudým praporem nejsou v československých podmínkách nezbytné, tím spíš že vůdcové KSČ uvažovali v dlouhodobé perspektivě. Členům strany vysvětlovali, že revoluci nechápou „jako akci několika revolučních dní, nýbrž jako epochu, trvající několik roků, nebo dokonce i několik desítek roků. Revoluce se stále během této epochy prohlubuje, to znamená, že za proletariát, který musí být vedoucí silou v revoluci, se staví stále větší a větší masy ostatních pracujících vrstev a jeho svazek se s těmito vrstvami stále více upevňuje.“²² Jinými slovy, vedení KSČ předpokládalo, že se mu podaří v procesu hospodářských a politických změn, jimiž Československo pod vládou Národní fronty po roce 1945 procházelo, i nadále pokračovat, prohlubovat je a postupně převzít vládu do svých rukou.

Poprvé o „specifické československé cestě k socialismu“ diskutovali členové Ústředního výboru KSČ na zasedání v září 1946. Gottwald tehdy prohlásil, že o tomto problému při své poslední návštěvě v Moskvě v létě 1946 hovořil se sovětským vedením: „Soudruh Stalin tehdy řekl, že jak zkušenosti ukázaly a jak klasikové marxismu-leninismu učí, neexistuje pouze jedna cesta, vedoucí přes sověty a diktaturu proletariátu, nýbrž může být i za určitých konstelací také jiná cesta.“ Podle Gottwalda nemluvil sovětský vůdce pouze o Československu, hovořil prý konkrétně o zkušenostech v Jugoslávii, Bulharsku a Polsku, a „vysloveně uvedl také naši zem, že zde je možná speciální cesta k socialismu, která nemusí nutně vést přes systém sovětský a přes diktaturu proletariátu, nýbrž může se pohybovat po jiných cestách...“²³ Gottwald svoji myšlenku dále rozvíjel na aktivu funkcionářů závodních organizací KSČ 4. října 1946, když řekl, že je „třeba si uvědomit, že prostředky, jimiž dospěl k socialismu Sovětský svaz, nejsou jedinou možností“ a že „tvůrčí marxismus určuje vždy své názory na určitou věc podle dané situace, místa a času“.²⁴

Ústřední výbor KSČ se k tomuto tématu znovu vrátil na zasedání ve dnech 22. a 23. ledna 1947. Gottwald zde zopakoval, že KSČ jde k socialismu „svojí vlastní, specifickou cestou“ a že přitom „aplikuje učení marxismu-leninismu a převádí strategická a taktická pravidla leninismu a stalinismu na naše specificky československé poměry“. Podstatou této „specifické cesty“ podle něj byla instituce Národní fronty, národní výbory, dvouletý hospodářský plán, jednotné odbory, jednotné mládežnické, ženské, sportovní a jiné organizace a také komunistická kontrola nad ministerstvem vnitra – tedy skutečnosti, o jejichž prosazení

22 *Národní archiv* (dále jen NA), Praha, f. 1261/2/5 (Organizační oddělení Marie Švermové 1945–51), svazek (sv.) 1, archivní jednotka (arch. j.) 3, Československá cesta k socialismu, nedatováno (zřejmě počátek roku 1947).

23 *Tamtéž*, f. 1261/0/1 (Zasedání ÚV KSČ 1945–1962), sv. 2, arch. j. 13, referát Klementa Gottwalda na zasedání ÚV KSČ ve dnech 23.–26.9.1946.

24 GOTTWALD, Klement: O naší československé cestě k socialismu. In: *Týž: 1946–1948: Sborník statí a projevů*, sv. 1. Ed. František Nečásek, Štefan Rais a Miroslav Pařava. Praha, Svoboda 1949, s. 83.

KSČ usilovala již od roku 1943. Právě ty měly být zárukou, že nekomunistickým stranám, které Gottwald většinou označoval dehonestujícím pojmem „reakce“, se nepodaří zvrátit vývoj v zemi v neprospěch KSČ. Připouštěl ovšem, že tyto „reakční“ síly by mohly za určitých okolností – především za podpory západních „imperialistů“ – působit komunistické straně problémy a její postup komplikovat.²⁵ I na to ovšem vedení KSČ myslelo. Už na aktivu okresních a krajských funkcionářů KSČ v Praze 9. července 1945 Gottwald zdůraznil nutnost „vybudování skutečně lidového, národního bezpečnostního aparátu, který už nikdy nebude moci být zneužit proti dělnické třídě a proti lidu“,²⁶ tedy ovládnutí policie komunisty.

Gottwald se svým přesvědčením netajil ani před zahraničními novináři. Tak v lednu 1947 odpověděl na otázky Lea Lanii, evropského zpravodaje amerického *Free World Magazine*. Sdělil mu, že KSČ „usiluje o dosažení socialismu, ale [je] toho názoru, že cesta přes systém sovětů není jedinou cestou k socialismu“, a vyslovil přesvědčení, že po válce se „vytvořily v řadě zemí, mezi nimi i v naší, podmínky pro pokojné rozvíjení dosažených revolučních vymožeností ve směru k socialismu. Soudím dokonce, že taková cesta k socialismu, odlišná od sovětského vzoru, je u nás nejen možná, nýbrž že jsme na ni již vstoupili a kus jí ušli.“²⁷

V materiálech organizačního oddělení ÚV KSČ, vedeného po válce Marií Švermovou, je uložen nepodepsaný a nedatovaný cyklostylovaný dokument s názvem „Československá cesta k socialismu“, který na otázku „Co je socialismus?“ odpovídá: „Socialismus je společenský řád, v němž je zrušeno soukromé vlastnictví výrobních prostředků, odstraněna anarchie ve výrobě plánovaným hospodářstvím a zajištěna největší účast širokým masám pracujících na správě státu. Důsledkem tohoto opatření je odstranění vykořisťování člověka člověkem. Dnes známe jedinou zemi, kde je socialismus uskutečněn – SSSR.“ V další části se členům komunistické

Premiér a předseda KSČ Klement Gottwald na slavnosti Rudého práva 15. srpna 1946 v pražské Stromovce. K popularitě komunistů nepochybně přispívalo i jejich heslo o specifické cestě k socialismu, která nebude kopírovat sovětské vzory (repro z publikace Gottwald ve fotografii. Praha, Orbis 1949)

²⁵ NA, f. 1261/0/1, sv. 3, arch. j. 14, referát Klementa Gottwalda „K politickým otázkám“ na zasedání ÚV KSČ ve dnech 22.–23.1.1947. Gottwaldův projev byl později v pozměněné podobě publikován pod názvem „Cesta, kterou jdeme, směřuje k socialismu“ ve sborníku jeho statí 1946–1948, sv. 1, s. 114–123.

²⁶ GOTTWALD, K.: O politice Komunistické strany Československa, s. 384 (viz pozn. 11).

²⁷ TÝŽ: Komunisté budou nejpřísnějšími strážci nové ústavy. In: TÝŽ: 1946–1948, sv. 1, s. 126.

strany dostává poučení, že v Sovětském svazu byl socialismus nastolen „Říjnovou revolucí“ a zavedením diktatury proletariátu. Na to navazuje další otázka: „Je možná jiná cesta k socialismu než diktatura proletariátu?“ Pokud by čtenář zvolil negativní odpověď, dozví se, že je to školometský dogmatismus: „Lenin praví: Všechny národy dojdou k socialismu. To je nevyhnutelné. Ale nedojdou k němu všechny stejně. Každý přinese něco vlastního do té či oné formy demokracie, do té či oné odrůdy diktatury proletariátu, do toho či onoho tempa socialistického přetváření různých stránek společenského života. Není nic teoreticky ubožejšího a prakticky směšnějšího než malovat si ve jménu historického materialismu budoucnost po této stránce jednotvárně šedě.“²⁸

Gottwald v odpovědi levicovému novináři Laniovi naznačil, v čem ten „kus cesty k socialismu“, který podle něj KSČ již urazila, spočívá: znárodnění průmyslu a „lidový systém veřejné správy“ představovaly podle něj první mezníky na této cestě.²⁹ Ve výše citovaném interním materiálu, uloženém v Národním archivu v Praze, se rovněž tvrdí, že lidovědemokratický režim, nastolený v Československu po roce 1945, „je státní formou, v níž se od jejího prvopočátku prohlubuje a rozvíjí naše národní a demokratická revoluce v revoluci socialistickou. *Jinými slovy, lidová demokracie je naší cestou k socialismu.*“³⁰ Obdobně se na stránkách *Tvorby*, týdeníku pro kulturu a politiku, vydávaného Komunistickou stranou Československa, vyjádřil blízký Gottwaldův spolupracovník František Nečásek, když „lidovědemokratický pořádek“ označil za předpoklad, který vytváří „ony možnosti pokojného vývoje k socialismu“.³¹

František Lužický, další autor publikující na stránkách *Tvorby*, zde 11. prosince 1946 zveřejnil stať „O různých cestách k socialismu“. Dovolává se v ní zkušenosti, kterou československý proletariát udělal v roce 1920, kdy v mladé republice vrcholila vlna revolučního radikalismu, vyvolaná vítězstvím bolševického převratu v Rusku. I tehdy podle něj v Československu existovala možnost pokojné parlamentní cesty k socialismu, když „většina národa stála za socialisty“, avšak ti tehdy zradili, „uzavřeli kompromis s buržoazií“ a místo „demokratické, parlamentní, mírné cesty k socialismu volili cestu rekonstrukce kapitalismu pod vedením Živnobanky“. Toto nebezpečí podle autora v závěru roku 1946 nehrozí, především v důsledku jiné konstelace mezinárodních sil, než jaká existovala v roce 1920: „K této mezinárodní konstelaci patří, ba je nezbytná, existence mohutné, mocné a vítězné země socialismu SSSR. Zní to jako historický paradox, ale je pravda, že jiná cesta k socialismu byla nám umožněna právě tím, že v Rusku zvítězil socialismus po cestě diktatury proletariátu.“³²

28 NA, f. 1261/2/5, sv. 1, arch. j. 3, Československá cesta k socialismu.

29 GOTTWALD, Klement: Komunisté budou nejpřísnějšími strážci nové ústavy, s. 126.

30 NA, f. 1261/2/5, sv. 1, arch. j. 3, Československá cesta k socialismu. Kurzívou zvýraznil autor.

31 NEČÁSEK, František: Klement Gottwald o naší cestě k socialismu. In: *Tvorba*, roč. 15, č. 45 (6.11.1946), s. 705 n.

32 LUŽICKÝ, František: O různých cestách k socialismu. In: *Tamtéž*, roč. 15, č. 50 (11.12.1946), s. 796.

Lužický se rovněž odvolává na jiné rozložení vnitřních politických sil v Československu a dokazuje, že možnost vlastní specifické cesty k socialismu tu v roce 1946 existuje i v důsledku oslabení protisocialistických elementů, které označuje jako „buržoazii“ a „kapitalistické živly“. Jejich přežívání však podle něj přesto představuje hrozbu pro tuto alternativu vývoje: „Tito nepřátelé socialismu nejsou ještě zničeni, jsou jenom umlčeni a nemohou se otevřeně a přímo postavit proti lidové demokracii. Kdo nám však může zaručiti, že v té či oné formě za té či oné změny ve vnitřní nebo mezinárodní konstelaci buržoazie a její pomahači zase neožijí a nesáhnou třeba i k násilným prostředkům odporu proti uskutečnění socialismu, aby nám tu ‘jinou’ cestu zatarasili?“³³

Historik Michal Kopeček upozorňuje na skutečnost, že Komunistická strana Československa trpěla v období 1945 až 1948 „omezeným intelektuálním potenciálem“, plynoucím z nedostatku „akademicky vzdělaných a současně komunistické straně oddaných humanitních a sociálních vědců“.³⁴ To se také v teoretickém zdůvodňování oprávněnosti specifické československé cesty k socialismu výrazně projevovalo. Chybělo mu hlubší filozofické zázemí, její vykladači se odvolávali jen na několik citátů z Leninových prací a prvořadě vycházeli z analýzy každodenní politické praxe. To jim ovšem neubíralo na účinnosti, ba právě naopak. Dnes víme, že komunisté současně se zdůrazňováním demokratických aspektů své politiky činili opatření, kterých chtěli využít k násilnému převzetí moci, pokud by se nekomunistické síly rozhodly jejich tlaku aktivně bránit. Patřila k nim infiltrace bezpečnostních složek, snaha ovládnout ministerstvo vnitra, pronikání komunistických elementů do armády, zakládání vlastních agentur v nekomunistických stranách atd. Tím se však Gottwald před zahraničními novináři nechlubil a komunističtí publicisté o tom v *Tvorbě* nepsali.

Domácí kořeny specifické československé cesty k socialismu

Zrod myšlenky o „specifické československé cestě k socialismu“ nepochybně umožnila výrazná levicová tendence, kterou lze ve vývoji české společnosti dlouhodobě sledovat. Již ve druhé polovině 19. století, kdy česky hovořící etnikum dozrávalo v moderní evropský národ, bylo u něj patrné odmítání některých tradičních konzervativních hodnot: duchovní rozchod s římskokatolickou církví a stále sílící ateismus byly nazývány antiklerikalismem, odpor k adekvátnímu postavení historické šlechty v národním společenství byl směřován s demokratizací, šíření marxistických idejí v českém dělnickém hnutí na úkor jiných myšlenkových proudů bylo chápáno jako pronikání „vědeckých“ myšlenek do řad vykořisťovaných proletářů. Tento radikální trend ještě zesílil po první světové válce, kdy k růstu levicového extremismu a revolučního hnutí pod vlivem bolševického převratu v Rusku došlo prakticky v celé

33 Tamtéž.

34 KOPEČEK, Michal: *Hledání ztraceného smyslu revoluce: Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953–1960*. Praha, Argo 2009, s. 86.

Evropě. Avšak jestliže ve většině sousedních států po přechodném vzepětí revoluční nálady opadly a význam nově vzniklých stran leninského typu klesal, Komunistická strana Československa, založená v roce 1921, zůstala jednou z nejpočetnějších československých politických stran po celé období předmnichovské republiky.³⁵ V prvních letech existence KSČ její činnost výrazným způsobem ovlivňovala politická koncepce, kterou zformuloval jeden z jejích zakladatelů a nejvýraznějších představitelů Bohumír Šmeral. Čerpala „ze zdrojů střeoevropského radikálního socialismu s jeho demokratickými a sociálně emancipačními požadavky a pokoušela se o skloubení komunismu s československými politickými, kulturními a sociálními specifiky“.³⁶ Avšak nejpozději od pátého sjezdu KSČ v roce 1929 dominovala v její politice druhá koncepce, která „vycházela ze zjednodušeně chápaného sovětského bolševismu. Sdílela jeho představy o politické organizaci a způsobu dosažení politické změny a jejím cílem bylo aplikovat v českém prostředí postupy užívané sovětskými bolševiky. Nositelé této vývojové tendence považovali sovětské recepty za úspěšné, a proto jediné správné a použitelné v kterékoliv zemi světa.“³⁷

Nebylo to ovšem jen marxistické, respektive marxisticko-leninské pojetí socialismu, které se v českých zemích a v Československu prosazovalo. Levicové ideály v kombinaci s vypjatým českým vlastenectvím daly v závěru 19. století vzniknout specificky českému, demokratickému a národnímu socialismu a politická strana, která se hlásila k tomuto ideálu a reprezentovala jej ve veřejném životě – Československá strana národněsocialistická – se stala na dlouhou dobu jedním z nejsilnějších a nejcharakterističtějších elementů české politické scény a také rozhodným obráncem československé demokracie.³⁸ Zveřejnění Gottwaldovy koncepce „specifické československé cesty k socialismu“ nepochybně národněsocialistické straně po válce zkomplikovalo život. Její představitelé se pohoršovali nad tím, že jim komunisté „vykradli“ program a slovník. Prokop Drtina dokonce prohlásil, že „když četl Gottwaldův a Slánského referát o specifické cestě k socialismu, nemohl se ubránit dojmu, že je to opsáno z jeho projevů“.³⁹ Někteří národněsocialističtí politici a publicisté považovali prohlášení KSČ o vlastní specifické cestě k socialismu za „ideologický a politický bankrot marxismu a za přiznání, že mezi KSČ a ostatními socialistickými stranami, které hovoří také o socialismu, není podstatnějšího rozdílu“.⁴⁰ Mýlili se však.

35 Nejpodrobněji se zatím historii předválečné KSČ věnoval Jacques Rupnik v knize *Dějiny Komunistické strany Československa: Od počátků do převzetí moci* (viz pozn. 2).

36 SOMMER, V.: *Angažované dějepisectví*, s. 347 (viz pozn. 4).

37 *Tamtéž*.

38 Blíže o českém, resp. československém národním socialismu viz HARNA, Josef: *Kritika ideologie a programu českého národního socialismu*. Praha, Academia 1978; KOCIAN, Jiří: *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948: Organizace, program, politika*. Brno, Doplněk 2002; viz také BUŠEK, Vratislav: *Náš socialismus: Příspěvek k ideologii Čs. strany národně socialistické*. Praha, ČSNS 1945.

39 KLADIVA, Jaroslav: „Československé cesty k socialismu“ v politických a ideových zápasech let 1946–1947. In: *Nová mysl*, roč. 20, č. 18 (6.9.1966), s. 8.

40 *Tamtéž*.

Nebyli to ovšem jen národní socialisté a nejnověji komunisté, kdo se hlásil k socialismu bez diktatury proletariátu a sovětů a kdo chtěl této mety dosáhnout klidnou a nerevoluční cestou. K programu demokratického socialismu, který sice ideově vycházel z marxismu, avšak již ne z leninismu, se hlásila i Československá strana sociálnědemokratická. Na svém dvacátém sjezdu ve dnech 18. až 21. října 1945 se vedle socialismu jednoznačně přihlásila i k myšlence národní. „Československá svoboda jeví se ... syntézou dvou stejně důležitých revolučních prvků: národního a sociálního,“ stálo v novém programu, který na sjezdu přijala.⁴¹ Stejně důležitou složkou její ideologie jako socialismus měla být i demokracie, ovšem v pozměněném pojetí: „...dosavadní formální demokracie, s parlamentním zastupitelstvem, zvoleným na základě všeobecného, rovného, tajného a přímého volebního práva, bude doplněna a podložena demokracií hospodářskou, čímž bude umožněna vláda lidu v pravém smyslu,“ pravilo se dále v jejím programu.⁴² „Demokracie naše cesta, socialismus náš cíl!“ znělo nové heslo sociálních demokratů.⁴³

Nelze ovšem nevidět, že od roku 1945 se v sociální demokracii angažovala řada lidí, kteří se cítili být spíše komunisty než socialisty, kteří do ní po skončení války vstoupili proto, aby pracovali pro „sjednocení“ dělnického hnutí pod taktovkou komunistů, a kterým program demokratického socialismu k srdci příliš nepřilíhal. Jedním z jejich nejvýznamnějších zástupců byl Jiří Hájek, pozdější ministr zahraničí a disident, který ve svých pamětech cíle těchto prokomunistických aktivistů zrekapituloval: „Sociální demokracie má v našem životě svou tradici, svou přitažlivost pro lidi, kteří mají proti komunistům předsudky. Jde o to dostat na cestu k socialismu co nejširší vrstvy lidí; i ty, kteří by na ni nešli s komunisty, ale půjdou se sociálními demokraty, které mají ve vědomí jako stranu slušných lidí, blízkou odkazu Masarykovu.“⁴⁴ Hájek sám zřejmě o pádnosti těchto argumentů nebyl přesvědčen od samého počátku, původně měl totiž namířeno rovnou do KSČ; jak přiznává, musel jej přesvědčovat i generální tajemník ÚV KSČ Rudolf Slánský, a teprve poté vstoupil do sociální demokracie. V jejích řadách ovšem působil spíše jako komunistický politik a myslitel než jako teoretik sociálnědemokratické ideologie. Jeho práce *Mezi včerejškem a zítřkem*,⁴⁵ kterou tehdy předložil jako habilitační spis, to dokazuje naprosto jednoznačně.

Jakkoliv se KSČ od samého počátku své existence prezentovala jako strana internacionální, v letech druhé světové války a v období po roce 1945 akcentovala ve své politice myšlenky českého a slovenského vlastenectví a programově se přihlásila k levicovému, „demokratickému“ a „pokrokovému“ tradicím českého a slovenského lidu. Teoretickou podobu tomuto novému směřování dal Zdeněk Nejedlý. V roce 1946

41 *Program československé sociální demokracie usnesený XX. manifestačním sjezdem strany ve dnech 18.–21. října 1945.* Ed. Oldřich Berger. Praha, Československá sociální demokracie – Propagační oddělení 1946, s. 11.

42 *Tamtéž*, s. 13 n.

43 Viz HÁJEK, Jiří: *Paměti*. Praha, Ústav mezinárodních vztahů 1997, s. 109.

44 *Tamtéž*.

45 TÝŽ: *Mezi včerejškem a zítřkem: Vývoj socialistického hnutí mezi první a druhou světovou válkou*. Praha, Práce 1947.

publikoval svou přednášku *Komunisté – dědici velikých tradic českého národa*, v níž se přihlásil právě k oněm levicovým ideálům, které v české společnosti dlouhodobě rezonovaly. „Nejsme to my (čeští komunisté – pozn. JP), kteří na prvním místě každého utlačovatele a vykořisťovatele lidu stavíme na pranyř, v souhlase s morálkou našeho lidu? A nebyli jsme to my, kteří jsme boj za dobro a práva lidu vedli vždy zcela otevřeně, tváří v tvář, nehalíce se ve všelijaké pláštiky, vynalezené na oklamání lidu, jakých využívali jiní?“ tázal se sugestivně ve své práci.⁴⁶ Zdeněk Nejedlý podle jeho životopisce Jiřího Křesťana „interpretoval české národní tradice jako tradice lidové, demokratické, pokrokové se silným prvkem sociálním“ a v souladu s tím vnímal přechod k socialismu jako přirozené vyústění českých dějin.⁴⁷

Tyto teze souzněly s tehdejší rétorikou Komunistické strany Československa, která úspěšně využívala některých národních tradic k prosazení a uskutečnění svých politických, ekonomických i kulturních požadavků. „Pozemková reforma byla prováděna přímo pod heslem ‘Odčihneme Bílou horu’. Zápas o novou školu se dál v duchu J. A. Komenského. V politické publicistice se diskutovalo o havlíčkovské tradici.“⁴⁸ A zejména v prvních měsících po převzetí moci do svých rukou připomínali komunisté významná výročí českých národních dějin a zdůrazňovali, že právě oni v rozvíjení těchto tradic pokračují – v roce 1948 to bylo šestisté výročí založení Karlovy univerzity, sto let od zrušení roboty, revoluce roku 1848 a Slovanského sjezdu i třicáté výročí založení Československé republiky.⁴⁹ Ke všem těmto historickým odkazům se vedoucí představitelé KSČ přihlásili a označili se za jejich pokračovatele. V této souvislosti Michal Kopeček případně poznamenal, že „jakkoli nevěrohodná, či dokonce zesměšňovaná může být Nejedlého koncepce z dnešního pohledu, skutečností zůstává, že se jí podařilo v úzké součinnosti s dobovou politickou strategií a rétorikou KSČ využít demokratického sebechápání velké části české společnosti a vytvořit dojem, že politicky i kulturně jsou komunisté organickou součástí národních dějin“.⁵⁰

Je nepochybné, že myšlenka na vybudování socialistického režimu, který by vycházel z domácích tradic a v němž by se snoubila demokracie se sociální spravedlností, dokázala oslovit velkou část československé společnosti a mohla být jednou z příčin tak pronikavého úspěchu komunistů po roce 1945. Ve svých pamětech to potvrzuje například Čestmír Císař, významný komunistický funkcionář z šedesátých let. Konstatuje, že vedení KSČ sice spatřovalo cílový model pro československý socialismus v principech sovětského zřízení, současně však „chápalo nutnost tento model a cesty k němu přizpůsobit podmínkám národní a demokratické revoluce,

46 NEJEDLÝ, Zdeněk: *Komunisté – dědici velikých tradic českého národa*. Praha, Československý spisovatel 1953, s. 87.

47 KŘEŠŤAN, Jiří: *Zdeněk Nejedlý: Politik a vědec v osamění*. Praha – Litomyšl, Paseka 2012, s. 332.

48 KLADIVA, J.: „Československé cesty k socialismu“ v politických a ideových zápasech let 1946–1947, s. 7 (viz pozn. 39).

49 Viz TÝŽ: Boj o duši národa v předvečer února 1948. In: *Československý časopis historický*, roč. 15, č. 1 (1967), s. 67 n.

50 KOPEČEK, M.: *Hledání ztraceného smyslu revoluce*, s. 88 (viz pozn. 34).

která mocně oživovala tradice a specifické rysy našeho života. Kdo by toho tenkrát nedbal, stal by se politickým outsiderem.“⁵¹

Císař potvrzuje názor Františka Nečásky a dalších komunistických publicistů, že „hlavní poučení vyvozovalo vedení KSČ z událostí 1918–1920. I tenkrát vytvořily dějiny situaci národního osvobození a revolučního pohybu doleva, i tenkrát si radikální část dělnictva a inteligence přála socializaci.“ Neuspěla však a Císař si na otázku, zda měla socialistická revoluce již tehdy šanci vyhrát, odpovídá: „Sotva. Odbojná levice projevila revoluční netrpělivost a škodlivý spěch.“ Po roce 1945, respektive 1943, se Gottwaldovo vedení rozhodlo neopakovat „levičácké chyby“ z roku 1920, Císařovými slovy „respektovat národní a demokratický ráz revoluce“ a pozvolna omezovat manévrovací prostor nekomunistických sil.⁵²

Nečásek ve své stati v *Tvorbě* cituje v této souvislosti Gottwaldův výrok, že „politické umění každé strany spočívá v tom, jak dovede rozpoznat, co musí býti uděláno dnes a co zítra“.⁵³ Touto politickou moudrostí zkušeného hráče o moc se komunisté po válce vskutku obratně řídili. Michal Reiman to později charakterizoval jako „vytyčování nových požadavků po etapách, [tedy] že je třeba každý nový požadavek podložit zvládnutím požadavků předchozích. Z celého souhrnu požadavků strana vyzdvihuje a vybírá takové, které svou povahou zapadají do národního a demokratického rámce revoluce, ale přitom stále více postihují buržoazii (znárodnění, pozemková reforma, konfiskáty atd.).“⁵⁴

Boj o většinu národa

V souvislosti s tezí o specifické československé cestě k socialismu formuloval Klement Gottwald strategický cíl komunistické strany získat v nadcházejícím období pro její politiku nadpoloviční většinu národa. Z dlouhotrvající podpory veřejnosti, již se KSČ těšila, vedení usoudilo, že by monopolní moci mohla dosáhnout díky ještě výraznějšímu úspěchu v příštích volbách, plánovaných na rok 1948. Svůj úmysl skrývalo právě za heslem „získání většiny národa“. Poprvé zmínka o této možnosti padla již na schůzi předsednictva ÚV KSČ 28. května 1946, bezprostředně po vyhlášení výsledků prvních poválečných voleb.⁵⁵ Veřejně s tímto heslem však Gottwald vystoupil až na zasedání Ústředního výboru KSČ 22. ledna 1947, kdy v závěru své řeči prohlásil: „Soudruzi, nemůže být sporu o tom, že při poctivosti naší politiky ... získáme v dohledné době většinu národa. Většina národa se jistě postaví na naši stranu a za naši politiku, a tím znovu uděláme značný krok kupředu, k našemu konečnému cíli – k socialismu!“⁵⁶

51 CÍSAŘ, Čestmír: *Člověk a politik: Kniha vzpomínek a úvah*. Praha, ETC Publishing 1998, s. 81.

52 *Tamtéž*.

53 NEČÁSEK, F.: Klement Gottwald o naší cestě k socialismu (viz pozn. 31).

54 REIMAN, Michal: O významu hesla „Za většinu národa“. In: *Příspěvky k dějinám KSČ*, roč. 4, č. 3 (1964), s. 400.

55 KAPLAN, Karel: *Pět kapitol o únoru*. Brno, Doplněk Brno 1997, s. 192.

56 GOTTWALD, Klement: *Cesta, kterou jdeme, směřuje k socialismu*, s. 123 (viz pozn. 25).

A když o den později jednání ústředního výboru uzavíral, řekl doslova: „Nastoupili jsme klidnou, lidovědemokratickou cestu k socialismu. Tato cesta je složitější, v jistém smyslu obtížnější, ale je správná. Získání většiny národa v každodenním zápase za stěžejní národní zájmy je důležitou etapou, mezníkem na této cestě k socialismu.“⁵⁷

V následujících týdnech a měsících opakoval Gottwald ve svých psaných a mluvených projevech ke spolustraníkům tuto tezi vytrvale při každé příležitosti. Například na krajské konferenci KSČ ve Zlíně 13. dubna 1947 prohlásil: „Úkolem komunistů je, aby vynaložili dnes všechny síly k získání většiny národa pro svou politiku.“⁵⁸ Už na zasedání Ústředního výboru KSČ v lednu téhož roku Gottwald své představy upřesnil: „Nás, komunistů musí být více než dosud, nás musí být většina. Když nás nebude 40%,“ řekl s poukazem na výsledek KSČ ve volbách v roce 1946, „nýbrž budeme mít absolutní, zdrcující většinu, přirozeně objektivní potíže také nezmizí, ale dovedeme se s nimi vypořádati a všechna ta otrava, která naši práci brzdí, tím jaksí pomine.“⁵⁹ A v další části svého projevu před Ústředním výborem KSČ rozvíjel myšlenku o nutnosti „získati většinu národa jakožto předpoklad dalšího rychlého postupu na cestě k socialismu“.⁶⁰

V následné diskusi se Gottwaldovi dostalo podpory od ostatních členů komunistického vedení. Generální tajemník strany Rudolf Slánský upozorňoval, že přesvědčovací kampaň zaměřená na získání nových členů nesmí být „všeobecná“, nýbrž že musí cílit na určité skupiny obyvatelstva, především na ty, které byly v KSČ doposud slabě zastoupeny. Ministr zemědělství Július Ďuriš řekl, že KSČ musí této strategii využít k získávání nových hospodářských a politických pozic ve všech oblastech veřejného života. Obdobně mluvila zástupkyně generálního tajemníka strany Marie Švermová, ministr informací Václav Kopecký a další.⁶¹ Deklarovaný boj komunistů o většinu národa samozřejmě vyvolával neklid a znepokojení v ostatních stranách Národní fronty. Národní socialisté v této strategii spatřovali skrytou hrozbu pro československou demokracii a s jistými obavami ji sledovali i – jindy vůči komunistům vstřícní – sociální demokraté. Také Jiří Hájek, zakuklený komunistu uvnitř sociální demokracie, musel po letech přiznat: „...komunističtí předáci své sebevědomí, zvýšené volebními úspěchy, dávali až příliš najevo a nahrávali tak národněsocialistické argumentaci jak o totalitních tendencích v KSČ, tak o méněcennosti sociálních demokratů v levicovém sourozenství.“⁶²

Hlavním prostředkem k „získání většiny národa“ měl být masový nábor nových členů Komunistické strany Československa. Hned v prvních dnech roku 1947 rozhodlo

57 TÝŽ: Do budoucnosti můžeme hledět s optimismem. In: TÝŽ: 1946–1948, s. 125 (viz pozn. 24).

58 TÝŽ: O některých otázkách naší zahraniční a vnitřní politiky. In: *Tamtéž*, s. 151.

59 NA, f. 1261/0/1, sv. 3, arch. j. 14, referát Klementa Gottwalda „K politickým otázkám“ na zasedání ÚV KSČ ve dnech 22.–23.1.1947. Viz také GOTTWALD, K.: Cesta, kterou jdeme, směřuje k socialismu, s. 120.

60 *Tamtéž*.

61 NA, f. 1261/0/1, sv. 3, arch. j. 14, záznam z plenárního zasedání ÚV KSČ ve dnech 22.–23.1.1947.

62 HÁJEK, J.: *Paměti*, s. 142 (viz pozn. 43).

vedení strany o zahájení takzvané získávací kampaně,⁶³ jejímž úkolem bylo „posílení KSČ o tisíce nových členů“, především z řad rolníků, ale také živnostníků, inteligence, mládeže a žen.⁶⁴ Michal Reiman upozornil, že v této době, kdy většina dělníků již podporovala politiku komunistické strany, byl jejich ambiciózní cíl „značně závislý na pozici středních vrstev a malovýrobců. (...) Nevylučovalo se přijímání ‘větších’ rolníků, a dokonce se požadovalo, aby byli přijímání ‘vážení’ příslušníci městských vrstev (byly tím myšleny místní úřednické špičky).“⁶⁵ Jednalo se však i o drobné a střední podnikatele, jejichž počet se tehdy jen v českých zemích odhadoval na více než 877 tisíc osob a kteří se ve své většině ke KSČ chovali přinejmenším zdrženlivě.⁶⁶

Stát se členem komunistické strany v této době nebylo nijak obtížné. Dochovaná (byť nedatovaná a nepodepsaná) instrukce stranického ústředí nižším složkám, nazvaná „Získání nových členů“, uvádí:

„Koho chceme získat?

a) Všechny poctivé lidi, kteří plní povinnosti na svém pracovním úseku.

b) Všechny lidi, kteří svým osobním životem ukázali, že jsou dobrými lidmi.“⁶⁷

V této fázi „získávací kampaně“, která probíhala od 1. února do konce května 1947, vstoupilo do komunistické strany 66 813 nových členů. V červnu téhož roku Ústřední výbor KSČ rozhodl v získávání nových členů pokračovat a stanovil cíl zvýšit počet straníků na milion dvě stě padesát tisíc. A 24. srpna 1947 vyhlásil Klement Gottwald na mírové slavnosti v Brně-Líšni nový úkol: zvýšit do května 1948, kdy měly

V otázce zvláštní československé cesty k socialismu, jak ji komunisté veřejně deklarovali, mohl Gottwald do jisté míry najít společnou řeč i s Edvardem Benešem. Na snímku v červnu 1947 při Gottwaldově návštěvě prezidenta na Moravě (foto TASR)

63 NA, f. 1261/2/5, sv. 4, arch. j. 23, Získávací akce, přijímání nových členů – Zápis z porady všech vedoucích oddělení a komisí ústředního sekretariátu, 14.1.1947.

64 *Tamtéž*, nedatovaný koncept dopisu krajským a okresním výborům KSČ.

65 REIMAN, M.: O významu hesla „Za většinu národa“, s. 406 n. (viz pozn. 54).

66 Viz DEYL, Zdeněk: Naše cesta k socialismu a ekonomické problémy drobné buržoazie měst v letech 1945–1948. In: *Československý časopis historický*, roč. 13, č. 4 (1965), s. 501.

67 Slovo „lidmi“ je v materiálu tužkou přeškrtnuto a opraveno na „občany“. NA, f. 1261/2/5, sv. 4, arch. j. 23, Získávací akce, přijímání nových členů.

proběhnout nové parlamentní volby, počet členů strany na jeden a půl milionu. Touto cestou se mělo zajistit, že KSČ získá v příštích volbách minimálně tři miliony hlasů.⁶⁸ V konceptu nedatovaného interního materiálu nazvaného „Splníme Gottwaldovu výzvu“, který zpracovalo organizační oddělení ÚV KSČ pod vedením Marie Švermové, je výslovně uvedeno: „Každý komunista již od nynějška si musí vzít na starost aspoň dva voliče, soustavně se s nimi stýkati, vysvětlovati jim, oč strana usiluje, získat jejich důvěru pro naši politiku a dosáhnout, aby vstoupili do naší strany a stali se odběrateli Rudého práva.“⁶⁹ Ve svých pamětech to Švermová potvrzuje: „Dokonce jsme si stanovili cíl, aby každý člen získal ve svém okolí známých, blízkých nebo spoluzaměstnanců aspoň tři spoluobčany, kteří by odevzdali svůj hlas ve volbách KSČ.“⁷⁰

Čestmír Císař vzpomíná, že příliv nových členů a metody jejich získávání vyvolávaly ve straně vnitřní třenice. V kulturním a propagačním oddělení ÚV KSČ, v němž tehdy působil, se objevily vůči této praxi „námítky a nejednou jsme se dostávali do sporů s pracovníky organizačního oddělení, za které odpovídala M. Švermová. V tomto oddělení už dříve převažovaly odlišné metody práce, ideovost ustupovala účelovosti, cíl náboru byl nade vše a z používaných prostředků si starost nedělali. Naše protesty odbývali nárážkami na ‘intelektuálskou přecitlivělost’. Organizační pracovníci, kteří nábor řídili a registrovali (včetně hodnocení soutěže), viděli v masovém přílivu do strany jednu z cest k dokončení porážky opozičních sil. V mohutnosti a početnosti členstva KSČ spatřovali její příští ‘nepřemožitelnost’.“⁷¹

Pokud šlo o početnost členské základny, byli komunisté zřejmě opravdu na nejlepší cestě k dosažení vytyčené mety, neboť koncem února 1948, kdy vypukla vládní krize, vlastnil jejich legitimaci již 1 409 661 osob. Nepodařilo se jim však přivábit do svých řad předpokládané množství lidí z vrstev, ve kterých dosud neměli silnější zázemí. „Podrobné číselné údaje o průběhu Gottwaldovy výzvy před únorem 1948, které se zachovaly v archivu organizačního oddělení ÚV KSČ, ukazují, že nevedl k výraznému přílivu rolnictva a středních městských vrstev do strany,“ zhodnotil to v šedesátých letech Michal Reiman.⁷²

Vedení Komunistické strany Československa se však ve snaze o „získání většiny národa“ neomezovalo pouze na náborovou kampaň. Od poloviny roku 1946 usiloval Ústřední výbor KSČ o získávání informací a podnětů přímo od základních organizací a jejich funkcionářů. „Formy dopisu žádajícího informace, zhodnocení místního ohlasu na určité konkrétní otázky politiky strany a požadujícího zkušenosti a návrhy na řešení poprvé použilo vedení strany v přípravě zasedání ÚV v září 1946.“⁷³ V roce 1947 během vlastního „boje za získání většiny národa“ vedení KSČ této praxe již plně využívalo a okruh jeho informátorů postupně rostl. Před listopadovým zasedáním ÚV KSČ v roce 1947, které sehrálo důležitou roli při stanovení dalšího

68 Viz MAŇÁK, J.: *Komunisté na pochodu k moci*, s. 24 (viz pozn. 3).

69 NA, f. 1261/2/5, sv. 4, arch. j. 23, Splníme Gottwaldovu výzvu.

70 ŠVERMOVÁ, Marie: *Vzpomínky*. Praha, Futura 2008, s. 234.

71 CÍSAŘ, Č: *Člověk a politik*, s. 136 (viz pozn. 51).

72 REIMAN, M.: O významu hesla „Za většinu národa“, s. 408 (viz pozn. 54).

73 KOZÁK, Jan: K objasnění postupu ÚV KSČ v boji za získání většiny národa v období před únorem 1948. In: *Příspěvky k dějinám KSČ*, č. 2 (březen 1958), s. 4.

postupu strany před rozhodujícím střetnutím o moc, byl seznam podobných speciálních otázek zaslán nejen členům a náhradníkům ústředního výboru či poslancům za KSČ, ale dokonce také krajským politickým a organizačním tajemníkům, okresním politickým tajemníkům, padesáti předsedům základních organizací, komunistickým členům rady zemských národních výborů v Čechách a na Moravě, šéfredaktorům stranického tisku a politickým pracovníkům ústředního sekretariátu. Celkem bylo rozesláno pět set takovýchto dotazníků.⁷⁴ Došlé odpovědi vyhodnocovali pracovníci stranického aparátu a předávali je vedení, které se z nich dozvíдалo, jaké problémy veřejnost považuje za aktuální a palčivé, a dostávalo z nich impulzy k formulování vlastních stanovisek, s nimiž vystupovalo před veřejností, aby ji tak získalo pro podporu vlastní politiky.

Meze sovětské vstřícnosti

Marie Švermová ve svých pamětech uvádí, že představa o specifické československé cestě k socialismu se v řadách komunistického exilu v Sovětském svazu rodila již za války: „Naše tehdejší plány na postupnou socializaci, pro kterou jsme chtěli získat většinu našich lidí, byly pro nás v Moskvě, včetně Gottwalda, velmi přitažlivé. Zdály se nám reálné i bez poručnickování a mentorování Kominterny. Ta byla už v květnu 1943 rozpuštěna ... za souhlasu vedoucích představitelů jednotlivých komunistických stran, včetně sovětské VKS(b). Všichni se tehdy shodli na tom, že se během války, a zejména po ní bude v každé zemi vytvářet zvláštní situace, a proto nebude možné z jednoho centra rozhodovat o politice v každé zemi a řídit činnost jednotlivých komunistických stran. (...) S koncepcí samostatné československé cesty k socialismu jsme se v roce 45 vraceli domů, a s ní jsme straně získali podporu nejširších vrstev našeho obyvatelstva.“⁷⁵ Rovněž Jiří Hájek ve svých memoárech vzpomíná, jak jej Švermová „upřímně ujišťovala, že právě v Moskvě a v Kujbyševě se přesvědčili o odlišné cestě k socialismu“.⁷⁶

Švermová ani Hájek se ve svých vzpomínkách pravděpodobně nemýlí. Zdají se je potvrzovat i Gottwaldova slova na zasedání Ústředního výboru KSČ v září 1946, v nichž se odvolával na svůj rozhovor se Stalinem a na jeho souhlas s takovýmto postupem.⁷⁷ Je krajně nepravděpodobné, že by si dovolil něco takového prohlásit, kdyby to nebyla pravda. Michal Reiman pokládá „za nesporné“, že heslo boje za získání většiny národa a nadpolovičního počtu hlasů ve volbách formulovalo vedení KSČ ještě dříve, než se k němu vyslovil Stalin.⁷⁸ Jeho ochotu tolerovat bezprostředně po skončení války obdobné tendence v činnosti jednotlivých komunistických stran potvrzuje ruská historička Valentina Marjinová, která ve své studii věnované vztahům

74 Tamtéž.

75 ŠVERMOVÁ, M.: *Vzpomínky*, s. 178.

76 HÁJEK, J.: *Paměti*, s. 131 (viz pozn. 43).

77 NA, f. 1261/0/1, sv. 2, arch. j. 13, referát Klementa Gottwalda na zasedání ÚV KSČ ve dnech 23.–26.9.1946.

78 REIMAN, M.: O významu hesla „Za většinu národa“, s. 404.

Marie Švermová byla podle svých vzpomínek přesvědčena ve válečném sovětském exilu o tom, že bude možné v Československu zavádět socialismus podle vlastního mustru, a v tom s ní byli zajedno i další členové vedení KSČ (repro www.ksm.cz)

Komunistické strany Československa se Všesvazovou komunistickou stranou (bolševiků) v letech 1945 až 1948 uvádí, že v bezprostředně poválečných měsících sovětské vedení „na všech úrovních stranicko-státního řízení úzkostlivě dbalo na to, aby, nedej Bůh, SSSR snad nebyl osočen z vměšování do vnitřních záležitostí zemí, které se ocitly v jeho zájmové sféře. Týkalo se to i mezistranických vztahů mezi VKS(b) a KSČ.“ Autorka to ilustruje příkladem, že sovětská komunistická strana nevyslala svoji delegaci na osmý sjezd KSČ, „i když zástupci jiných stran se sjezdu zúčastnili“, a spokojila se pouze se zasláním pozdravného telegramu československým soudruhům.⁷⁹ Domnívá se dokonce, že Stalin skutečně „zřejmě do poloviny roku 1946 počítal s možností přechodu východoevropských zemí k socialismu bez nastolení diktatury proletariátu a sovětského zřízení“.⁸⁰

Vilém Prečan při rokování symbolických „vítězů a poražených“ února 1948, které se odehrálo mezi posrpnovými a poúnorovými exulanty o třicet let později v bavorském Frankenu, doložil Stalinovu ochotu respektovat „jiné možnosti cesty k socialismu, než byla cesta ruských komunistů“, na citátech z projevů vůdců francouzských a polských komunistů Maurice Thoreze a Władysława Gomułky, sovětského ekono-

ma maďarského původu Eugena Samujloviče Vargy či tajemníka britské Labouristické strany Morgana Philipse z let 1946 a 1947.⁸¹ Se stejným dojmem odjížděl z Moskvy labouristický politik Harold Laski (rok po válce byl předsedou strany), což zachytil ve svých pamětech Jiří Hájek: „Za rozmluvy v užším kruhu při své návštěvě v Praze – jako host Dělnické akademie – řekl pár slov o svém rozhovoru se Stalinem, jenž tehdy uznával, že k socialismu vede více cest, a výslovně přiznával tuto cestu politice Labour Party po jejím vítězství v roce 1945.“⁸² Alternativu „bezbolestné“, pokojné cesty k socialismu připustil v únoru 1946 rovněž bulharský komunistický vůdce a bývalý generální tajemník Komunistické internacionály Georgi Dimitrov.⁸³

79 MARJINOVÁ, Valentina V.: Od důvěry k podezíravosti: Sověští a českoslovenští komunisté v letech 1945–48. In: *Soudobé dějiny*, roč. 4, č. 3–4 (1997), s. 451–467, zde s. 452.

80 *Tamtéž*, s. 454.

81 PREČAN, Vilém: Politika a taktika KSČ 1945–1948. In: TÝŽ: *V kradeném čase: Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973–1993*. Ed. Milan Drápala. Brno, Doplněk 1994, s. 116–129. Poprvé stať vyšla ve sborníku *Únor 1948 očima vítězů i poražených o třicet let později* (Kolín n/R., Index 1979).

82 HÁJEK, J.: *Paměti*, s. 131 a 147 n.

83 Viz BAREŠ, Gustav: *Naše cesta k socialismu*. Praha, ÚV KSČ 1948, s. 30.

Avšak úměrně tomu, jak se zostřovalo napětí mezi Sovětským svazem a západními demokraciemi, zmocňovaly se sovětského vedení obavy z možnosti, že by se některé státy – a zejména Československo – mohly ze sovětského vlivu vymanit. Znepokojení Kremlu posilovaly i zprávy o tom, že angloamerická propaganda úspěšně ovlivňuje smýšlení a postoje širokých vrstev obyvatel, zatímco propaganda sovětská je bezzubá, a někdy dokonce kontraproduktivní. Podle Marjinové dokonce u sovětského vedení mohl vzniknout „nezvratný dojem“ možného vítězství „reakčních“ sil.⁸⁴

Tuto podezíravost sovětských činitelů potvrzuje rovněž tehdejší ministr zahraničního obchodu za národněsocialistickou stranu Hubert Ripka. Ve svých pamětech vzpomíná, jak se na podzim 1947 ve Varšavě setkal s tamním sovětským velvyslancem Viktorem Zacharovičem Lebeděvem, s nímž se přátelil od doby londýnského exilu: „Zarazila mě neobvyklá nedůvěřivost, kterou projevoval zvláště vůči mé straně, již podezíral ze dvojí hry. Řekl mi: ‘Vyhláshujete věrnost Sovětskému svazu, a přitom se těšíte naději, že nad námi Amerika jednou zvítězí.’ Když jsme hovořili o Fierlingerovi, jehož porážka ho, jak se zdálo, znepokojovala, řekl: ‘Zdá se nám, že chcete dostat komunisty z vlády a vytvořit situaci podobnou, jaká existuje ve Francii.’“⁸⁵ Zahraniční oddělení Ústředního výboru VKS(b) tehdy už vyjadřovalo „nedůvěru a podezíravost“ i vůči postojům a politice vedení KSČ.⁸⁶

Sovětský neklid se projevil v rostoucím tlaku na KSČ a československou vládu. Svědčí o tom napjatá situace kolem rozhodnutí o československé účasti na Marshallově plánu pomoci poválečné Evropě. Valentina Marjinová připouští, že „není vyloučeno, že před příjezdem československé delegace do Moskvy 9. července 1947 se Stalin seznámil se všemi (nebo s hlavními) informacemi o situaci v Československu, které došly ‘nahoru’, a využil jich v rozhovorech s československými činiteli k příslušné argumentaci“⁸⁷ – jinými slovy, aby je (a především Gottwalda) přiměl ke změně přijatého vládního usnesení a k odstoupení Československa od projektu. Stalinovy obavy, že by Marshallův plán mohl přispět k uvolnění vazeb Československa na Sovětský svaz, potvrzuje rovněž Michail Narinskij a další badatelé.⁸⁸ Podle vzpomínek Marie Švermové byl Gottwaldovi Stalinův diktát „osobně velmi nepříjemný“ a „při jednom osobním rozhovoru přiznal, že tehdejší moskevské jednání bylo na ostří nože, ale že se musel podřídit“.⁸⁹

84 MARJINOVÁ, V. V.: Od důvěry k podezíravosti, s. 460 n.

85 RIPKA, Hubert: *Únorová tragédie: Svědectví přímerého účastníka*. Brno, Atlantis 1995, s. 131. Porážkou Zdeňka Fierlingera Ripka myslel jeho nezvolení předsedou Československé strany sociálnědemokratické na brněnském sjezdu v listopadu 1947.

86 MARJINOVÁ, V. V.: Od důvěry k podezíravosti, s. 466 n.

87 Tamtéž, s. 466.

88 NARINSKIJ, Michail M.: Sovětský svaz a Marshallův plán: Ještě k otázce sovětského veta. In: *Soudobé dějiny*, roč. 4, č. 3–4 (1997), s. 479–491.

89 ŠVERMOVÁ, M.: *Vzpomínky*, s. 247 (viz pozn. 70).

Předseda Francouzské komunistické strany Maurice Thorez se po vítězství ve volbách v listopadu 1946 také domníval, že pod Stalinovou záštitou bude postupovat svébytnou cestou k přeměně Francie na socialistický stát. Po půl roce tato naděje pohasla, když komunisté opustili vládu (repro www.est-et-ouest.fr)

Po založení Informačního byra komunistických stran

Ještě jedna událost z roku 1947 výrazně zasáhla do činnosti Komunistické strany Československa a ovlivnila její vztah k myšlence „vlastní“ či „specifické“ cesty k socialismu. Byla jí schůzka zástupců devíti komunistických stran v polských lázních Szklarska Poręba ve dnech 22. až 28. září. Během tohoto setkání bylo založeno Informační byro komunistických a dělnických stran, zkráceně nazývané Informbyro či Kominforma.⁹⁰ Hlavní slovo vedle představitelů sovětských komunistů měli zástupci Komunistické strany Jugoslávie, kteří vystupovali vůči některým „soudružským“ stranám velmi útočně. Terčem jejich kritiky se stala především Italská komunistická strana a Francouzská komunistická strana,⁹¹ jimž vytýkali přecenění parlamentní cesty k moci,

⁹⁰ O Informačním byru blíže viz ADIBEKOV, Grant Mkrtyčevič: *Kominform i poslevojennaja Jevropa 1947–1956*. Moskva, Rossija molodaja 1994; PROCACCI, Giuliano: *The Kominform: Minutes of three Conferences 1947/1948/1949*. Milano, Feltrinelli 1994.

⁹¹ Viz BJADŽO, A. Di [BIAGIO, Anna Di]: Sozdanije Kominforma. In: ADIBEKOV, G. M. – BJADŽO, A. Di – GIBJANSKIJ, L. J. – GORI, F. – PONS, S. (ed.): *Soveščanija Kominforma 1947, 1948, 1949. Dokumenty i materialy*. Moskva, ROSSPEN 1998, s. 42.

pro kterou – podle názoru Jugoslávců – v Evropě již přestaly existovat vhodné podmínky. Tato kritika nepřímou dopadala i na KSČ, která právě v této době proklamovala vítězství v parlamentních volbách jako svůj politický cíl. Přestože referát Rudolfa Slánského o její činnosti a politice byl přijat v zásadě dobře a sovětsští emisáři se o něm v telegramu Stalinovi vyjadřovali příznivě, zazněla na adresu KSČ kritika i přímo v diskusi.⁹² Čestmír Císař vzpomíná, že po návratu delegace z Polska se v aparátu Ústředního výboru KSČ „rozšířilo ... sdělení doprovodu R. Slánského“, že „představitelé některých stran napadali politiku KSČ, předně Jugoslávci Kardelj a Djilas, tehdy tvrdě stalinsky orientovaní. Úsilí jít k socialismu ‘pokojnou cestou’, spoléhat na ‘parlamentní jednání’ se jim zdálo v rozporu s marxismem-leninismem.“⁹³

Představitelé KSČ nebyli založením Informačního byra komunistických stran nadšeni,⁹⁴ Marie Švermová dokonce přímo tvrdí, že s ním nesouhlasila a že je považovala za zbytečné.⁹⁵ Také Jiří Hájek – byť tehdy ještě formálně sociální demokrat, ale srdcem komunista – píše, že „četba tohoto dokumentu na mě působila sklíčováním dojmem. Už proto, že mi připomněla řeč a tón různých provolání Kominterny z dob před jejím VII. kongresem. (...) Útoky na pravicové socialisty jako na pomahače imperialismu socialistické levici rozhodně neprosperly. (...) Byly také v rozporu s nedogmatickým hodnocením možností a úkolů Labour Party, jaké podle svědectví Laskiho (a také Morgana Philipse) její představitelé ještě nedávno vyslechli z úst samého Stalina.“⁹⁶ Nyní bylo zcela zřejmé, že podmínky pro hledání nějakých národních, specifických či vlastních cest k socialismu, odlišných od té sovětské, jsou velmi nepříznivé.

Vedení Komunistické strany Československa – i když svým nepřítliš nadšeným postojem způsobilo, že Informbyro našlo své sídlo v Bělehradě, a nikoli v Praze, jak se také uvažovalo – se přání Moskvy disciplinovaně podřídilo (tak jako ostatně později i ve všech ostatních věcech) a na činnosti nové mezinárodní centrály komunistického hnutí se aktivně podílelo. Mělo to své vnitropolitické důsledky, zde je totiž možné hledat počátek stupňovaného mocenského nástupu KSČ vrcholícího únorovým převrácením. Valentina Marjinová upozornila, že v projevu Rudolfa Slánského ve Szklarské Porębě je „zřetelně patrná změna tóniny, frazeologie a přesnější obrysy stanovených úkolů KSČ. Beneše a Masaryka už Slánský označoval za agenty angloamerického imperialismu, povinnost strany ‘tváří v tvář jeho agresivním plánům’ viděl v zesílení a dalším rozmachu boje s ‘reakcí’, v jejím ‘odhalování’ a vytlačování z pozic, které získala, a konečně v jejím rozbití za podpory ‘širokých mas’. V tomto útoku už byl v podstatě založen algoritmus strategie a taktiky KSČ

92 Viz KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1945–1948*, sv. 1. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1991, s. 75.

93 CÍSAŘ, Č.: *Člověk a politik*, s. 111 (viz pozn. 51).

94 KAPLAN, K.: *Pět kapitol o únoru*, s. 197 (viz pozn. 55).

95 ŠVERMOVÁ, M.: *Vzpomínky*, s. 245. Viz rovněž kritické zmínky v pamětech Čestmíra Císaře *Člověk a politik*, s. 111.

96 HÁJEK, J.: *Paměti*, s. 148.

pro nejbližší dobu.⁹⁷ Ať vedení strany chtělo, či nechťelo, odrážela se ve Slánského projevu skutečnost, že Stalin již myšlenku pokojného přechodu k socialismu opustil. Způsobil to nepochybně pro komunisty nepříznivý vývoj v Evropě⁹⁸ – jejich nečekaný odchod z vlády ve Francii, vytlačení z vládního kabinetu v Itálii, porážka v parlamentních volbách ve Finsku, k tomu se přidružily poplašné zprávy o vývoji právě v Československu.

Sám Slánský to potvrdil na zasedání předsednictva ÚV KSČ 2. října 1947 a následně 6. října na poradě krajských tajemníků, poslanců, vedoucích oddělení ústředního sekretariátu a vedoucích redaktorů stranického tisku. Podal zde zprávu o průběhu a usnesení porady devíti komunistických stran v Polsku,⁹⁹ v níž se v zásadě ztotožnil s kritikou obou západoevropských komunistických stran. „Je fakt, že francouzští a italští soudruzi podlehli nátlaku a hrozbám amerických imperialistů ve svých zemích a že se dali zastrašit, že zakolísali francouzští a italští soudruzi,“ řekl doslova. „Francouzští a italští komunisté se nechali příliš lehce odstranit z vlády. Nemobilizovali masy proti svým vládám, které za dolary prodaly svobodu svého národa...“¹⁰⁰

Dokumenty z ruských archivů, na které poukázala ruská historička Galina Pavlovna Murašková, vypovídají o obavách sovětských diplomatů z vývoje v Československu. Vyjadřují v nich názor, že KSČ nedostatečným způsobem infiltrovala státní aparát a že v československé armádě stejně jako na rozhodujících ministerstvech zaujímá vedoucí pozice jen malý počet komunistů.¹⁰¹ V prosinci 1947 – po brněnském sjezdu sociální demokracie – dokonce vyslovili obavu, že „v současné době a v roce 1948 před volbami bude komunistům ještě hůř, protože představitelé sociálnědemokratické strany je budou podporovat ještě méně, a většinou budou proti nim“.¹⁰² A podobně poplašné zprávy do Moskvy přicházely nejen od sovětských diplomatů, nýbrž i od některých radikálně naladěných československých komunistických funkcionářů, například ministra zemědělství Júlia Ďuriše, který v lednu 1948 nejvyšším sovětským činitelům adresoval dopis, v němž dal průchod svým obavám, aby KSČ neskončila stejně jako komunisté ve Francii a v Itálii.¹⁰³

97 MARJINOVÁ, V. V.: Od důvěry k podezíravosti, s. 466.

98 Viz MURAŠKOVÁ, Galina Pavlovna: Únorová politická krize roku 1948 v Československu a „sovětský faktor“: Z materiálů ruských archivů. In: *Soudobé dějiny*, roč. 4, č. 3–4 (1997), s. 468.

99 NA, f. 1261/0/3 (Předsednictvo ÚV KSČ 1945–1954), sv. 1, arch. j. 81, zápis z 11. schůze předsednictva ÚV KSČ 2.10.1947, bod 1.

100 *Tamtéž*, f. 1261/0/30 (Rudolf Slánský 1901–1951), sv. 4, arch. j. 67, neúplný zápis zprávy Rudolfa Slánského, 6.10.1947.

101 MURAŠKOVÁ, G. P.: Únorová politická krize roku 1948 v Československu a „sovětský faktor“, s. 469.

102 *Tamtéž*, s. 471.

103 KAPLAN, K.: *Pět kapitol o únoru*, s. 350 (viz pozn. 55).

Listopadová ofenziva

Pod tímto tlakem se vedení KSČ na zasedání ústředního výboru ve dnech 27. a 28. listopadu 1947 rozhodlo přejít do útoku. Přestože oficiálně bylo hlavním tématem jeho jednání zajištění výživy obyvatelstva a zjednání pořádku v distribuci,¹⁰⁴ fakticky spočívalo jeho těžiště ve stanovení dalšího postupu k převzetí moci. Komunistický historik únorového převratu v roce 1948 Miroslav Bouček píše, že „bylo v období mezi VIII. a IX. sjezdem KSČ zasedáním nejvýznamnějším“.¹⁰⁵ Prohlásil to ostatně i Rudolf Slánský v průběhu jednání, když řekl, že „toto zasedání ústředního výboru vejde do dějin naší strany snad jako nejvýznamnější mezník v politice strany od května 1945. Bude proto tak významným mezníkem, poněvadž soudruh Gottwald dal straně ve svém včerejším, vpravdě historickém referátě strategický plán, plán jak získat většinu národa pro naši budovatelskou politiku, pro definitivní zajištění našeho lidovědemokratického režimu, pro naši další klidnou cestu k socialismu. Tento strategický plán obsahuje i podrobně a přesně propracovaný akční program strany pro příští období. Soudruh Gottwald jasně formuloval naše hlavní akční úkoly. Formuloval je v deseti bodech, které shrnul v závěru svého referátu.“¹⁰⁶

Shodou okolností právě tento referát předsedy KSČ v materiálech uložených v Národním archivu v Praze chybí. K dispozici tak máme jen tu jeho verzi, která byla určena k otištění v *Rudém právu*,¹⁰⁷ a nelze vyloučit, že její podoba byla předem upravena. Nicméně oněch deset Gottwaldových bodů, zmiňovaných Slánským, je zde uvedeno rovněž. Vedle úkolů vyloženě hospodářského charakteru Gottwald požadoval dokončit na Slovensku „likvidaci protistátního luďáckého spiknutí“ a očistit veřejný život od „rozvratných, protistátních živlů“, proti „rozvratníkům, sabotérům a agentům domácí a cizí reakce“ hodlal „vésti neúprosný boj nejen politickými, ale i administrativními prostředky“ a zdůrazňoval nutnost „bojovat o to, aby všechny složky Národní fronty vymýtily ze svých řad agenty reakce a rozvratné živly“. Současně žádal „soustředit všechny lidi dobré vůle, bez ohledu na stranickou příslušnost, k pozitivní budovatelské práci“ a v zahraniční politice odmítl „všechny zjevy, tendence a činy“, které by mohly oslabit spojenectví Československa se Sovětským svazem.¹⁰⁸ Fakticky se jednalo o výzvu k vytváření prokomunistických agentur v demokratických stranách, k jejich aktivizaci a k vytlačování odpůrců komunistické politiky.

104 Zpráva o zasedání Ústředního výboru KSČ: Národ půjde s komunisty! In: *Rudé právo* (30.11.1947), s. 1.

105 BOUČEK, Miroslav: *Praha v únoru 1948: O práci pražské stranické organizace v únorových dnech 1948*. Praha, Nakladatelství politické literatury 1963, s. 15.

106 NA, f. 1261/0/1, sv. 4, arch. j. 16, zápis ze zasedání ÚV KSČ 27.–28.11.1947, referát Rudolfa Slánského.

107 Soustředit všechny lidi dobré vůle k budovatelské práci pro blaho národa: Zajistit výživu národa stůj co stůj! Velký projev soudruha Gottwalda na zasedání Ústředního výboru KSČ. In: *Rudé právo* (30.11.1947), s. 1 a 4.

108 Tamtéž, s. 4.

Gottwald účastníky zasedání varoval, že v příštích dnech a měsících lze očekávat zvýšený tlak „zahraniční reakce“, která „bude mobilizovat své agenty zde, bude se snažit přivést nás do úzkých, srazit nás; s tím musíme počítat a na to se musíme připravit“.¹⁰⁹ Je nesporné, že vedení KSČ tak reagovalo na závěry sociálnědemokratického sjezdu a rovněž na zřejmé odhodlání demokratických stran neustupovat komunistickému tlaku tak ochotně jako doposud.¹¹⁰

Za nejpravděpodobnější okamžik střetu nepochybně vedení KSČ pokládalo termín parlamentních voleb v květnu 1948. Zřejmě neočekávalo, že by demokratické strany mohly či chtěly učinit jakýkoli pokus o násilnou izolaci KSČ nebo její vyřazení z veřejného života; dobře vědělo, že k tomu jim chyběla vůle i síly. Ale muselo počítat s reálnou možností, že vzdor všem dosavadním opatřením a „náborovým akcím“ by komunisté mohli zaznamenat méně příznivý výsledek, než očekávali, tedy že by nezískali „nadpoloviční většinu národa“. O takové alternativě „vedoucí pracovníci strany uvažovali a pokládali za reálný tento plán: komunistická strana těsně před volbami vyhlásí široký volební program, v němž budou zahrnuty všechny základní požadavky dělníků, rolníků a pracujících inteligence. K tomu programu se připojí rozhodující masové organizace (ROH, rolnické komise, Svaz přátel Sovětského svazu, Svaz [české] mládeže, odbojové složky aj.), opoziční činitelé z ostatních politických stran i významní bezpartijní představitelé veřejného života. Na tomto základě se vytvoří jednotná kandidátka Národní fronty,¹¹¹ kterou chtěla KSČ v nadcházejících volbách prosadit, aby s její pomocí dosáhla nepochybného vítězství. Z dostupných dokumentů je zřejmé, že se Miroslav Bouček v tomto nástinu nemýlí a že volby v květnu 1948 se měly stát okamžikem, kdy by KSČ převzala moc do svých rukou – buď v důsledku volebního vítězství, anebo násilným vystoupením „sjednocené levice“, která by zasáhla proti „domácí reakci“, tedy demokratickým stranám a jejich představitelům.

Za této situace samozřejmě rostl význam i jiných společenských organizací, než byly politické strany. Klement Gottwald na listopadovém zasedání otevřeně hovořil o nutnosti změnit pojetí Národní fronty. Karel Kaplan upozorňuje, že koncem roku 1947 se Národní fronta ocitla v krizi, že „ztrácela schopnost plnit roli mocenské základny, prostředku pro dohody a pro utváření státní politiky“. Za této situace se Národní fronta stala pro komunisty překážkou na cestě k monopolu moci. Gottwald přestal z vlastní iniciativy svolávat její schůze a vedení KSČ připravovalo změnu

109 Cit. podle: BOUČEK, M.: *Praha v únoru 1948*, s. 18.

110 Na sklonku léta 1947 v Karlových Varech přijali vedoucí funkcionáři národněsocialistické strany rozhodnutí pokusit se „o zformování společné politiky všech nekomunistických stran Národní fronty k obraně demokracie a demokratických svobod proti další rozpínatosti a diktátorským snahám československé komunistické strany ve službách Stalinových bolševických metod“. (DRTINA, Prokop: *Československo můj osud: Kniha českého demokrata 20. století, sv. II/2: Rok 1947 – únor 1948. Praha, Melantrich 1992*, s. 341.)

111 BOUČEK, M.: *Praha v únoru 1948*, s. 25. O plánu na vytvoření jednotné kandidátky Národní fronty ve volbách v roce 1948, „směřující proti kandidátkám reakčních vedení těchto (tj. nekomunistických – pozn. JP) politických stran“, hovoří i Michal Reiman (REIMAN, M.: O významu hesla „Za většinu národa“, s. 411 – viz pozn. 54).

její struktury i podoby, tak aby „ji přizpůsobila svým politickým cílům“. ¹¹² Národní fronta neměla už být jen seskupením politických stran, ale také „nadstranických organizací“, v jejichž vedení měli komunisté většinu, a té chtěli využít k posílení svých pozic. Gottwaldův požadavek „odstranit ze všech složek Národní fronty agenty reakce“ byl výzvou k aktivizaci „páté kolony“, kterou si komunisté od roku 1945 v ostatních stranách Národní fronty cílevědomě budovali. ¹¹³ A za jeho voláním po nutnosti „očistit veřejný život na Slovensku od protistátních živlů“, a to „nejen politickými, ale i administrativními metodami“, byla snaha rozložit Demokratickou stranu a upozornění do vlastních řad, že vedení je připraveno použít k získání moci všech prostředků.

Jacques Rupnik připomíná, že listopadové zasedání ÚV KSČ sice schválilo text dopisu členům strany, v němž se ještě opakovala myšlenka o nutnosti získat „většinu národa“, ale již nešlo „o většinu voličskou, aritmetickou, jak říkal Lenin, nýbrž o ‘politickou’ většinu v ‘očišťené’ a ‘obrozené’ Národní frontě“. ¹¹⁴ Čestmír Císař, který se tohoto zasedání zúčastnil osobně, vzpomíná, že Gottwaldovo vystoupení „neslo již nesporné stopy linie Informbyra“, a hodnotí je jako poselství adresované „také do Moskvy jako doklad plnění direktiv Informbyra... Jen tak se totiž mohlo Gottwaldovo vedení vyhnout nepředvídatelné reakci Stalina a zachovat si relativní svobodu volby dalšího postupu.“ ¹¹⁵

V Gottwaldově řeči (jakož i v činnosti KSČ v celém období 1945 až 1948) se projevilo trauma roku 1920, kdy tlak radikálních socialistických a bolševických skupin dokázala zastavit úřednická vláda. Na zasedání „poprvé zaznělo, že ‘Gottwald není Tusar’“, ¹¹⁶ stejně jako varování na adresu demokratických stran, aby se nepokoušely využít této taktiky v situaci roku 1947. Slovy Čestmíra Císaře Gottwald pravici varoval „před záměrem uskutečnit mocenský zvrat, neboť by se dočkala ‘zdrucující odpovědi’“. Odsoudil též jako nepřipustnou alternativu zaměnit vládu Národní fronty úřednickou vládou po vzoru roku 1920. ¹¹⁷ Nebylo pochyb, dodává Císař, že otázka dobytí moci v boji kdo s koho dozrála.

Rudé právo 7. prosince 1947 výhrůžně napsalo: „Pokus o reprízu z roku 1920 by pro reakci byl smrtelně riskantní! Toto budiž známo na všechny strany: Komunisté za žádnou cenu v této zemi reakci pole nevyklidí!“ ¹¹⁸ O pár dní později, 11. prosince 1947, přednesl v rozpočtové debatě Národního shromáždění projev Antonín Zápotocký, který byl nejen poslancem za KSČ, ale i předsedou Ústřední rady odborů, a jehož slova měla patřičnou váhu. Zopakoval Gottwaldův výrok, že komunistická strana „v žádném případě“ nepřipustí zřízení úřednické vlády a své vyšachování na okraj politického života. „Republika musí být přebudována vývojovou cestou

112 KAPLAN, Karel: *Národní fronta 1948–1960*. Praha, Academia 2012, s. 26 n.

113 Blíže viz KOZÁK, J.: K objasnění postupu ÚV KSČ v boji za získání většiny národa v období před únorem 1948, s. 12 (viz pozn. 73).

114 RUPNIK, J.: *Dějiny Komunistické strany Československa*, s. 235 n. (viz pozn. 3).

115 CÍSAŘ, Č.: *Člověk a politik*, s. 112 (viz pozn. 51).

116 *Tamtéž*.

117 *Tamtéž*.

118 Komunisté v této zemi nikdy reakci pole nevyklidí! In: *Rudé právo* (7.12.1947), s. 2.

v socialistický stát,“ prohlásil ještě v intencích doposud hláсанé koncepce pokojného vývoje k socialismu, ale v jeho slovech zazněla i skrytá výhrůžka, že cílem komunistů je „vyhnout se dalším obětíplným bojům, ale nevyhnout se socialismu,“ a to za každou cenu. „Komu dnes u nás leží na srdci klid v republice, ten musí ze všech sil usilovati o spolupráci s Komunistickou stranou Československa – a ne tuto spolupráci mařit a sabotovat!“ uzavřel Zápotocký.¹¹⁹

Slova o specifické cestě Československa k socialismu sice na půdě komunistické strany zaznívala i po listopadu 1947, jejich obsah však již byl vyprázdněný. Například na první konferenci ideových a výchovných pracovníků KSČ, která se konala 9. ledna 1948, sice ještě vedoucí kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ Gustav Bareš vystoupil s referátem „Naše cesta k socialismu“, ale už se ani slůvkem nezmněl o možnosti budovat socialismus bez diktatury proletariátu a aplikování sovětských zkušeností. V jeho řeči naopak zaznívaly v duchu listopadového zasedání ústředního výboru špatně skrývané hrozby na adresu „reakce“, která nechce „dobrovolně odejít ze scény dějin“, výzvy k očistě Národní fronty od „reakčních živlů“, a dokonce i volání po jejím „obrození“.¹²⁰

V obdobném duchu promluvil i ministr informací Václav Kopecký. Na konferenci pronesl referát „Zápas o nové vlastenectví“, v jehož závěru také hovořil o specifické cestě KSČ k socialismu. Jednoznačně zopakoval, že „od lidové demokracie chceme přejít k socialistické demokracii, od lidovědemokratické republiky chceme přejít k socialistické republice“.¹²¹ Rozhodně však odmítl, že by tento vývoj měl cokoli společného s „demokratickým socialismem“ či „vývojovým socialismem“, k němuž se hlásily národněsocialistická a sociálnědemokratická strana, a zdůrazňoval vzor socialismu sovětského. Stejně jako Bareš i Kopecký hovořil o ofenzivním nástupu strany, směřujícím k likvidaci „reakce“ v Národní frontě a veřejném životě vůbec.¹²²

Od podzimu 1947 nastoupili komunisté v Československu k mocenské ofenzivě. Vedení strany sice pokračovalo v přípravách na blížící se parlamentní volby a podnikalo opatření, aby se jeho proklamovaná snaha o „získání většiny národa“ setkala s úspěchem, současně však plánovalo kroky pro případné střetnutí mimovolební, násilné.¹²³ Historik František Hanzlík ve své práci o únorovém převratu píše, že nekomunistické strany Národní fronty „fakticky od podzimu 1947 pracovaly pod kontrolou komunistické strany“, ¹²⁴ ve stejné době byli důstojníci nepohodlní komunistům odstraňováni z armády, nebo alespoň z významných velitelských funkcí,

119 Republika musí být přebudována vývojovou cestou v socialistický stát. In: *Rudé právo* (12.12.1947), s. 1 n.

120 BAREŠ, Gustav: *Naše cesta k socialismu*, s. 29–33 (viz pozn. 83). Srv. také KNAPÍK, Jiří: *Kdo spoutal naši kulturu: Portrét stalinisty Gustava Bareše*. Přerov, Nakladatelství Šárka 2000, s. 61 n.

121 KOPECKÝ, Václav: *Zápas o nové vlastenectví: Referát na konferenci ideových pracovníků KSČ v Praze dne 9. ledna 1948*. Praha, ÚV KSČ 1948, s. 38.

122 *Tamtéž*, s. 42 n.

123 KAPLAN, K.: *Pět kapitol o únoru*, s. 206 (viz pozn. 55).

124 HANZLÍK, František: *Únor 1948 – výsledek nerovného zápasu*. Praha, PREWON 1997, s. 201.

probíhala čistka ve Sboru národní bezpečnosti (jak se tehdy označovala československá policie) a aktivizovali se komunisté ve všech bezpečnostních složkách.¹²⁵

Únorový převrat z pohledu Moskvy

Demisi dvanácti ministrů demokratických stran vyhodnotilo vedení KSČ jako chybu, jíž se političtí soupeři dopustili, a rozhodlo se jí využít ve svůj prospěch. Ostatně na eventuality politického vývoje, které by mohly ohrozit jeho plány, se dlouhodobě připravovalo. Už 22. ledna 1947, když Gottwald proklamoval cíl získání většiny národa, nastínil obecnou strategii, jíž se komunisté drželi až do svého vítězství: „Mluvím-li ... o většině národa, kterou musíme získat, abychom šli kupředu, nemá to zajisté nic společného s austromarxistickými 7 %. Austromarxisté argumentovali, že mají 43 % a že potřebují ještě 7 %, aby mohli mít v Rakousku ráj. Zatím však vůbec nic nedělali a nakonec úplně prohráli. My takovou procentovou politiku jistě dělat nemůžeme a ani ji nemáme na mysli, když mluvíme o potřebě získat většinu národa. Naše politika je politikou aktivního boje proti reakci, politikou dobývání nových a nových pozic, politikou upevňování dobytých pozic a zatlačování nepřátel do defenzivy. Tedy úkol získat většinu národa jakožto předpoklad dalšího rychlého postupu na cestě k socialismu se nedá splnit ve vzduchoprázdném prostoru, nýbrž jen v průběhu aktivní politiky a aktivního boje.“¹²⁶

Přesně takový postup komunisté uplatnili ve dnech vládní krize proti pasivnímu vyčkávání demokratických stran. „Zmocňoval se nás úžas z fantastické ofenzivy, která od hodiny k hodině přinášela nové úspěchy,“ vzpomínal po letech Čestmír Císař. „Viděli jsme v tom potvrzení marxistických tezí o permanentním stupňování jednou nastartované revoluce.“¹²⁷ Výsledkem jejich tažení bylo ochromení činnosti legálně zvolených a jmenovaných orgánů a institucí státní správy, zatlačení nekomunistických stran do hluboké defenzivy, převzetí moci ve státě nelegálními akčními výbory Národní fronty a nakonec kapitulace prezidenta republiky a jmenování nové vlády takzvané obrozené Národní fronty, která v zemi nastolila totalitní režim.¹²⁸ Ovšem i za této situace dokázalo vedení Komunistické strany Československa v praxi uplatnit Gottwaldovu tezi o získání většiny národa: ve dnech 20. až 29. února 1948 byly náměstí i ulice hlavních československých měst zaplněna členy a stoupenci KSČ, zatímco její odpůrci se zmožili jen na několik izolovaných projevů nesouhlasu, které nedokázaly vývoj podstatněji ovlivnit.

Sovětská politická místa vývoj v Československu bedlivě sledovala od samého počátku vládní krize; už 19. února 1948 obdržela z Prahy důležité údaje o československých ozbrojených silách. Obsahovaly „Seznam velitelského sboru československé armády k 1. únoru 1948“, „Informaci o stavu pražské vojenské posádky“ a zprávu

125 *Tamtéž*, s. 205–213.

126 GOTTWALD, K.: *Cesta, kterou jdeme, směřuje k socialismu*, s. 120 (viz pozn. 25).

127 CÍSAŘ, Č.: *Člověk a politik*, s. 119 (viz pozn. 51).

128 Nejpodrobněji o únorovém převratu viz KAPLÁN, K.: *Pět kapitol o únoru* (viz pozn. 55).

o ozbrojených silách Sboru národní bezpečnosti. Seznam armádního velitelského sboru sice nebyl zcela kompletní, ale poskytoval důležité informace o většině velících důstojníků od ministra národní obrany po velitele 13. pěší brigády a kromě jejich funkce, hodnosti a příjmení uváděl i údaje o politické orientaci každého z nich, se zdůrazněním, zda dotýčný je „komunista“, příslušník jiné politické strany Národní fronty, „reakcionář“, „konzervativec“ nebo jen „bezpartijní“. ¹²⁹ Podobné údaje obsahovala i zpráva o pražské vojenské posádce. ¹³⁰ Informace o československé policii se zaměřovala spíše na počty jejích členů a jejich rozmístění; konkrétních příslušníků velitelského sboru si všímala pouze tehdy, pokud se jednalo o členy komunistické strany (a byli tedy „spolehliví“ – *naděžnyje*). ¹³¹

Podrobnou zprávu o průběhu vládní krize v Československu sovětské velvyslanectví v Praze poslalo do Moskvy 27. února 1948. Jako její autor je uveden druhý tajemník velvyslanectví SSSR v Praze Nikolaj Vasiljevič Novikov, ¹³² ale z textu je zřejmé, že vznikl v těsné spolupráci s vedením KSČ. Nelze pochybovat o tom, že sovětské ministerstvo zahraničních věcí získávalo velmi dobré informace o vývoji v Československu už dříve také z jiných zdrojů. Jen tak si lze vysvětlit, že pracovník čtvrtého, evropského oddělení sovětského ministerstva zahraničních věcí Alexandr Michailovič Alexandrov zaslal už 2. března 1948 náměstkovi ministra Valerianu Alexandroviči Zorinovi podrobný rozbor situace v zemi s vytýčenou strategií dalšího postupu. Úkol sovětské politiky spatřoval zcela pragmaticky v „upevnění a prohlubování“ sovětského vlivu v Československu. ¹³³ Komunistická strana Československa a její ideologie měly v jeho podání sloužit jen jako prostředek k dosažení tohoto cíle. (Z jeho zprávy se mimochodem dozvídáme, že v této době v Československu trvale žily „více než dva tisíce sovětských občanů“.) Alexandrov upozorňoval, že v Československu jsou silné vazby na Západ a že mnozí veřejní činitelé ve svých projevech zpochybňují „ideologické základy marxisticko-leninského učení“; jako příklad uváděl předsedu sociálnědemokratické strany Bohumila Laušmana, historika Jana Slavíka a také „Beneša“, tedy stále ještě úřadujícího prezidenta Československé republiky.

Prostředky k dosažení sovětského cíle – tedy posílení vlivu SSSR v Československu – spatřoval Alexandrov v oblasti kulturní a politické. Za základ úspěchu pak označoval pomoc Komunistické straně Československa ve snaze upevnit čerstvě nabytou moc. Za nezbytné pokládal přimět československé „přátele“ – tedy komunisty – aby ještě před plánovanými volbami přijali zákony o zemědělské reformě (čímž Sověti rozuměli „konfiskaci vlastnictví půdy nad 50 ha“) a o znárodnění všech průmyslových podniků s více než padesáti zaměstnanci. Za stejně důležitou

129 *Archiv Ministerstva inostrannyh děl Rossijskoj federacii* (dále AMID RF), Moskva, f. Sekretariat tov[arišča] Zorina V. A., o. 2, papka (p. – složka) 26, Dosje ČECHOSLOVAKIJA, t[om] 2, Spisok rukovodaščego sostava Čechoslovackoj armii po sostojaniju na 1.2.1948.

130 *Tamtéž*, Správka o sostave pražskogo garnizona.

131 *Tamtéž*, Vooružennyje sily Korpusa Nacionalnoj Bezopasnosti (KNB – po češsku SEENBE) v Čechoslovakii.

132 *Tamtéž*, Pravitelstvennyj krizis v Čechoslovakii (Správka).

133 *Tamtéž*, V svjazi s sobytijami v Čechoslovakii v konce 1947 g. i načale 1948 g.

pokládal Alexandrov likvidaci „reakčních elementů“, především v „pravých stranách“ (výslovně jmenoval slovenskou Demokratickou stranu, Stranu slobody, Československou stranu národněsocialistickou a Československou stranu lidovou), ale také v armádě a státním aparátu. Zvláštní pozornost pak bylo podle Alexandrova třeba věnovat „čistce v aparátu československého ministerstva zahraničních věcí, mimořádně zaneřádně reakčními elementy, v jehož čele jako dříve stojí Jan Masaryk“ (o pouhý týden později již byl Masaryk mrtev). V této souvislosti měli českoslovenští „přátelé“ využít jak skutečnosti, že v důsledku značného „tlaku širokých lidových mas levé elementy v pravých stranách, armádě a státním aparátu projevují v současné době velkou aktivitu v boji proti reakčním elementům“, tak i faktu, že Státní bezpečnosti padlo do rukou „velké množství kompromitujících materiálů“ o podryvné činnosti představitelů „pravicových“ stran, státního aparátu a armády. Dále se komunisté podle Alexandrova měli zaměřit na zajištění svého vlivu v takových organizacích, jako je Sokol, Jednotný svaz českých zemědělců, ale také v mládežnických organizacích, především vysokoškolských studentů, které jsou „opěrnými body reakční mládeže v Československu“.¹³⁴

Že tento sovětský návod na další postup Komunistické strany Československa v boji o upevnění nekontrolovatelné moci v zemi nezůstal jen k dispozici náměstkovi ministra zahraničních věcí SSSR Valeriana Zorina, je zřejmé. Jak se však dostal do rukou vedení československých komunistů, se vzhledem k přetrvávající obtížnosti studia v ruských archivech můžeme zatím jen domýšlet.

Vedle výše zmíněné zprávy sovětského velvyslanectví o průběhu státního převratu v Praze, která je laděna velmi přátelsky vůči vedení KSČ, máme dochováno ještě jiné hodnocení, které vzniklo a do Moskvy dorazilo po stranické linii. Jeho autorem je „pověřený tajemník“ Vseslovanského výboru Igor Nikolajevič Medveděv, jako adresát je uveden tajemník Ústředního výboru VKS(b) Michail Andrejevič Suslov. Zpráva s názvem „O některých momentech vnitropolitické situace v Československu“ je datována 29. března 1948. Její autor, který dramatické dny od 20. února do 11. března 1948 v Praze osobně prožil, hned v úvodu konstatuje, že „vedoucí činitelé Komunistické strany Československa nedostatečně znali síly národů Československa a do jisté míry tyto síly podceňovali, a teprve během událostí února 1948 se názorně přesvědčili o klíčové úloze politických akcí podporovaných nejširšími masami pracujících“.¹³⁵ Teprve vítězství v tomto střetnutí podle Medveděva dokázalo vedení KSČ, že pouze důsledná a nekompromisní politika boje proti „vnitřní reakci“ – k ní jednoznačně řadil ostatní strany Národní fronty – a skutečná rozhodnost v prosazování dalších „demokratických“ změn mohou upevnit pozice lidové demokracie v zemi a její socialistický rozvoj.

¹³⁴ *Tamtéž*.

¹³⁵ RGASPI, f. 17 (Centralnyj komitět VKP(b), Otděl vněšněj politiky (OVP)), o. 128, d. 1162, O někotorych momentach vnutropolitického položenija v Českoslovakii. Dokument byl v českém překladu publikován jako příloha článku Galiny P. Muraškové „Únorová politická krize roku 1948 v Československu a ‘sovětský faktor’: Z materiálů ruských archivů“ v časopisu *Soudobé dějiny*, roč. 4, č. 3–4 (1997), s. 475–478, citace s. 475.

Tajemník Medveděv však současně cítil potřebu do Moskvy sdělit, že z rozhovorů s některými vedoucími funkcionáři KSČ – například s ministrem informací Václavem Kopeckým a vedoucím zahraničního oddělení ÚV KSČ Bedřichem Geminderem – nabyl dojmu, že propadli pocitu sebeuspokojení, zjevně přeceňují výsledky politických změn v Československu a pod jejich vlivem vyjadřují názor, že nyní KSČ (a s ní i Československo) jako by nejen „dohnala“, ale i „předešla“ kde koho.¹³⁶ Sovětské interní materiály obsahují překvapivé množství kritických připomínek a ostrých soudů k postupu vedení Komunistické strany Československa v době, kdy ono samo bylo přesvědčeno o své úspěšnosti.

Představy KSČ o postupu po převzetí moci

Z uvedených poznatků je tedy zřejmé, že vedení KSČ pojmem „specifická“ či „československá“ cesta k socialismu označovalo ve skutečnosti metodu svého boje o moc. Netajilo se tím, že jde o využívání možností, které jí dával režim takzvané lidové demokracie, respektive proces politických, společenských a hospodářských změn, k nimž v Československu od roku 1945 docházelo a které oni sami označovali jako „národní a demokratickou revoluci“, zatímco prezident Edvard Beneš pro ně užíval výraz „socializující demokracie“. A takto pojímaná „specifická cesta“ KSČ k socialismu byla úspěšná, neboť se jí podařilo dosáhnout vytčeného cíle: ve dnech 20. až 25. února 1948 se v Československu chopila nekontrolovatelné moci, a to bez krveprolití a výraznějšího odporu demokratických soupeřů a naopak s masovou podporou prokomunisticky smýšlející „většiny národa“.

Jaké však byly představy vedení KSČ o využití nabyté moci? Měly se i poté v její činnosti uplatňovat nějaké prvky „specifické“ či „československé“ cesty k socialismu? A do jaké míry se je podařilo po únoru 1948 naplnit? Jestliže ostatní strany Národní fronty, které působily v českých zemích, zveřejnily v období 1945 až 1948 svůj politický program, Komunistická strana Československa tak neučinila ani u příležitosti svého sjezdu v březnu 1946, ani později. Představu o jejích konkrétních záměrech si můžeme udělat pouze z projevů vedoucích funkcionářů strany, pronášených při různých příležitostech, a také z článků publikovaných ve stranickém tisku. Nesmíme také zapomenout na to, že většina vedoucích činitelů KSČ byla absolventy takzvané Mezinárodní leninské školy, organizované Kominternou, že jedinou zkušenost se „socialismem“ získali v Sovětském svazu a že sovětská realita v zásadě byla – podle jejich opakovaných vyjádření – cílem, kterého chtěli svou politickou činností dosáhnout.

Před únorem 1948 představitelé KSČ opakovali, že v Československu chtějí budovat socialismus bez diktatury proletariátu a bez sovětů. V rozhovoru pro americký list *New York Herald Tribune* 28. září 1947 odpověděl Klement Gottwald novinářům Russelu Hillovi a Williamu Attwoodovi na otázku, k jakým změnám by došlo při vytvoření nové vlády po eventuálním vítězství KSČ v dalších volbách:

¹³⁶ *Tamtéž*, s. 478.

„Změna, na niž se tážete, by se tedy zakládala v tom, že by se ve vládě zvětšily pozice komunistů. Soudíme, že zesílení komunistických pozic ve vládě by přineslo ulehčení a urychlení výstavby hospodářsky, sociálně a kulturně silné a vzkvétající republiky.“ A v odpovědi na další otázku naznačil, že by ani nebylo nezbytně nutné nastolení diktatury proletariátu, neboť v republice „vznikly podmínky pro klidný rozvoj k socialismu“.¹³⁷

Michal Reiman se domnívá, že „kdo chtěl rozhodnout o mocenských poměrech v republice demokratickou cestou, musel nezbytně uvažovat i o udržení demokratického rázu státní moci, neboť demokratická cesta řešení mocenských otázek nemá smysl tam, kde se neuvažuje o demokratické formě socialistického státu“. Odvolává se přitom na některé Gottwaldovy výroky naznačující, že KSČ chtěla i po převzetí moci respektovat politickou váhu svých partnerů v Národní frontě.¹³⁸ Ale buď se v této věci mýlí, anebo v konkrétní politické praxi převážil fakt, že v únoru 1948 se komunisté v Československu nedostali k moci demokratickou cestou, nýbrž za cenu porušování platných zákonů.

Představy únorových vítězů o konkrétní podobě politického systému v republice pod jejich vládou či o postavení poražených demokratických stran nebyly po jistou dobu ujasněné. Michal Reiman z některých výroků vedoucích funkcionářů KSČ usoudil, že předpokládali nejen „zachování Národní fronty, systému více politických stran na trvalejší dobu“, ale v této formě „zachování i za socialismu určité základny pro střetávání rozdílných politických stanovisek“.¹³⁹ Po převzetí moci však KSČ ostatní strany Národní fronty takzvaně obrodila, tedy přeměnila v pouhé převodové páky své politiky a fasádu demokratického systému. Ale ani na tom nebyla zpočátku všeobecná shoda. Vedle přesvědčení o nutnosti nekomunistické strany „obrodit“ a „očistit od reakce“ existovaly i názory „revolučnější“, reprezentované především krajským tajemníkem KSČ v Brně Otto Šlingem, že nekomunistické strany je třeba co nejrychleji zrušit a nastolit systém jediné vládnoucí strany podle vzoru Sovětského svazu.¹⁴⁰ Tyto představy byly četným skupinám radikálních komunistů nejbližší, a proto přímo ve dnech vládní krize v únoru 1948 a bezprostředně po ní docházelo v některých místech (například v kladenském kraji či porůznu v pohraničí) k rozpouštění těchto stran.¹⁴¹ Vedení KSČ o tom sice později hovořilo jako o „krajně sektářském postoji“, ¹⁴² ale z hlášení sovětského

137 GOTTWALD, Klement: O lidově demokratickém typu státu. In: TÝŽ: 1946–1948, sv. 1, s. 232 n. (viz pozn. 24).

138 REIMAN, M.: Koncepce KSČ „O specifické cestě k socialismu“ v naší revoluci, s. 169 (viz pozn. 4).

139 TÝŽ: O významu hesla „Za většinu národa“, s. 408 (viz pozn. 54).

140 Viz KONEČNÝ, Karel: *Československá strana lidová na střední Moravě 1948–1960*. Olomouc, Univerzita Palackého 2005, s. 16.

141 Viz PAVLÍČEK, Václav: *Politické strany po únoru*, sv. 1. Praha, Svobodné slovo 1966, s. 138.

142 *Tamtéž*.

velvyslanectví v Praze vyplývá, že v prvních týdnech po únorovém převratu se jednalo o standardní postup, který vedoucí funkcionáři KSČ schvalovali.¹⁴³

Je sice nesporné, že komunisté byli odhodláni po převzetí moci dokončit znárodnování československého průmyslu a pokračovat v zemědělské reformě, směřující k rozdělení pozemků nad padesát hektarů, ale na druhé straně nejednou veřejně prohlásili, že nemají v úmyslu provádět v Československu kolektivizaci zemědělství. Na osmém sjezdu KSČ 30. března 1946 prohlásil jménem jejího ústředního výboru budoucí ministr zemědělství Josef Nepomucký: „Komunisté se nedotkli a nedotknou soukromého vlastnictví půdy českých zemědělců, kteří na půdě pracují, ale budou je vždycky proti každému bránit.“¹⁴⁴ Sám Gottwald řekl 21. srpna 1945 ve svém projevu na dožínkové slavnosti v Buštěhradě: „Strašili vás, že nová vláda, v níž budou komunisté, vám sedlákům vezme půdu a bude vás nutit do kolchozů. Vy sami jste se však mohli přesvědčit – a v budoucnu se ještě více přesvědčíte, že nová vláda právě zásluhou komunistů vám nejenže nic nebere, nýbrž dává.“¹⁴⁵ A zopakoval to dokonce ještě během státního převratu na sjezdu rolnických komisí 29. února 1948, kdy prohlásil zcela jednoznačně: „...vlastnictví půdy, rolníkům ústavně zaručené, pokládáme za nedotknutelné a my prostě chceme, aby vám již nikdo nikdy nemohl lhát o tom, že se u nás budou dělat kolchozy. Napříště pamatujte, že každý, kdo k vám přijde s takovým šuškaním do vsi, patří k záškodníkům a rozvratníkům, které jsme právě z našeho veřejného života vyhnali, a vy jejich agenty, kteří k vám přijdou do vsi, žeňte také svinským krokem!“¹⁴⁶

Podobné stanovisko zaujímal KSČ před únorem 1948 rovněž ve vztahu k živnostníkům, které se mimochodem v rámci takzvané získávací akce v roce 1947 snažila v masovém měřítku přimět ke vstupu do svých řad. Jménem vedení strany hovořil o živnostenské politice KSČ na jejím osmém sjezdu Josef Horn, který prohlásil: „Dnes už živnostníci chápou, že ... socialismus, hlásaný a prováděný komunisty, ani pro ně není nebezpečím, nýbrž že i pro ně je socialismus jedinou bezpečnou zárukou...“¹⁴⁷

Žádný z těchto slibů však po roce 1948 komunistická strana nesplnila. Ještě během boje o moc činila opatření, která vedla k likvidaci demokratických pravidel veřejného života, omezování lidských práv a svobod a nastolení nekontrolovatelné diktatury – zrušení svobodného cestování do ciziny, zavedení cenzury, propouštění nepohodlných osob ze zaměstnání či odvolávání z funkcí, zatýkání údajných nepřátel. Teprve o něco později, když KSČ konsolidovala svou moc, následovalo

143 AMID RF, f. Referentura po Československu, o. 29a, p. 172, d. 720, Informace o straně přebývaní, 1. O položení v Československu – Československé partii posle fevral'skich sobytij (správka na 1. maja 1948 g.).

144 NEPOMUCKÝ, Josef: Výstavba naší osvobozené vesnice. In: *Sněm budovatelů*, s. 140 (viz pozn. 3).

145 GOTTWALD, Klement: Boj o chléb vítězně skončen: Projev na dožínkové slavnosti v Buštěhradě. „Rudé právo“ ze dne 21. srpna 1945. In: TÝŽ: *Deset let*, s. 394 (viz pozn. 5).

146 Mohutná manifestace jednoty pracujícího lidu měst i venkova. In: *Rudé právo* (2.3.1948), s. 1.

147 HORN, Josef: Živnostenská politika naší strany. In: *Sněm budovatelů*, s. 180.

další znárodnování, likvidace živností, násilná kolektivizace zemědělství, zakládání táborů nucených prací, organizování zvláštních vojenských jednotek pro politicky nespolehlivé občany, přijetí represivního zákona na ochranu lidovědemokratické republiky a podobně.

Je téměř neuvěřitelné, že mnozí členové KSČ, kteří se – alespoň verbálně – hlásili k ideálům demokratického socialismu, si nástup totality neuvědomovali. K tomuto mentálnímu nastavení se kromě jiných ve svých pamětech vrátil Čestmír Císař. Vzpomíná, jak se i po únoru 1948 domníval, že „KSČ půjde nadále pokojnou cestou občanské společnosti a že socialismus bude mít demokratický charakter. Proto jsem šel s KSČ i do nové etapy socialistické výstavby, s hlubokým přesvědčením o historické oprávněnosti a životní potřebě národa žít v nových podmínkách sociální spravedlnosti, občanských svobod, hmotného blahobytu a kulturního rozkvetu. Tak jsem chápal podstatu socialismu. Tak jsem jí porozuměl studiem ‘klasiků’ marxismu. Tak jsem ji procitoval životními zkušenostmi. Tak jsem ji chtěl pomáhat uskutečňovat. Nebyl jsem sám s tímto přesvědčením. Byly nás statisíce.“¹⁴⁸

Na sjezdu rolnických komisí v pražském Slovanském domě těsně po komunistickém převratu Klement Gottwald ještě zemědělcům garantoval, že je nikdo nepřipraví o majetek a nebudou se zakládat zemědělská družstva (repro z publikace Gottwald ve fotografii)

Dokument „O některých chybách v činnosti Komunistické strany Československa“

Sovětská komunistická strana sledovala činnost KSČ soustavně a dlouhodobě, stejně jako monitorovala výroky a projevy jejích vedoucích funkcionářů. Po únoru 1948 v řadách sovětských ideologů a pracovníků aparátu VKS(b) rostla s politikou československých komunistů nespokojenost. Kritika KSČ a jejího vedení vyvrcholila v materiálu „O některých chybách v činnosti Komunistické strany Československa“, který vyhotovili pracovníci aparátu Ústředního výboru VKS(b) L. Baranov, V. Mošetov a A. Antipov a jenž je v českém překladu publikován jako příloha tohoto

¹⁴⁸ CÍSAŘ, Č.: *Člověk a politik*, s. 143.

článku.¹⁴⁹ Tento poměrně obsáhlý dokument je datován 5. dubna 1948 a jako jeho adresát je uveden tajemník ÚV VKS(b) Michail Andrejevič Suslov. Autoři si vůbec nebrali servítky, jejich elaborát má v podstatě charakter obžalovacího spisu. Nevýběravým způsobem odmítl celou předúnorovou politiku KSČ, a je s podivem, že si nepoložili otázku, jak vůbec mohla s tak „špatnou“ politickou taktikou a strategií převzít moc a porazit své soupeře. Ze slovníku, který používali, je zřejmé, že nesprávné kroky, které vedení KSČ podle nich učinilo, nehodnotili jako chyby, ale spíše jako nepřátelský úmysl. Vedoucí představitele KSČ – v materiálu byli výslovně jmenováni Klement Gottwald, Rudolf Slánský, Antonín Zápotocký, Marie Švermová, Gustav Bareš a Václav Kopecký – obviňovali z „odmítání bolševických organizačních zásad výstavby KSČ“, z toho, že „se vydali na cestu popírání třídního boje“, že „sešli na cestu přímého ignorování leninsko-stalinského učení o straně a její výstavbě“, a podobných hříchů.

Především však sovětsští ideologové vytýkali vedení KSČ snahu o dosažení a vybudování socialismu vlastní, specificky československou cestou, jak to Gottwald a další vedoucí funkcionáři strany od září 1946 nejednou veřejně prohlásili. To Sověti nyní rozhodně odmítali, stejně jako předchozí ujišťování československých soudruhů, že nepřevezmou moc násilným způsobem a že nastolení diktatury proletariátu ve zdejších podmínkách není nutné: „...nelze ... souhlasit s tvrzením s. Gottwalda a dalších předáků KSČ o takzvaném pokojném charakteru 'lidovědemokratické' cesty k socialismu s tím, co do tohoto pojmu vkládají,“ stojí v sovětském materiálu výslovně.

Jakkoli sovětsští autoři uzavřeli svoje memorandum Michailu Suslovovi konstatováním, že „není pochyb o tom, že KSČ má dostatek sil a bojových zkušeností, aby si zasloužila úlohu vedoucí strany v zemi, aby se postavila do čela dělnické třídy a všech upřímných stoupenců strany v boji za vítězství idejí marxismu-leninismu při řešení historického úkolu – přechodu Československa a jeho národů k vyšší vývojové formě společnosti“, celkově vyzníval materiál pro vedení československých komunistů velmi nepříznivě, až hroživě. První dojem z tohoto dokumentu sugeruje otázku, zda by se právě Gottwaldovo stranické vedení neocitlo v roli viníka, postaveného pro své skutečné či domnělé chyby před soud Informačního byra komunistických a dělnických stran, jako se to v červnu 1948 stalo Titovu vedení, kdyby nedošlo právě k ostré roztržce sovětsko-jugoslávské. Ale tuto hypotézu poněkud zpochybňuje skutečnost, že Komunistická strana Československa a Komunistická strana Jugoslávie¹⁵⁰ nebyly jedinými stranami, jejichž politiku sovětsští ideologové podrobili zdrcujícímu hodnocení. Podobným odsudkům byli ve stejné době

149 RGASPI, f. 17, o. 128, d. 745, O některých ošibkách v dějatelnosti Kommunističeskoj partii Čechoslovaki. Dokument byl publikován v edici: VOLOKITINA, T. V. – ISLAMOV, T. M. – MURAŠKO, G. P. – NOSKOVA, A. F. – ROGOVAJA, L. A. (ed.): *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944–1953 gg.*, sv. 1: 1944–1948 gg. Moskva – Novosibirsk, Sibirskij chronograf 1997, s. 831–858, dokument č. 274.

150 Komunistickou stranu Jugoslávie podrobili kritice ideologové z oddělení zahraniční politiky ÚV VKS(b) v materiálu „O antimarxistických direktivách vůdců Komunistické strany Jugoslávie v otázkách zahraniční a vnitřní politiky“, datovaném již 18.3.1948. Viz *tamtéž*,

vystaveni také maďarští a polští komunisté,¹⁵¹ a není vyloučeno, že v depozitářích ruských archivů se mohou skrývat ještě další tehdejší kritické materiály na adresu komunistických a dělnických stran z jiných zemí.

Zároveň je nesporné, že vedení Komunistické strany Československa by nikdy nedopustilo, aby se ocitlo ve stejné situaci, do jaké se dostalo vedení jugoslávských komunistů. Klement Gottwald nebyl Josip Broz-Tito, on sám i jeho nejbližší spolupracovníci reagovali na všechny sovětské připomínky – o kritice a výtkách ani nemluvě – okamžitě a velmi snaživě. Z mnoha důvodů bylo naprosto vyloučeno, aby se Československo pod vedením komunistické strany vzepřelo sovětskému poručnictví a riskovalo politický či ideologický konflikt.

Ukázalo se to i v reakci na výše uvedený sovětský dokument z 5. dubna 1948. Zda jej předsednictvo ÚV KSČ dostalo k dispozici, zatím nevíme, ale pravděpodobně tomu tak nebylo, protože v žádném českém archivu není o něm ani zmínky. Že však nějakým způsobem bylo obeznámeno s jeho obsahem, lze mít za nesporné, neboť ve své činnosti v následujících měsících podniklo řadu konkrétních kroků směřujících k odstranění příčin sovětské nespokojenosti – tedy těch jevů, které pracovníci ústředního aparátu VKS(b) tak ostře napadali.

Rezoluce Informbyra o Jugoslávii a konec „specifické“ cesty KSČ k socialismu

Rozkol mezi Moskvou a Bělehradem nastal už na jaře 1948 a vyvrcholil 22. června, kdy Informbyro jednomyslně – tedy rovněž hlasem československých zástupců – schválilo rezoluci, která ve své závěrečné části exkomunikovala Jugoslávii z tohoto spolku a současně z „rodiny komunistických stran a jednotné komunistické fronty“. Ke svržení Titova vedení sice jugoslávskou veřejnost nevyzývala, ale prohlašovala, že podmínkou normalizace vztahů je odstranění „turecko-teroristického režimu“ v Komunistické straně Jugoslávie.¹⁵² Kromě antisovětismu však rezoluce jugoslávské komunisty obviňovala z celé řady dalších těžkých hříchů, z nichž většina byla naprosto smyšlená.

Předsednictvo ÚV KSČ se rezolucí Informbyra zabývalo na svém zasedání 28. června 1948. Zprávu o jednání v Bukurešti podal generální tajemník Rudolf Slánský.

s. 787–800, dokument č. 267 – Správka OVP CK VKP(b) M. A. Suslovu „Ob antimarksistskich ustanovkach rukovoditel'ej Kompartii Jugoslavii v voprosach vněšněj i vnutrenněj politiki“.

151 Dokument „O nacionalistických chybách vedení Maďarské komunistické strany a buržoazním vlivu v maďarském komunistickém tisku“ nese datum 24. března 1948 a dokument „O antimarxistických ideologických direktivách vedení PDS“ pochází z 5. dubna 1948 (zkratka PDS označuje Polskou dělnickou stranu – *Polska Partia Robotnicza*). Viz *tamtéž*, s. 802–806, dokument č. 269 – Správka OVP CK VKP(b) „O nacionalističeských ošibkách rukovodstva Vengerskoj kommunističeskoj partii i buržuaznom vlijanii v vengerskoj kommunističeskoj pečati“; s. 814–831, dokument č. 272 – Správka OVK CK VKP(b) M. A. Suslovu „Ob antimarksistskich ideologičeskich ustanovkach rukovodstva PPR“.

152 Srv. ŠESTÁK, Miroslav – TEJCHMAN, Miroslav – HAVLÍKOVÁ, Lubomíra – HLADKÝ, Ladislav – PELIKÁN, Jan: *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1998, s. 510.

Delegaci Ústředního výboru KSČ v rumunském hlavním městě spolu s ním tvořili Viliam Široký, Bedřich Geminder a Gustav Bareš; ti také zvedli ruku při schvalování protijugoslávské rezoluce. Hned v úvodu Slánský konstatoval, že vedení Komunistické strany Jugoslávie „se dostalo v posledních měsících na nebezpečné scestí ve vnitrostranických, vnitropolitických a zahraničněpolitických otázkách“. Zopakoval výtky a výhrady, které zazněly na jednání Informačního byra a které se objevily v jeho rezoluci. Vedení Jugoslávie a její komunistické strany obvinil z antisovětismu, trockismu, nacionalismu a politického avanturismu.¹⁵³

Marie Švermová vzpomíná, že členové vedení KSČ – vzdor nadstandardním vztahům, které tehdy Československo s Jugoslávií i obě komunistické strany navzájem udržovaly – o jugoslávské vině a pádnosti obvinění Informbyra nepochybovali. Dokonce uvádí, že „začali psát osobní dopisy jugoslávským soudruhům“, v nichž je vyzývali, aby argumenty Informbyra „šmahem“ neodmítali, aby vše znovu „sebekriticky rozebrali a přehodnotili“. Teprve pozdější vývoj vedl Švermovou a další k revizi tehdejších stanovisek. „Neuvědomovali jsme si,“ přiznává, „že kritika KSJ je de facto prvním poválečným zásahem do samostatné politiky komunistických stran, který v brzké době postihne i naši stranu i její koncepci specifické československé cesty. Vliv Moskvy na metody naší stranické práce se projevil právě při projednávání jugoslávské otázky. Vůči funkcionářům tehdejšího Svazu čs.-jugoslávského přátelství, který byl u nás velice populární, i vůči všem, kteří i po kritice Informbyra sympatizovali s Jugoslávci a udržovali s nimi styky – bylo poprvé použito mocenské opatření.“¹⁵⁴

Podobně tomu bylo s reakcí na velmi ostrou kritiku Sovětů v otázce přijímání nových členů do komunistické strany. Už 8. července 1948 schválilo předsednictvo ÚV KSČ směrnici o přijímání nových členů do strany,¹⁵⁵ která byla následně zveřejněna v *Rudém právu* a jež doslova konstatovala, že „při velkém nábory nových členů do strany za posledních měsíců (sic) dopouštěly se ... stranické organizace celé řady vážných chyb. Porušovaly namnoze základní bolševický princip o individuálním přijímání a prověřování každého nového člena.“ Současně konstatovala, že „s touto nesprávnou praxí je třeba skoncovat“, přičemž „je třeba mít na paměti, že do strany je nutno přijímat jen pečlivě a individuálně prověřené a uvědomělé lidi“.¹⁵⁶ A skutečně, nejpozději od srpna 1948 se praxe přijímání nových členů zásadně změnila. Vedení KSČ tedy nejenže vyšlo vstříc sovětské kritice, ale také beze slova vysvětlení popřelo svá předchozí usnesení a dosavadní praxi v tomto směru a použilo přitom takřka doslova sovětského slovníku a argumentace.

Zásadních změn doznala rovněž zemědělská politika. Dosavadní postup sice předsednictvo ÚV KSČ hodnotilo jako správný, současně ale jeho členové šalamounsky

153 NA, f. 1261/0/30, sv. 6, arch. j. 97, Zpráva o jednání Informačního byra o KSJ v červnu 1948.

154 ŠVERMOVÁ, M.: *Vzpomínky*, s. 246 n. (viz pozn. 70).

155 NA, f. 1261/0/3, sv. 2, arch. j. 126, zápis ze schůze širšího předsednictva ÚV KSČ dne 8.7.1948.

156 O přijímání nových členů do strany: K usnesení předsednictva Ústředního výboru KSČ. In: *Rudé právo* (11.7.1948), s. 2.

konstatovali, že to nebyla politika „socialistická“, a zahájili kampaň směřující ke „zostření třídního boje“ na vesnici a pronásledování „kulaků“, která vyústila v kolektivizaci a zakládání jednotných zemědělských družstev – tedy československé obdoby sovětských kolchozů.¹⁵⁷

Přehlédnout v sovětském dokumentu nelze ani až překvapivě ostrou kritiku nacionalistické politiky KSČ (i jiných předúnorových stran) uplatňované vůči německé a maďarské menšině. A krátce poté, co českoslovenští komunisté převzali moc v zemi, nastal v tomto ohledu viditelný posun. Vedení státu bylo nuceno vzít na vědomí, že Sovětský svaz upustil od své dosud veřejně proklamované podpory odsunu československých Maďarů do Maďarska, a přistoupilo na myšlenku „dobrovolné výměny“ obyvatelstva, tedy Slováků žijících v Maďarsku za Maďary žijící v Československu, a následně na program takzvané reslovakizace maďarské menšiny. Tento přístup byl daleko spíše v souladu s ideou „proletářského internacionalismu“, který začal být v nadcházejících letech akcentován mnohem více než doposud zdůrazňovaná myšlenka slovanské jednoty. Totéž platí o postupném zmírňování restrikcí a zlepšování právního postavení zbývajících německé menšiny v Československu.

Nápadné je, že od léta 1948 mizí z projevů vedoucích funkcionářů KSČ jakékoli zmínky o „specifické“ či zvláštní československé cestě k socialismu. Po odsouzení jugoslávské politické linie to již nebylo možné. Jiří Hájek pokládá za první otevřený útok proti koncepci specifické cesty KSČ k socialismu kritické vystoupení filozofa Arnošta Kolmana na schůzi základní organizace sekretariátu ÚV KSČ 15. září 1948. Konala se v době, kdy Klement Gottwald byl na návštěvě Krymu, kde se setkal se Stalinem. Byla to první jeho cesta do Sovětského svazu, poté co se komunistická strana chopila moci v zemi a on sám se stal prezidentem republiky. V této situaci se Kolman přihlásil do diskuse a ve stručnosti přednesl obsah svého článku „Za bolševickou kritiku v naší KSČ“, který o několik dní dříve poslal redakci časopisu *Tvorba*; ta jej však odmítla, a proto Kolman využil této příležitosti k jeho zveřejnění.

Především vyslovil názor, že KSČ „dosud neodpovídá mnoha požadavkům kladeným na marxisticko-leninskou stranu“, a zodpovědnost za to přisoudil jejímu „praktickému vedení“ – tedy ne Gottwaldovi, nýbrž Slánskému, Švermové a Barešovi. Kolman kritizoval konkrétní chyby, jichž se podle jeho názoru „praktické vedení strany“ v předchozích týdnech dopouštělo. Především prý „připustilo, aby bylo její dělnické jádro ve značné míře zatlačeno do pozadí maloburžoazními živly. Úkol získat většinu národa, vytýčený Gottwaldem, byl pochopen nesprávně jako rozšíření členstva strany stůj co stůj, a to i za cenu ideologických ústupků od leninských zásad. Jakákoli kritika je odbývána obecnými poukazy na naši ‘specifickou cestu’ k socialismu, na to, že není správné k nám mechanicky přenášet sovětské zkušenosti. Naše cesta však neznamená, že základy Leninova učení o třídním boji, straně a státu, zastaraly“ řekl Kolman ve svém diskusním příspěvku.¹⁵⁸

157 Viz PERNES, Jiří: Proměny myšlenky kolektivizace zemědělství v politice KSČ po únoru 1948. In: ROKOSKÝ, Jaroslav – SVOBODA, Libor (ed.): *Kolektivizace v Československu*. Praha, Ústav pro studium totalitních režimů 2013, s. 33–43.

158 KOLMAN, Arnošt: *Zaslepená generace: Paměti starého bolševika*. Brno, Host 2005, s. 265.

Jiří Hájek, který s ním seděl u jednoho stolu, vzpomíná, že když Kolman skončil, „potlesk vypukl opravdu spontánně, na chvíli dvoranu naplnil, ale hned vzápětí jako by hasl pod nějakým proudem hasící tekutiny“.¹⁵⁹ Přítomní funkcionáři ústředního výboru, například tajemník Bruno Köhler, kritiku demonstrativně odmítli. Kolmanovým vystoupením se zabývalo 4. října 1948 předsednictvo ÚV KSČ, které zaujalo rovněž negativní postoj a rozhodlo o jeho vyloučení ze strany.¹⁶⁰ Kolman byl pak nejen zbaven členství v KSČ, ale již o několik dnů dříve (26. září 1948) dokonce zatčen a transportován do Sovětského svazu, odkud přijel do Československa po válce a kde tentokrát skončil ve vězení, jež opustil až v březnu 1952.¹⁶¹ To samozřejmě řadoví členové KSČ nemohli tušit a nevěděl to ani Jiří Hájek, kterému – jak vzpomíná – na Kolmanově vystoupení vadila především ona kritika koncepce vlastní československé cesty k socialismu. Zprávy o rozhodném odmítnutí Kolmanovy kritiky ve vedení strany se samozřejmě k uším zasvěcených straníků dostaly. Hájek uvádí, že prudkou reakci nejvyšších míst KSČ na Kolmanovo vystoupení si „vysvětloval jako obranu ‘vlastní specifické cesty k socialismu’, kterou pravděpodobně dokázal uhájit i Gottwald v Moskvě“.¹⁶²

Byla to však zcela mylná úvaha. Vedení KSČ již potichu, bez hlasitých projevů a sebekritiky „vlastní specifickou cestu“ k socialismu opustilo. Za pohřební řeč nad ní můžeme zřejmě považovat projev Rudolfa Slánského ke krajským stranickým tajemníkům 22. září 1948. „Pravda, mluvili jsme sami před únorem o klidném vývoji k socialismu, o československé cestě k socialismu, která na rozdíl od ruské cesty se vyznačuje tím, že je to cesta klidná,“ řekl zde. „Ale v čem je rozdíl mezi naší a ruskou cestou? V tom, že díky hrdinství a síle Sovětského svazu, díky obětem sovětského lidu ve vlastenecké válce, díky vítězství Rudé armády na našem území jdeme k socialismu za menších obětí, že jsme se nemuseli dostat k moci ozbrojeným povstáním a že naše cesta není doprovázena velkou ozbrojenou občanskou válkou a intervencemi kapitalistických zemí. Nebýt Sovětského svazu, nebýt Rudé armády na našem území – nebyli bychom se dostali touto cestou k moci.“¹⁶³ V další části své řeči připomněl, že Stalin s Molotovem odmítli „vychloubání Tita a ostatních, kteří zdůrazňovali, že zásluhou vlastních partyzánských bojů dosáhli politické moci v Jugoslávii“. Sovětští vůdci naopak zdůraznili, že ve Francii a v Itálii nebyl nastolen režim komunistických stran proto, že „do Francie a Itálie nemohla vpochodovat Rudá armáda“.

Podle Slánského „specifičnost“ cesty KSČ k socialismu spočívala v tom, že dosáhla moci bez krveprolití a bez ozbrojeného povstání. Ale tím odlišnost od sovětského modelu končila. Nemluvil sice o diktatuře proletariátu, jejíž nastolení v letech 1946 a 1947 vedení strany a Gottwald osobně opakovaně odmítli, ale nastínil kurz

159 HÁJEK, J.: *Paměti*, s. 175 (viz pozn. 43).

160 NA, f. 1261/0/3, sv. 3, arch. j. 135, zápis z 32. schůze širšího předsednictva ÚV KSČ dne 4.10.1948.

161 KOLMAN, A.: *Zaslepená generace*, s. 269.

162 HÁJEK, J.: *Paměti*, s. 176 a 191.

163 NA, f. 1261/0/30, sv. 6, arch. j. 100, projev Rudolfa Slánského na poradě krajských tajemníků KSČ 22.9.1948.

„zostřeného třídního boje“, kterým se komunistická strana na podzim 1948 vydala. Jako hlavní důvod tak zásadní změny politiky KSČ uvedl, že se nedá očekávat, že „kapitalistické živly samy rezignovaně budou klást hlavu na špalek“.¹⁶⁴ Ve stejné době došlo k přitvrzení postupu vůči nekomunistickým politickým stranám a vůči konkrétním osobám spjatým s poraženým demokratickým režimem, začaly vznikat tábory nucené práce a komunističtí právníci začali připravovat nechvalně známý zákon na ochranu lidovědemokratické republiky č. 231/1948 Sb. „Specifickou cestu“ KSČ k socialismu vystřídal „zostřený třídní boj“, který zásadním způsobem poznamenal vývoj komunistického režimu v Československu v nadcházejících letech.

Jiří Hájek sice vyslovil domněnku, že jistá rezidua „specifické cesty KSČ k socialismu“ obsahoval ještě Gottwaldův projev na devátém sjezdu strany koncem května 1949. „Uvědomoval jsem si,“ píše Hájek „že v něm zůstávají zřetelné prvky zdůrazňování specifiky cesty k socialismu, posílené tím, že neobsahoval útok na Tita.“¹⁶⁵ Ale v tomto ohledu si Gottwaldova slova buď mylně vložil, anebo toto hodnocení retrospektivně uvádí jako dílčí alibistický argument pro zdůvodnění tehdejší své takřka bezvýhradné podpory politiky komunistické strany se vším, co z toho vyplývalo. Michal Kopeček ovšem upozorňuje, že v kulturně-ideologické rovině některé prvky teorie „o specifické cestě KSČ k socialismu“ přece jen přežívaly i v dalších letech. „Koncepte specifické cesty k socialismu byla postupně opouštěna od druhé poloviny roku 1947 v reakci na utužování poměrů v sovětském bloku, začínající studenou válku a sovětskou ideologickou kampaň proti Jugoslávii,“ potvrzuje. „Na rozdíl od ní se však historický narativ komunistů coby dědiců pokrokových národních tradic, obhajovaný nejen Nejedlým, ale také dalšími předními stranickými ideology, jako byli Václav Kopecký či Ladislav Štoll, stal trvalou součástí ideologické výbavy českého stalinismu.“¹⁶⁶ Zásadní otázkou se ovšem brzy stalo, které z tradic a velkých

Na zasedání ústředního výboru v listopadu 1948 se českoslovenští komunisté definitivně vydali cestou budování socialismu podle sovětského vzoru a direktiv. Generální tajemník ÚV KSČ Rudolf Slánský tleská po skončení Gottwaldova projevu (repro z publikace Klement Gottwald ve fotografii)

¹⁶⁴ Tamtéž.

¹⁶⁵ HÁJEK, J.: *Paměti*, s. 183.

¹⁶⁶ KOPEČEK, M.: *Hledání ztraceného smyslu revoluce*, s. 88 (viz pozn. 34).

postav české minulosti budou uznány za pokrokové. Postupem doby také docházelo k opakovaným pokusům o otevřenější či zastřenější revizi Nejedlého koncepce.

Ještě jednu věc je třeba v souvislosti se „specifickou československou cestou k socialismu“ zmínit. Její rychlé opuštění po únoru 1948 způsobil nejen odmítavý postoj Moskvy, ale také skutečnost, že tato myšlenka se v řadách samotné KSČ neselektovala se stoprocentní podporou a že proti ní značná část členské základny vystupovala. Marie Švermová doslova píše, že Gottwald si nejednou stěžoval, „že naši koncepci často a lépe chápali mladí členové strany i nestraníci, zatímco mnozí staří straničtí harcovníci zůstávali na starých dogmatických pozicích“, a že „ve vědomí těchto lidí zůstávala nepřekonatelná sektářská hlediska; vnitřně nikdy nesouhlasili s pojetím národněfrontovské (sic) politiky, se kterým jsme se my vrátili po válce domů.“¹⁶⁷ Její slova potvrzují i záznamy z diskusí na jednáních Ústředního výboru KSČ z let 1946 a 1947, kde hlasitě zaznívaly i názory odmítající myšlenku „specifické československé cesty k socialismu“ a dávající najevo nespokojenost s tím, že se KSČ nechopila moci rovnou a hned nenastolila diktaturu proletariátu.¹⁶⁸ Že se jednalo o poměrně silnou tendenci v uvažování řadových komunistů, dokazují i výsledky ankety, kterou vedení ve stranických řadách zahájilo v roce 1946.¹⁶⁹ Michal Reiman zase upozorňuje na široce založenou vnitrostranickou kampaň v letech 1946 a 1947, „jejímž cílem bylo objasnit revoluční ráz zvolené taktiky a rozbít představy o demokratické cestě k socialismu jako o sociálně demokratickém oportunismu“.¹⁷⁰ Avšak vývoj po únoru 1948, zejména poté, co byl nastolen kurz „zostřování třídního boje“, dal za pravdu těm, kdož „specifickou cestu KSČ k socialismu“ odmítali od samého začátku.

Závěrem

Je nepochybné, že když se zahraniční vedení KSČ vracelo v roce 1945 z Moskvy do vlasti, neumělo si představit jinou formu socialismu než tu sovětskou. Současně však dokázalo reflektovat i negativní zkušenosti, kterých v Sovětském svazu nabylo, což je vedlo k úvahám, že nový společenský řád v Československu by mohl být vybudován i poněkud jiným způsobem.¹⁷¹ Navíc „lidovědemokratické“ Československo, do něhož se Gottwald se svými spolupracovníky vracel, nebylo „kapitalistickým“ státem v pravém smyslu slova, neboť v důsledku sociálních a politických reforem provedených v roce 1945 se značná část „výrobních prostředků“ přesunula do rukou

167 ŠVERMOVÁ, M.: *Vzpomínky*, s. 212 (viz pozn. 70).

168 NA, f. 1261/0/1, sv. 2, arch. j. 13; sv. 3, arch. j. 14.

169 Viz KOZÁK, J.: K objasnění postupu ÚV KSČ v boji za získání většiny národa v období před únorem 1948, s. 12 (viz pozn. 73).

170 REIMAN, M.: O významu hesla „Za většinu národa“, s. 405 (viz pozn. 54).

171 Viz ŠVERMOVÁ, M.: *Vzpomínky*, s. 178; srv. také KŘEŠŤAN, Jiří: Zdeněk Nejedlý a problém českého národního komunismu. In: KALOUS, Jan – KOCIAN, Jiří (ed.): *Český a slovenský komunismus (1921–2011)*. Praha, Ústav pro studium totalitních režimů – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i. 2012, s. 301 n.

státu a liberalismus v politice a veřejném životě byl cílevědomě potlačován. Klasický třídní boj a možnost proletářské revoluce v československých podmínkách po roce 1945 neexistovaly, proto vedení KSČ hovořilo o revoluci „národní a demokratické“ a jejím „přerůstání“ v revoluci socialistickou. Výjimečné postavení Komunistické strany Československa v systému Národní fronty a její rostoucí obliba v širokých lidových vrstvách, které se projeví vítězstvím ve volbách roku 1946, vytvářely předpoklady, aby se dostala k moci politickými prostředky parlamentní demokracie, bez použití násilí. To přimělo vedení KSČ a Klementa Gottwalda k úvahám o vlastní, „specifické“ cestě k socialismu¹⁷² a o získání většiny národa pro svou politiku, což navíc posilovala ochota vedení sovětských komunistů a v první řadě Josifa Vissarionoviče Stalina přinejmenším v letech 1945 a 1946 takovýto postup tolerovat.

Nová politická taktika budila sympatie v širokých vrstvách obyvatelstva, odpovídala cítění většiny členů, kteří do KSČ vstoupili po květnu 1945, a oslabovala pozice ostatních stran Národní fronty. Současně však vedení KSČ usilovalo o získání rozhodujících pozic v mocenských složkách státu, především policii a armádě, aby jich mohlo v případě neúspěchu této taktiky využít k násilnému převzetí moci. Této myšlenky se nikdy nevzdalo. Budovalo rovněž vlastní agenturu v nekomunistických politických stranách, s cílem ochromit jejich činnost v případné politické krizi.

Při uskutečňování koncepce „specifické“ cesty KSČ k socialismu hrála zásadní roli skutečnost, že Gottwaldovo vedení by se nikdy nezepřelo pokynům a směrnicím Moskvy. Dokud byl Stalin ochoten tolerovat úvahy o „specifických“ cestách k socialismu, pracovalo s nimi i vedení KSČ. Avšak jakmile se v průběhu roku 1947 mezinárodněpolitická situace začala měnit v neprospěch Sovětského svazu a Kreml nabyl dojmu, že velmocenské ambice SSSR jsou ohroženy, udělal těmto úvahám přítrž ve všech zemích svého vlivu, Československo nevyjímaje. Prameny uložené v ruských archivech hodnotí způsob převzetí moci Komunistickou stranou Československa v únoru 1948 negativně jako málo revoluční, stejně jako roli, kterou sehrálo její vedení. Dokument „O některých chybách v činnosti Komunistické strany Československa“, který zpracovalo oddělení zahraniční politiky ÚV VKS(b) a 5. dubna 1948 odeslalo tajemníkovi ústředního výboru Michailu Suslovovi, ostře kritizuje politiku KSČ v celém období 1945 až 1948 a koncepci „specifické“ cesty Československa k socialismu rozhodně odmítá. Vedení strany v čele s Gottwaldem nové sovětské stanovisko disciplinovaně akceptovalo a všechny podobné úvahy vzápětí zavrhl.

Nemalou roli sehrála také skutečnost, že vedení KSČ nemělo zcela jasno o podobě společnosti, kterou chtělo budovat po nenásilném převzetí moci. Nedovedlo si představit, jak by měla vypadat socialistická společnost, v níž by nebyla uplatňována diktatura proletariátu, i když Gottwald tuto vývojovou možnost nejednou připustil. Lze tedy konstatovat, že povrchní a teoreticky nepropracovaná koncepce

172 O problematice „specifických cest“ k socialismu či různých druhů „národního komunismu“ v různých zemích viz SKILLING, Harold Gordon: *Communism National and International: Eastern Europe after Stalin*. Toronto, University of Toronto Press 1966.

„specifické československé cesty k socialismu“ v politice KSČ jistý čas skutečně existovala, jejím cílem však nebylo nic jiného než pokojné převzetí moci; jednalo se o „demokratickou kamufláž, pod jejímž nátěrem se odehrával nezadržitelný skluz do komunistické pasti“.¹⁷³

173 DRÁPALA, Milan: Na ztracené vartě Západu. In: TÝŽ (ed.): *Na ztracené vartě Západu: Antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945–1948*. Praha, Prostor 2000, s. 17.

831

РЦХИДНИ. Ф. 17. Оп. 162. Д. 39. Л. 31.

Подлинник.

¹ Вопрос рассматривался на заседании Политбюро под порядковым номером 19 протокола № 63. Выписки посланы В. Молотову и В. Абакумову.

№ 274

Справка ОВП ЦК ВКП(б) М. А. Суслову «О некоторых ошибках Коммунистической партии Чехословакии»

г. Москва

5 апреля 1948 г.

СОВ. СЕКРЕТНО

СЕКРЕТАРЮ ЦК ВКП(б)

товарищу СУСЛОВУ М. А.

**О НЕКОТОРЫХ ОШИБКАХ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ
ПАРТИИ ЧЕХОСЛОВАКИИ**

Изучение ряда источников, характеризующих политику и тактику компартии Чехословакии, дает основание сделать вывод, что эта партия и ее лидеры допускают серьезные ошибки, чреватые опасными последствиями. Главными из этих ошибок являются:

ориентация в теории и на практике на особый мирный путь к социализму без жертв и классовой борьбы, а по существу — сползание на позиции мирного вrastания капитализма в социализм;

широкое распространение в партии парламентских иллюзий, переоценка парламентских форм борьбы и недооценка работы в массах;

социал-демократический подход к строительству партии, отказ от большевистских организационных принципов построения КПЧ, забвение указания товарища Сталина о том, что компартия не может и не должна быть избирательным аппаратом, приспособленным лишь к парламентским выборам и к парламентской борьбе;

пренебрегая ленинско-сталинским учением по национальному вопросу, КПЧ приспособляет свою политику в национальном вопросе к настроениям отсталых националистических элементов чешского населения;

руководство КПЧ не разработало и не имеет научной программы по крестьянскому вопросу и ограничивается проведением лишь частичных мер, не подрывающих основ капитализма в деревне. Компартия недооценивает опасности кулака и стоит на позициях антимарксистской теории «самотека» в социалистической переделке сельского хозяйства страны.

Dokument¹

Přísně tajné

TAJEMNÍKOVI ÚV VKS(b)
soudruhu SUSLOVOVI M. A.²

O NĚKTERÝCH CHYBÁCH V ČINNOSTI KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

Po prostudování řady pramenů, jež charakterizují politiku a taktiku Komunistické strany Československa, lze učinit závěr, že tato strana a její vedoucí funkcionáři se dopouštějí závažných omylů, které mohou mít nebezpečné následky. Hlavní omyly jsou tyto:

- teoretická i praktická orientace na zvláštní pokojnou cestu k socialismu bez obětí a třídního boje, ve skutečnosti sklouzávání na pozice poklidného vrůstání kapitalismu do socialismu;
- šíření parlamentních iluzí ve straně, přeceňování parlamentních forem boje a podceňování práce v masách;

1 Český překlad následujícího dokumentu byl zpracován podle běžných edičních zásad. Citace z českých publikací a archivních dokumentů, pokud je bylo možné dohledat, byly verifikovány podle autentického znění. Na případné významnější odchylky ruského překladu od původního českého znění je upozorněno. Lomenými závorkami jsou označeny vsuvky v citacích pořízené při redakci dokumentu jeho ruskými autory.

2 Michail Andrejevič Suslov (1902–1982) patřil k předním sovětským politikům od dob pozdního stalinismu až do konce Brežněvovy éry. Od roku 1941 byl nepřetržitě členem Ústředního výboru Vsesvazové komunistické strany (bolševiků), resp. Komunistické strany Sovětského svazu, stejně tak byl od roku 1947 tajemníkem ústředního výboru sovětských komunistů. V letech 1952–1953 a 1955–1982 byl zároveň členem politbyra ÚV KSSS. Po nástupu Leonida Iljiče Brežněva do čela strany v roce 1964 se stal jedním z nejvlivnějších funkcionářů v jejím vedení. V době, do níž spadá vznik tohoto dokumentu, stál v čele oddělení zahraniční politiky ÚV VKS(b).

- sociáldemokratický přístup k budování strany, odmítání bolševických organizačních zásad výstavby KSČ, opomíjení směrnic soudruha Stalina, že komunistická strana nemůže a nesmí být volebním aparátem, přizpůsobeným pouze parlamentním volbám a parlamentnímu boji;
- KSČ, přezírající leninsko-stalinské učení o národnostní otázce, přizpůsobuje svou národnostní politiku náladám zaostalých, nacionalistických živlů v českém obyvatelstvu;
- vedení KSČ nevypracovalo a nemá vědecký program rolnické otázky a omezuje se pouze na provádění dílčích opatření, která nenarušují základy kapitalismu na vesnici. Komunistická strana podceňuje nebezpečí kulactva a v socialistické přeměně zemědělství v zemi setrvává na pozici protimarxistické teorie „živelného vývoje“.

Protimarxistické koncepte o pokojném směřování Československa k socialismu

Nastolení nového lidovědemokratického režimu v Československu a vytvoření koaliční vlády Národní fronty Čechů a Slováků (do které se v roce 1945 poprvé začlenila vedle buržoazních stran i komunistická strana), výrazné změny v politické a ekonomické struktuře československého státu, znatelný obrat pracujících mas nalevo a jeho bezprostřední důsledek – více než 40 % hlasů všech voličů pro komunistickou stranu v parlamentních volbách roku 1946³ – to vše vzbudilo v řadách komunistické strany a mezi jejími předáky iluze o „snadném“ vítězství socialismu v Československu pokojnou cestou, bez obětí a třídního boje.

Předáci Komunistické strany Československa nejednou ve svých vystoupeních různými formami tyto nálady vyjadřovali a pokoušeli se je příslušně „teoreticky“ zdůvodnit. Základní myšlenkou těchto vystoupení je tvrzení o *pokojném* lidovědemokratickém směřování Československa k socialismu.

V závěrečném vystoupení na plénu ÚV KSČ v lednu 1947 s. Gottwald řekl:

„Nastoupili jsme mírovou lidovědemokratickou cestu k socialismu. Tato cesta je složitější a v určitém smyslu těžší, ale správná.“⁴

Tato teze má přímou souvislost s teoretickým zdůvodněním otázky o budování socialismu v Československu, které s. Gottwald vyslovil v referátu na plénu ÚV KSČ v září 1946, kde prohlašoval:

„Jak zkušenosti ukázaly a jak klasikové marxismu-leninismu učí, neexistuje pouze jedna cesta <k socialismu>, vedoucí přes sověty a diktaturu proletariátu, nýbrž může býti za určitých konstelací také jiná cesta. (...) My jsme na této cestě

3 Těsně nad 40 procent hlasů získala KSČ ovšem jen v českých zemích, v celostátním měřítku to bylo přes 38 procent a na Slovensku přes 30 procent.

4 *Národní archiv (NA)*, Praha, fond (f.) 1261/0/1 (Zasedání ÚV KSČ 1945–1989), svazek (sv. 3), archivní jednotka (arch. j.) 14, referát Klementa Gottwalda „K politickým otázkám“ na zasedání ÚV KSČ ve dnech 22.–23.1.1947. Viz GOTTWALD, Klement: Cesta, kterou jdeme, směřuje k socialismu. In: TÝŽ: *1946–1948: Sborník statí a projevů*, sv. 1. Ed. František Nečásek, Štefan Rais a Miroslav Pařava. Praha, Svoboda 1949, s.

už kousek prošli, už jsme se na ní naučili jaksi chodit, a že my na této cestě půjdeme stále, pevněji a cílevědoměji a nenecháme se rušit.“⁵

Nemáme samozřejmě důvod odmítat vlastní, svébytnou cestu, kterou Československo kráčí k socialismu s přihlédnutím k existujícím specifickým historickým a vnitropolitickým podmínkám svého vývoje. Nelze však souhlasit s tvrzením s. Gottwalda a dalších předáků KSČ o takzvaném pokojném charakteru „lidově-demokratické“ cesty k socialismu a s tím, co do tohoto pojmu vkládají.

Mnozí vedoucí funkcionáři KSČ se dopustili vážného omylu spočívajícího v tom, že naivně věřili v možnost „těsné spolupráce“ s buržoazními stranami v rámci Národní fronty a její vlády. Ve své praktické činnosti se dosud mylně domnívali, že „koaliční spolupráce“ s buržoazními stranami v rámci programu Národní fronty umožní vyhnout se třídnímu boji.

Vedoucí funkcionáři KSČ zaujali postoj odmítání důsledného a nekompromisního boje proti buržoazii, vydali se na cestu popírání třídního boje jako nezbytné podmínky úspěšného rozvoje země od lidové demokracie k socialismu a až dosud se pokoušeli uskutečňovat ve své státnické činnosti politiku „mírové“ spolupráce se svými partnery v Národní frontě a fakticky sklouzávali na cestu nekonečných ústupků reakční buržoazii, na cestu prohníklých kompromisů. Přitom praxe kompromisů uplatňovaná KSČ naprosto odporuje leninské zásadě obratného využívání ústupků vůči kolísavým maloburžoazním demokratům v zájmu proletariátu.

V práci *Dětská nemoc „levičáctví“ v komunismu* rozebírá V. I. Lenin otázku kompromisů a ústupků a učí, že správná taktika komunistů musí spočívat v tom *využít* váhajících mezi buržoazií a proletariátem. V. I. Lenin současně vysvětloval, že „je třeba činit ústupky živlům příklánějícím se k proletariátu tehdy a potud, jestliže a pokud se k němu kloní, a zároveň bojovat proti těm, kdož se příklánějí k buržoazii“.⁶ (Lenin: *Izbrannyje proizvedenija*, sv. 2, 1943, s. 555.)

Tuto leninskou zásadu o ústupcích porušilo vedení KSČ, které velmi často ustupovalo těm, jimž ustupovat nemělo. Komunisté souhlasili s návrhem strany národních socialistů na přerušení dalšího znárodnění průmyslu, které by prý mohlo zmařit plnění dvouletky, a tím umožnili reakci, aby přeskupila a upevnila své síly v průmyslu a obchodu. Komunisté také začali ustupovat reakčním stranám při vytváření nového slovenského sboru pověřenců v roce 1947, a tím umožnili slovenské reakci, aby si udržela a upevnila pozice ve vládních orgánech. Ačkoliv začátkem roku 1947 komunisté disponovali potřebnými materiály, nepožadovali, aby byli reakční předáci slovenské Demokratické strany pohnáni k odpovědnosti, a to údajně v zájmu zachování jednoty Národní fronty. I v tomto případě umožnili komunisté reakci, aby si zachovala síly. Takto dělali komunisté jeden ústupek za druhým, ale ne ve prospěch proletariátu, nýbrž ve prospěch reakce.

5 NA, f. 1261/0/1, sv. 2, arch. j. 13, referát Klementa Gottwalda na zasedání ÚV KSČ ve dnech 23.–26.9.1946. Zajímavé je, že autoři sovětského dokumentu zcela pomlčeli, že Gottwald se v této části svého referátu dovolával Stalinových slov a citoval ze svého rozhovoru s ním.

6 LENIN, V. I.: *Dětská nemoc „levičáctví“ v komunismu*. In: TÝŽ: *Vybrané spisy*, sv. 2. Praha, Svoboda 1951, s. 558.

Jasným příkladem kompromisnické politiky vedení KSČ je vystoupení jednoho z nejvyšších funkcionářů KSČ, člena předsednictva ÚV KSČ s. Zápotockého na zasedání Ústavodárného národního shromáždění v prosinci 1947. Ve svém projevu s. Zápotocký připomněl zásady Košického [vládního] programu, schváleného všemi stranami Národní fronty, a řekl:

„Komunistická strana se zavázala, že je ochotna v úzké spolupráci se všemi ostatními socialistickými i pokrokovými občanskými stranami pracovat k nastolení socialismu cestou klidu a vývoje a zamezit tak vzájemným bojům, které by zatěžovaly národ novými oběťmi.“

Dále s. Zápotocký promluvil k představitelům všech stran, které podepsaly Košický program, a prohlásil:

„Dnes ještě nemáme socialistickou republiku, chceme ale, a všichni se zavázali a slíbili, že se k ní musíme dopracovat. Abychom se k ní dopracovali ve svorné spolupráci a bez obětíplných bojů, je potřebné, aby všichni dodrželi to, co ve dnech revolučních dodržet slíbili.“

To hlavní, co tedy chtěl s. Zápotocký dokázat při vystoupení v parlamentu s prohlášením jménem komunistické strany, je možnost dospět k socialismu pokojnou cestou, bez třídního boje a bez obětí.

Z této politiky komunistické strany vyplývá jako logický závěr prohlášení s. Zápotockého v tomto projevu:

„...starati se poctivě a všemi silami o to, aby se naše lidovědemokratická republika vyvíjela dále k socialismu.“⁷

Fakta ukazují, že tento postoj předáků KSČ k otázce „pokojné“ cesty k socialismu dostal poměrně široký prostor i ve stranické propagandě. Uvedeme několik příkladů:

V prosinci 1946 list *Nová svoboda*, orgán Krajského výboru KSČ ve městě Ostrově, otiskl redakční článek „Vlastní cestou“, kde se tvrdí:

„Jdeme k socialismu vlastní cestou. Nevolili jsme cestu diktatury proletariátu, ale metodu spolupráce všech socialistických a pokrokových stran... Půjďme svou vlastní, československou cestou svorné spolupráce.“⁸

Stejnému tématu je věnován článek otištěný v č. 50 kulturně-politického časopisu ÚV KSČ *Tvorba* (prosinec 1946) pod názvem „O různých cestách k socialismu“. V tomto článku se tvrdilo, že

„je možná také jiná cesta <k socialismu> než cesta ruské revoluce, cesta diktatury proletariátu, a to cesta mírová, cesta parlamentní. (...) Proto nasadí právě u nás komunistická strana, všichni vyznavači dialektického materialismu své síly, aby Československo *touto cestou* skutečně dospělo k socialismu...“⁹ (Podtrženo námi – red.)

7 Poslanec soudr. Zápotocký přednesl v rozpočtové debatě stanovisko KSČ: Republika musí být přebudována vývojovou cestou v socialistický stát. In: *Rudé právo* (13.12.1947), s. 1.

8 RAŠKA, Svatopluk: Vlastní cestou. In: *Nová svoboda* (18.12.1946), s. 2.

9 LUŽICKÝ, František: O různých cestách k socialismu. In: *Tvorba*, roč. 15, č. 50 (11.12.1946), s. 796.

O tom, že tyto výroky ve stranickém tisku nejsou náhodné a že jsou očividně důsledkem určitého postoje ÚV KSČ, svědčí referát vedoucího [kulturního a] propagačního oddělení ÚV KSČ s. Bareše na konferenci ideologických pracovníků v lednu 1948 na téma „Lidová demokracie a naše cesta k socialismu“, v němž referent řekl:

„Před naším lidem se otvírá možnost mírové a bezbolestné cesty k socialismu.“

Tuto svou tezi si s. Bareš pospíšil zdůvodnit odkazem na známou poučku zformulovanou soudruhem Stalinem v jeho práci „O základech leninismu“, kde se uvádí, že „v daleké budoucnosti, zvítězí-li proletariát v nejdůležitějších zemích kapitalismu a bude-li nynější kapitalistické obklíčení vystřídáno obklíčením socialistickým, je pro některé kapitalistické země ‘klidná’ cesta vývoje úplně možná, a to pro země, jejichž kapitalisté pro ‘nepříznivou’ mezinárodní situaci uznají za účelné přistoupit ‘dobrovolně’ na významné ústupky proletariátu“.¹⁰ (s. 32, 11. vydání)

Referující, který tuto poučku soudruha Stalina svévolně komentuje se zřejmým úmyslem pozměnit skutečný smysl Stalinových slov obsažených v uvedeném citátu, tvrdí, že

„ve světovém měřítku sice kapitalistické obklíčení nebylo vystřídáno obklíčením socialistickým, avšak pro Československo se konkrétně vytvořila taková situace, o níž mluví Stalin“.¹¹

Předáci KSČ takto uměle přizpůsobují výroky klasiků marxismu-leninismu o možnosti „mírové“ cesty vývoje československým podmínkám, které jsou zcela odlišné od těch, jež měl na mysli soudruh Stalin, když hovořil o možnosti mírové (v uvozovkách) cesty k socialismu a o dobrovolných (v uvozovkách) ústupcích kapitalistů vůči proletariátu, a sešli na cestu odmítání principů třídního boje, považující „dobrovolnou“ povahu ústupků československé buržoazie vůči novému lidovědemokratickému režimu za absolutní.

Vedoucí funkcionáři KSČ, kteří změny, k nimž došlo v politické a ekonomické struktuře Československa, chybně hodnotí jako důsledek „povolnosti“ československé buržoazie a jako plody „mírové spolupráce“ s buržoazními stranami, fakticky sklouzávají na pozici kázání o „mírové socialistické přestavbě společnosti“.

S. Stalin ve svém projevu na plénu ÚV VKS(b) „O pravé úchylce ve VKS(b)“ uváděl:

„*Buď* Marxova teorie boje tříd, *anebo* teorie vrůstání kapitalistů do socialismu. *Buď* nesmiřitelný protiklad mezi zájmy tříd, *anebo* teorie o harmonii třídních zájmů. *Buď*, *anebo*.“ (s. 227, 11. vydání)¹²

10 STALIN, Josef V.: O základech leninismu. In: TÝŽ: *Otázky leninismu*. Praha, Svoboda 1948, s. 38. V dokumentu se odkazuje na 11. ruské vydání Stalinova spisu *Voprosy leninizma*.

11 BAREŠ, Gustav: *Naše cesta k socialismu: První konference ideových a výchovných pracovníků KSČ*. Praha, ÚV KSČ [1948], s. 8. Výtah z projevu Gustava Bareše vyšel pod titulkem „Socialismus je životním zájmem národa a republiky“ v *Rudém právu* 11.1.1948, s. 4. První ústřední konference ideových a výchovných pracovníků KSČ se konala v Praze ve dnech 9.–11. ledna 1948.

12 STALIN, Josef V.: O pravé úchylce ve VKS(b). In: TÝŽ: *Otázky leninismu*. Praha, Svoboda 1948, s. 223. V dokumentu se odkazuje na 11. ruské vydání Stalinova spisu *Voprosy leninizma*.

Předákům KSČ zřejmě vypadla tato významná poučka s. Stalina z paměti; stačí odkázat na prohlášení s. Gottwalda na VIII. sjezdu KSČ v březnu 1946, v němž tvrdil, že v Československu

„v Národní frontě sdružené vrstvy a složky národa nemají v podstatě protichůdných zájmů“.¹³

S. Gottwald tedy přiznává, že v rámci Národní fronty *nemá* komunistická strana, která je její součástí, opačné zájmy než ostatní strany (včetně buržoazních) a s nimi spojené třídy.

Tyto chybné názory, vycházející z iluzí o „spolupráci“ v Národní frontě a v jejím vedení s předáky buržoazních stran a ze škodlivé praxe kompromisů a ustupování, vedly až dosud vedení KSČ k podceňování nutnosti rozvíjet třídní boj v zemi a využívat rozhodná vystoupení dělníků a rolníků proti reakci.

Je charakteristické, že ještě začátkem roku 1948 otiskl centrální orgán ÚV KSČ, deník Rudé právo, zkrácený referát člena předsednictva ÚV KSČ s. Kopeckého přednesený na konferenci ideologických pracovníků, v němž byl i zvláštní oddíl na téma „Reakce rozněcuje třídní boj“ (!).

S. Kopecký se v referátu omezuje na skutečnost, že v Československu „*reakční síly* chtějí tlačiti vývoj zpět, nové síly lidu, které ztělesňují dnešní lidovědemokratický režim republiky, tlačí náš vývoj dále (distribuce, nová pozemková reforma), dále kupředu, směrem k socialismu“.¹⁴ Neanalyzuje existující třídní protiklady, nezdůrazňuje rozpory mezi buržoazií a dělnickou třídou, neaplikuje na konkrétní československé podmínky známou poučku klasiků marxismu, že

„živelný proces vývoje ustupuje záměrné činnosti lidí, klidný vývoj násilnému převratu, evoluce revoluci“ (J. Stalin: Voprosy leninizma, s. 541, 11. vydání.)¹⁵

Nadšení z dosažených úspěchů při demokratizaci společensko-politického a ekonomického života země a také podcenění sil reakce a její rozbíječské úlohy způsobily v řadách vedoucích funkcionářů komunistické strany deformované představy o faktickém poměru třídních sil v Československu.

Například v brožuře vedoucího [kulturního a] propagačního oddělení ÚV [KSČ] Bareše, kterou vydal ÚV KSČ v roce 1948, najdeme následující hodnocení poměru sil demokracie a reakce v zemi:

„Lidovědemokratická cesta k socialismu ... znamená, že v průběhu národní a demokratické revoluce dělnictvo a pracující lid dobyl takových klíčových pozic, které mu umožňují vést úspěšný boj proti zbytkům velkokapitalistické a velkostatkářské reakce, *aniž by bylo třeba nějakých otřesů, převratů nebo revoluce*. Lidovědemokratická cesta k socialismu znamená, že dělnická třída a pracující lid vytvořily

13 GOTTWALD, Klement: Dnešní situace, politika strany a její akční program. In: *Sněm budovatelů: Protokol VIII. řádného sjezdu Komunistické strany Československa ve dnech 28.–31. března 1946*. Praha, Sekretariát Ústředního výboru KSČ [1946], s. 70.

14 KOPECKÝ, Václav: *Zápas o nové vlastenectví: Referát na konferenci ideových pracovníků KSČ v Praze dne 9. ledna 1948*. Praha, ÚV KSČ [1948], s. 19. Výtah z projevu Václava Kopeckého vyšel v Rudém právu 10.1.1948, s. 1 n.

15 STALIN, Josef V.: O dialektickém a historickém materialismu. In: TÝŽ: *Otázky leninismu*. Praha, Svoboda 1948, s. 540.

takovou převahu sil, která jim umožňuje orientovat se na *pokojnou socialistickou* přestavbu společnosti.“¹⁶ (Podtrženo námi – red.)

Podobná prohlášení o „převaze sil“ dělnické třídy a pracujících Československa je v naprostém rozporu se skutečnou situací, která v zemi dosud existuje. Stačí poukázat na to, jak důležité ekonomické pozice má v rukou československá buržoazie a statkáři. Například z oficiálních údajů, prezentovaných v referátu s. Frejky v lednu 1948 na konferenci ideologických pracovníků strany,¹⁷ vyplývá, že v rukou soukromokapitalistického sektoru je ještě 52 % z celkového počtu všech průmyslových podniků v zemi, ve kterých je zaměstnáno přes 20 % všech československých dělníků, ve stavebnictví zaujímá soukromý sektor kolem 90 % veškerého objemu výroby, ve vnitřním obchodě tvoří 75 % obchod soukromý. Na začátku roku 1948 existovaly v zemi soukromokapitalistické podniky, v nichž bylo zaměstnáno 500 dělníků a v jednom případě dokonce 1000 osob. V zemědělství (s výjimkou bývalých Sudet) ještě vlastnili čeští a slovenští statkáři (s několika výjimkami) značné rozlohy půdy. Podle stejných údajů je známo, že v rukou velkostatkářů (vlastnících více než 50 hektarů) se soustředilo kolem 20 % obdělávané půdy a v rukou kulactva 15 % orné půdy v zemi.

Přečehování skutečné situace při oslabování soukromokapitalistické výroby v Československu a následkem toho odmítání podmínek pro rozhodný třídní boj jak v ekonomické, tak i v politické sféře přivádí činitele KSČ a mnohé pracovníky stranické propagandy k dalším závažným omylům při hodnocení vývojových perspektiv země na cestě k socialismu. Například ve shora zmíněném článku „O různých cestách k socialismu“, otištěném v časopise ÚV KSČ Tvorba, se doslova píše:

„Druhá cesta, kterou jsme se dali u nás a po které udělali první kroky také v Anglii, je z našeho názoru také možná a může být cestou mírnou, bez krveprolití. (...) Přitom jsme na tom lépe než v Anglii. U nás je kapitalistická buržoazie už ze všech rozhodujících pozic vytlačena, monopolní kapitalismus je u nás už potírán. V Anglii má ještě hospodářské i politické klíčové pozice ve svých rukou.“¹⁸

Jestliže tedy budeme věřit časopisu ÚV KSČ, směřují Československo i Anglie k socialismu stejnou mírovou cestou – bez krveprolití (!!).

Předáci KSČ, kteří zdůrazňují, že se strana může soustředit na možnost „mírové“ cesty k socialismu, a současně zamlčují význam třídního boje jako nezbytné podmínky úspěšného a důsledného směřování strany k socialismu, se fakticky

16 BAREŠ, Gustav: *Naše cesta k socialismu: První konference ideových a výchovných pracovníků KSČ*. Praha, ÚV KSČ [1948], s. 30.

17 Výtah z referátu Ludvíka Frejky vyšel pod názvem „Hospodářské problémy naší cesty k socialismu“ v *Rudém právu* (13.1.1948), s. 2. Ludvík Frejka byl v této době tajemníkem národohospodářské komise KSČ a ekonomickým poradcem předsedy vlády Klementa Gottwalda. Poté co byl v září 1948 Gottwald zvolen prezidentem, stal se vedoucím národohospodářského odboru Kanceláře prezidenta republiky. V lednu 1952 byl zatčen a v procesu s tzv. protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského a spol. v listopadu 1952 odsouzen k smrti a popraven.

18 LUŽICKÝ, František: O různých cestách k socialismu. In: *Tvorba*, roč. 15, č. 50 (11.12.1946), s. 796.

dostali na stejné pozice, jako je postoj české buržoazie v celku a její strany – českých socialistů (bývalých národních socialistů)¹⁹ – konkrétně k otázce socialismu.

Je známo, že Beneš a také bývalí předáci českých socialistů a katolické strany [lidové] nejednou prohlašovali, že existuje samostatný „český socialismus“ údajně zavrhuje násilí, na rozdíl od marxistického socialismu „uznávajícího násilí“. Je přitom charakteristické, že už v září 1945 list Svobodné slovo, orgán strany národních socialistů, vyzýval k „vypracování speciální teorie českého socialismu, jenž by měl respektovat zájmy *všech tříd*“. (Podtrženo námi – red.) Hned po národních socialistech vyjádřili své stanovisko i katolíci. Orgán katolické strany – list Lidová demokracie – psal: „Potřebujeme naši vlastní cestu k socialismu, která bude odpovídat naší povaze a *naším potřebám*.“ (Podtrženo námi – red.)

Toto vše se sotva liší od podstaty Benešovy formulace, že „nynější vývoj od demokracie buržoazní k demokracii lidové bude postupovat ... *mírovou cestou*, dodržovat demokratické metody, bez diktatury proletariátu, bez použití určitých teorií marxismu-leninismu“. A sotva je náhoda, že Beneš velmi zdůrazňoval myšlenku, že v Československu je nutno „postupně provádět opatření vedoucí k socialismu a vyhýbat se přitom *násilnému* přechodu od jednoho zřízení ke druhému“. (Podtrženo námi – red.)

Je zřejmé, že Komunistická strana Československa nejenže důsledně neodhalila z pozice marxismu-leninismu nevědecký charakter „teorie“ o „vlastním českém socialismu“, vhodném pro „všechny třídy“, ale sama tuto „teorii“ fakticky podpořovala, když propagovala myšlenku „mírové cesty k socialismu“.

Vedoucí činitelé KSČ, zastávající při hodnocení vývoje Československa na cestě k socialismu chybný postoj, se ukázali jako neschopní rozbít „tezi“ československé buržoazie o „českém socialismu“, kterou záměrně využívala za účelem kritiky zahraničněpolitické orientace československého státu, za účelem šíření nedůvěry k Sovětskému svazu mezi lidem a tuto svou politiku maskovala demagogickými prohlášeními o nutnosti budovat v Československu „vlastní socialismus, nespojený s jinými zeměmi“.

Je tedy zřejmé, že:

- *vedení KSČ* zaujímá protimarxistické postoje v otázce mírové cesty k socialismu, bez obětí a třídního boje;
- *vedení KSČ* přeceňuje výsledky demokratických přeměn v zemi a podceňuje síly reakční buržoazie, statkářů a ekonomického potenciálu soustředěného v jejich rukou;
- *vedení KSČ* ve snaze zdůvodnit možnost mírového směřování k socialismu při údajné neexistenci protikladných zájmů různých tříd v Národní frontě fakticky stírá třídní rozpory, a tím opouští marxisticko-leninskou teorii třídního boje;
- *vedení KSČ* až do posledních (únorových) událostí podceňovalo síly pracujících mas a samotné strany i významnou úlohu masových politických akcí,

19 Československá strana národněsocialistická se pod novým vedením již 29. února 1948 přejmenovala na Československou stranu socialistickou.

podporovaných nejširšími okruhy lidu, a tím ve státnické činnosti nutně sklouzávalo na chybnou cestu přitakávání a různých kompromisů s buržoazními stranami.

KSC v zajetí parlamentních iluzí

Už během boje za osvobození Československa od německých fašistických uchvatitelů přistoupili předáci komunistické strany a představitelé buržoazních stran, tvořících československou vládu v Londýně, k jednání o otázkách spojených s budoucností československého státu a s problémy formování vlády své země na novém demokratickém základě. V důsledku vzniklých okolností se charakter státní moci a všech budoucích přeměn ve společensko-politické a ekonomické struktury země řídil spíše politickými směrnicemi Benešova tábora, který hledal žádoucí a pro něj přijatelnou dohodu s vůdci KSC pobývajícími v emigraci v Sovětském svazu, než revolučními procesy národněosvobozenického boje přímo v zemi.

V této době se jak známo podařilo předákům KSC *aktivně* ovlivnit průběh jednání s Benešem a dalšími vůdci pravicových stran a dohodnout se s nimi (v březnu 1945) o vytvoření Národní fronty Čechů a Slováků a v podstatě o přijetí programu Národní fronty, který vypracovali komunisté a který posléze vešel ve známost pod názvem Košický [vládní] program. Tento program demokratických přeměn v zemi po jejím osvobození byl do jisté míry plodem kompromisu mezi komunisty a předáky dalších stran (včetně buržoazních) a v podstatě odrážel úsilí o nivelizaci protikladných třídních zájmů a o vytvoření přijatelné základny pro *mírovou spolupráci* stran v budoucnu v rámci Národní fronty.

Tyto okolnosti do značné míry podmínily v nejvyšších kruzích KSC *obnovení* starých iluzí o úloze a významu parlamentarismu při demokratickém budování republiky.

Fakta dokládají, že vedení KSC až doposud bezdůvodně přeceňovalo parlamentní formy boje, které ve své politické činnosti, směřující k upevnění a rozvíjení lidové demokracie v zemi, považovalo za základní. Na druhé straně fakta názorně dosvědčují, že v mnoha případech komunistická strana, jež v parlamentě disponuje pouze 38 % mandátů (114 ze 300), podnikala kroky, aby Národní fronta a parlament schválily nové zákony, které by měly prohloubit proces demokratizace země a upevnit pozice lidové demokracie, avšak ve většině případů, zejména v poslední době (před únorem 1948), narážela na organizovaný odpor všech ostatních stran včetně sociálních demokratů a byla znovu nucena postupovat cestou kompromisů a ústupků.

Stačí připomenout skutečnost, že při přípravě dvouletého plánu rozvoje země a jeho schvalování parlamentem a prezidentem byla komunistická strana nucena pod tlakem pravicových stran souhlasit s jejich požadavkem, aby bylo přerušeno další znárodnění průmyslu. Tak K. Gottwald, nejvyšší představitel KSC a předseda vlády, který jménem nové vlády vytvořené po parlamentních volbách roku 1946 vystoupil 8. července 1946 v parlamentu s vládním prohlášením, řekl:

„...prohlašuje vláda, že považuje znárodnovací akci ve výrobě za ukončenou.“²⁰

Přestože se vedoucí funkcionáři KSČ až dosud názorně přesvědčovali o zuřivém odporu buržoazních stran proti další demokratizaci země, stále věřili v rozhodující význam parlamentní činnosti a podceňovali jiné, neparlamentní formy boje. V tom se projevila snaha omezit vnitropolitický boj na rámec Národní fronty a parlamentu a přitom zachovat podmínky pro případnou „spolupráci“ levicových a pravicových stran. Tento postoj, který vedení KSČ zaujímal až do února 1948, naprosto opravňoval k tomu spatřovat v politice KSČ jednu z hlavních a nebezpečných sociáldemokratických recidiv.

Navíc vedoucí funkcionáři KSČ v zajetí iluzí buržoazního parlamentarismu, přeceňující své úspěchy v boji za demokratizaci země, počítali s tím, že *zlomí* odpor buržoazních stran a *změní* politiku Národní fronty směrem žádoucím pro komunistickou stranu tak, že v řádných parlamentních volbách získají většinu hlasů.

Předáci KSČ, zaměřující stranu na nutnost získat důvěru a podporu většiny lidu jako nezbytnou podmínku úspěšného směřování k socialismu, omezili v praxi tento svůj politický úkol především na získání *parlamentní* většiny.

Na červnovém plénu ÚV KSČ v roce 1947 s. Gottwald řekl:

„My chceme získat většinu národa ne proto, abychom ostatní vyloučili, ale proto, aby naše slovo, které představuje správnou politiku, mělo větší platnost. Chceme získat většinu národa ne proto, abychom odmítli spolupráci s ostatními stranami, nýbrž proto, aby byla prosazena lépe správná politika.“²¹

Přitom s. Gottwald zdůrazňoval, že získání většiny pro komunistickou stranu (a tedy i parlamentní většiny) nenaruší „spolupráci s jinými stranami“, ale nutně *změní* politiku Národní fronty.

Několik dní před politickými událostmi 20.–25. února 1948 řekl generální tajemník KSČ s. Slánský v projevu „Aktuální politické problémy v Československu“, předneseném na stranickém aktivu v Podmoklech:

„Ve volbách půjde o velké rozhodování mezi silami pokroku a socialismu na straně jedné a mezi zbytky příživnických a vykořisťovatelských tříd na straně druhé.“²² (Podtrženo námi – red.)

Život ukázal, že československá reakce se za podpory zvenčí rozhodla vyhlásit komunistům boj, *aniž by čekala na volby*, a násilným způsobem (až po zorganizování puče pomocí zahraničních zbraní) změnit politický režim v zemi. Výsledky únorových událostí roku 1948 v Československu názorně potvrdily, že komunistická strana *disponovala* potřebnými silami a podmínkami, aby změnila charakter Národní fronty a její politiku a uvedla ji do souladu s požadavky pracujících mas, *aniž by čekala, až bude mít strana 51 % hlasů ve volbách*, tj. parlamentní většinu.

20 Vláda Klementa Gottwalda předkládá svůj velký budovatelský program: Prohlášení ministerského předsedy soudruha Klementa Gottwalda v Ústavodárném národním shromáždění. In: *Rudé právo* (9.7.1946), s. 3.

21 Soudr. Kl. Gottwald na zasedání Ústředního výboru KSČ vytyčil přední úkoly: Zabezpečit výživu národa, splnit dvouletku. In: *Rudé právo* (7.6.1947), s. 1.

22 Velký projev generálního tajemníka KSČ posl. soudruha Slánského: Do voleb dokončit ústavu a důležité zákony. In: *Tamtéž* (3.2.1948), s. 1.

Údaje o přípravě na nadcházející parlamentní volby v Československu (květen 1948) a rovněž materiály stranické propagandy KSČ, zejména k otázce zesíleného přijímání nových členů strany před těmito volbami, dosvědčují, že strana a její předáci se ještě nezbavili iluzí parlamentarismu a nadále se snaží využívat stranu jako nějaký nástroj a aparát volebního boje k dosažení vítězství KSČ v nových parlamentních volbách, čímž ignorují marxisticko-leninské učení o úloze a místu strany ve státě, v konkrétním případě v lidovědemokratické parlamentní republice.

Přehlížení zásad bolševismu v budování KSČ a důsledky tohoto přehlížení

Vedení KSČ, které si dalo za úkol získat pro komunistickou stranu většinu lidu, se zaměřilo na mohutné rozšíření řad komunistické strany. V souvislosti s přípravou na nadcházející volby uložil ÚV KSČ místním stranickým organizacím zvýšit počet členů strany na 1,5 milionu a postupně na 2 miliony.

V referátu na plénu ÚV KSČ v listopadu 1947 hodnotil s. Slánský úspěšnost územních organizací především podle výsledků nabírání členstva v krajských organizacích, podle toho, jaké procento voličů bylo získáno do strany. Poukázal na pokrokové okresy: Kladno, kde byla do strany přijata 32 % voličů, Karlovy Vary 27 %, Ústí [nad Labem] 27 % atd.

Když s. Slánský vyjmenovával cíle hromadného přijímání nových členů strany, v témž referátu řekl:

„Pokud jde o počet organizovaných voličů ve straně, chceme docílit, abychom měli místo průměru 20 % při posledních volbách 25 % k 1. 5. při zvětšeném počtu voličů...“

Naším předním úkolem je pokračovat v získávání nových členů, stupňovat nábor. Abychom dosáhli 1 a půl milionu členů, třeba ještě získat 218 000 členů za 5 měsíců, tj. 45 000 měsíčně.“

A dále:

„Kdybychom to splnili, tak si zajistíme velkou většinu pro volby.“ (Podtrženo námi – red.)

S. Slánský prohlásil:

„Naši soudruzi musí razit heslo: Každý člen strany přesvědčuje a získává všechny své známé a příbuzné.“²³

O tom, kam vede podobná politika přijímání do strany podle zásady „přijímání příbuzných a známých“, se dá usuzovat podle článku organizační tajemnice ÚV KSČ s. Švermové v listu Rudé právo ze 7. března 1948, kde se doslova píše:

„Otevřeli jsme brány strany proto, abychom umožnili statisícům lidí stát se jejími členy. Máme vůči nim jediný požadavek: máte rádi republiku? Jste dobrými lidmi? Jestliže můžete na tyto dvě otázky odpovědět poctivě ano, pak naleznete místo v našich řadách i veškerou pomoc, abyste se stali dobrými příslušníky naší

23 NA, f. 1261/0/1, sv. 4, arch. j. 16, referát Rudolfa Slánského na zasedání ÚV KSČ ve dnech 27.–28.11.1947.

strany. Ano, to chceme od těch, kteří se hlásí do strany. To je podmínkou pro jejich přijetí: býti dobrým Čechem a poctivým člověkem.“²⁴

Je typické, že toto vystoupení jednoho z vedoucích činitelů KSČ v ústředním stranickém listu se časově shodovalo s takzvaným gottwaldovským týdnem k získávání „nových statisíců členů“, který vyhlásil ÚV KSČ na 7. až 14. března t. r.; poznamenejme, že během tohoto týdne, jak napsalo Rudé právo, bylo do KSČ přijato přes 190 tisíc (!) nových členů.

Fakta z poslední doby svědčí o tom, že porážka československé reakce v únoru 1948 a intenzivnější, ostřejší diferenciace politických sil v zemi podminily tendenci mnoha pochybných živlů (a někdy i zřejmých přeběhlíků) masově vstupovat do komunistické strany, což v současné situaci při současných motivech vedení KSČ v otázce hromadného přijímání nových členů do strany vyvolává nutně obavy o ideový a organizační stav v řadách komunistické strany.

Ani dosud ale vedení KSČ neprojevuje starost o čistotu v řadách strany a stále podřizuje otázku rozšiřování stranických řad úkolu získat do strany většinu voličů. Předáci KSČ nahradili soustavnou ideologickou práci v širokých lidových masách mechanickým nábořem statisíců nových členů a tím sešli na cestu přímého ignorování leninsko-stalinského učení o straně a její výstavbě.

Lenin, který hovořil o straně jako o předvoji dělnické třídy, uvádí:

„Jenom klamat sebe, zavírat oči před obrovitostí našich úkolů, zužovat tyto úkoly by znamenalo zapomínat na rozdíl mezi předvojem a všemi masami k němu tíhnoucími, zapomínat na stálou povinnost předvoje, totiž *pozvedat* stále širší a širší vrstvy na tuto pokrokovou úroveň.“ (Sv. VI, s. 205–206, 3. vydání.)²⁵

Skutečnost je taková, že vedoucí funkcionáři KSČ zapomínají na toto poučení soudruha Lenina, zapomínají na rozdíl mezi komunistickou stranou a všemi těmi, kdo s ní sympatizují. Zapomínají, že úkol rozhodně *nespočívá* v *tom* využívat stranu k náboru a „lovení“ voličů, *ale* v *tom*, aby strana jako pokrokový, organizovaný předvoj dělnické třídy vychovávala soustavnou stranickopolitickou prací široké lidové masy, pozvedala je na úroveň politických úkolů, za jejichž uskutečnění KSČ bojuje.

Podceňování nebezpečí mechanického náboru nových členů strany ve vedení KSČ se projevuje také v dalším dokumentu sekretariátu KSČ, který vyšel v březnu t. r. a byl podepsán generálním tajemníkem KSČ s. Slánským. V dokumentu se jménem ÚV KSČ navrhuje místním organizacím „více otevřít dveře strany všem poctivým dělníkům, rolníkům, řemeslníkům a pracující inteligenci“.

Opomíjení marxisticko-leninských zásad budování strany, tendence vedení KSČ proměnit komunistickou stranu v masovou, ideově zředěnou stranu vede vedoucí činitele strany k vážným chybám při vymezování třídní podstaty strany a k pokusům prezentovat stranu málem jako „všelidovou“ organizaci.

24 ŠVERMOVÁ, Marie: Dva miliony. In: *Rudé právo* (7.3.1948), s. 2.

25 V dokumentu se odkazuje na 6. svazek sovětského vydání Leninových sebraných spisů ve 3. vydání.

Například na VIII. sjezdu KSČ charakterizoval s. Slánský komunistickou stranu následujícím způsobem:

„Jsme stranou dělnické třídy, pracujících a všeho lidu.“ (!)²⁶

O sociálním složení takovéto „strany dělnické třídy, pracujících a všeho lidu“ hovoří údaje, které s. Slánský sdělil na plénu ÚV KSČ v listopadu 1947 a z nichž vyplývá, že v té době bylo v řadách KSČ: průmyslových a zemědělských dělníků 47 %, rolníků 7,4 %, žen v domácnosti 19,1 %, zaměstnanců 16 %, obchodníků a řemeslníků 4,1 % atd.

Pokud jde o sociální složení KSČ, jsou v jejích řadách jenom 3 % členů, kteří do ní vstoupili před květnem 1945 a vlastně tvoří jádro strany.

Je známo, že vedoucí funkcionáři KSČ, kteří se zaměřili na neomezené rozšiřování členstva strany, aby tak zvítězili v nadcházejících parlamentních volbách, se utěšují nadějí, že po volbách se jim snadno podaří očistit stranu od ničemných živlů a dočasných souputníků. Je ale snad jasné, jaké nebezpečí pro KSČ tento krok do budoucna skrývá. Není sporu o tom, že pokud KSČ k takovému opatření přistoupí, zkomplikuje si situaci, neboť masové vylučování z KSČ nutně povede k vytvoření obrovského množství živlů nepřátelských komunistické straně, z nichž většina se přimkne k táboru reakce a posílí jej.

Omyly v otázkách budování strany a tendence předáků KSČ rozředit stranu, pokrokový disciplinovaný oddíl dělnické třídy a nejvyšší formu třídní organizace proletariátu v moři nových, ideově nepřipravených členů, ještě zhoršují závažné nedostatky v ideologické a organizační přípravě stranických kádřů.

Vedení Komunistické strany Československa se dosud nedotklo otázky, nakolik je účelná další existence Komunistické strany Slovenska, která je jak organizačně, tak v praxi samostatná. Zatímco v českých zemích je komunistická strana silná a vlivná, na Slovensku je dosud organizačně slabá a nepožívá nezbytné autority mezi širokými vrstvami národa (ve volbách roku 1946 získala strana na Slovensku jenom 30,4 % hlasů). KSČ zřejmě nevyužívá zkušeností budování VKS(b), kde národní strany politicky a organizačně splynuly.

V udržování organizační samostatnosti slovenské komunistické strany sehrálo úlohu nepochybně přání komunistů získat více míst v parlamentu, ve vládě a v Národní frontě. Předáci KSČ, kteří podřizují otázky budování strany dílčím zájmům svých parlamentních úspěchů, ignorují leninsko-stalinskou poučku, že „jedině ... sloučení dělníků různých národností v jednotných organizacích umožní proletariátu vést vítězný boj“. (Kratkij kurs istorii VKP(b), s. 188)²⁷

26 Sověti necitovali v dokumentu Slánského správně. Generální tajemník KSČ na 8. sjezdu KSČ ve skutečnosti řekl: „Nikdy ani na chvíli jsme neztratili ze zřetele, že jsme stranou dělnické třídy, pracujícího lidu a celého národa, jehož zájmy byly a jsou pro nás nejvyšším zákonem.“ (SLÁNSKÝ, Rudolf: Komunistická strana v boji za svobodu národa. In: *Sněm budovatelů: Protokol VIII. řádného sjezdu Komunistické strany Československa ve dnech 28.–31. března 1946*. Praha, Sekretariát ÚV KSČ [1946], s. 52.)

27 *Dějiny Všesvazové komunistické strany (bolševiků): Stručný výklad*. Praha, Státní nakladatelství politické literatury 1954, s. 192. Citát pochází z rezoluce 7. konference bolševické strany v dubnu 2017.

Soudruh Stalin uvádí, že strana není jedinou organizací dělnické třídy, že proletariát má ještě celou řadu dalších organizací, bez nichž nemůže vést úspěšný boj – jsou to odborové, družstevní, ženské, mládežnické a jiné organizace.

Zatímco v odborech má československá komunistická strana pevnou pozici, v družstevních, ženských a mládežnických organizacích je tato pozice dosud slabá, což je důsledkem zřejmého podcenění úlohy a významu těchto masových organizací při upevňování pozic komunistické strany, při podpoře její politiky zaměřené na vývoj Československa k socialismu.

Očividně se tedy ukazuje, že:

- *vedení KSČ* podřizuje otázky budování strany zájmům své parlamentní činnosti a zapomíná na základní princip marxismu-leninismu, že opravdová revoluční strana dělnické třídy nemůže být (podobně jako strany Druhé internacionály) pouze voleným aparátem, uzpůsobeným k parlamentním volbám a parlamentnímu boji;
- *vedení KSČ* se fakticky kloní k odmítání úlohy komunistické strany jako předvoje dělnické třídy a neodůvodněně se vydalo na cestu masového náboru nejružnějších lidí do strany ve jménu dílčích cílů volebního boje, a tedy na cestu přeměny revoluční marxistické strany v jakousi „všelidovou“ organizaci.

Omyly KSČ v národnostní otázce

Vedoucí funkcionáři KSČ, kteří se spojili s buržoazními stranami ve společném programu demokratické přestavby Československa, již od prvních dnů po osvobození země od německých fašistických okupantů bezvýhradně *vycházeli společně* s Benešem a všemi předáky buržoazních stran při řešení otázky Němců a Maďarů žijících v Československu *ze stejné pozice*. Podstatou státní politiky *všech* stran v této otázce bylo uznání nutnosti vytvořit v Československu „stát Čechů a Slováků“.

Fakta dokládají, že až dosud vedení KSČ v otázkách neslovanských národnostních menšin ve skutečnosti zachovávalo *plnou* názorovou jednotu s předáky buržoazních stran, což bylo do určité míry spojeno s přáním KSČ utvrdit masu československého lidu v názoru na komunistickou stranu jako důslednou „obhájkyň nejvlastnějších zájmů republiky“. Na druhé straně fakta ukazují, že podobné podřízení základních principů leninsko-stalinské národnostní politiky (závazných pro každou důsledně marxistickou stranu) zájmům „národní jednoty“ ve státní politice s buržoazií, hlavně ve vztahu k Maďarům, nutně dovedlo předáky KSČ (stejně jako KS Slovenska) k vážným omylům v národnostní otázce, přesněji k situaci, kdy byla komunistická strana nucena sejít na dráhu nacionalistických úchylek a politiky krajního šovinismu československé buržoazie.

Všimněme si některých momentů státní politiky ve vztahu k neslovanským národnostním menšinám v Československu a k důsledkům této politiky.

V Košickém programu vlády Národní fronty (duben 1945), přijatém všemi stranami, se správně poukazovalo na „hořkou zkušenost“ Čechů a Slováků s německou a maďarskou menšinou, které se staly jak známo nástrojem hitlerovské politiky

zotročení slovanských národů, ale současně se několikrát zdůrazňovalo, že Československá republika

„nechce a nebude postihovat své loajální německé a maďarské občany, a zejména ne ty, kteří i v dobách nejtěžších zachovali k ní věrnost“.

V Košickém programu bylo dále řečeno, že občanům německé a maďarské národnosti, kteří měli československé státní občanství před Mnichovem, bude státní občanství potvrzeno v případě, že byli antinacisté a antifašisté a že „vedli už před Mnichovem aktivní boj proti Henleinovi, proti maďarským iredentistickým stranám“.

V témž programu bylo uvedeno, že z Němců a Maďarů, kteří se přistěhovali na území Československé republiky po Mnichovu, nebudou vykázány osoby, „které pracovaly ve prospěch Československa“.²⁸

Je nutno připomenout, že po uveřejnění Košického programu a po návratu vládních činitelů do země Beneš, předáci a tisk *všech* stran a organizací v souvislosti s otázkou vysídlení Němců a Maďarů z Československa zpravidla hovořili o *všech* Němcích a *všech* Maďarech.

Že byla tato tendence podmíněna určitou státní politikou té doby, o tom dostatečně jasně svědčilo interview ministra vnitra, komunisty Noska v Košicích pro dopisovatele československého armádního listu *Naše vojsko* z 15. dubna 1945, kde bylo řečeno:

„U nás v republice mají zůstat *jenom ti občané* maďarské a německé národnosti, kteří už před rokem 1938, v době Mnichova a v době celého hnutí odporu bojovali společně s Čechy a Slováky proti Němcům a Maďarům za republiku. Ale i v tom případě si vláda ponechává právo uznat občanství těchto lidí individuálně, v každém případě zvlášť, a ne celkově. Proto *téměř všichni Němci a Maďaři* nebudou občany republiky.“²⁹ (Podtrženo námi – red.)

Celkovou linii vlády a stran v politice vůči neslovanským národnostním menšinám potvrzují ústřední stranické listy, z nichž samozřejmě zvláštní horlivost projevovaly deníky pravicových, buržoazních stran. V této souvislosti lze uvést jako typický článek ústředního orgánu lidové (katolické) strany, deníku *Lidová demokracie* z 18. května 1945, kde se píše:

„Němci a Maďaři *se kolektivně* prohřešili proti našemu státu, *kolektivně* musí pykat za svoje provinění... Naše respektování mezinárodních norem menšin pokládali za slabost, nyní musí pocítit také naši sílu...“ (Podtrženo námi – red.)

Deník přitom ujišťoval, že

„není snad otázky, ve které by se vláda mohla opřít o *svornější a jednotnější vůli* lidu, než právě likvidace Němců a Maďarů“.³⁰ (Podtrženo námi – red.)

28 *Program československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků přijatý na první schůzi vlády dne 5. dubna 1945 v Košicích*. Praha, Ministerstvo informací 1945, s. 14 n.

29 *Viz Naše vojsko*, roč. 4, č. 14 (15.4.1945).

30 H. K.: Pro Němce a Maďary v republice není místo. In: *Lidová demokracie* (30.5.1945), s. 1. Autorkou článku byla Helena Koželuhová. Tento článek v *Lidové demokracii* ovšem vyšel 18. května 1945, jak uvádějí autoři dokumentu, ale až o 12 dní později. Na titulní straně deníku *Lidová demokracie* z 18. května 1945 však vyšel redakční úvodník „Začínáme budovat“.

Jeden z předáků sociální demokracie Laušman vyslovil v projevu přednese-ném 23. května 1945 v souvislosti se zmínkou, že v budoucnosti bude Československo pouze republikou Čechů a Slováků, tuto myšlenku:

„Už nikdy si nebudeme lámat hlavu s menšinovými problémy...“³¹

V tomto duchu se nejednou nesla prohlášení předáků dalších stran včetně prezidenta Beneše.

Fakta dokládají, že v Československu se organizovaně prováděla otevřená proti-německá a protimaďarská kampaň, přičemž všechny projevy státních a stranických činitelů v duchu této kampaně zákonitě podněcovaly a zesilovaly ve velké mase národů Československa nacionalistické a krajně šovinistické nálady.

V takovéto situaci byla komunistická strana a její vedení vtaženy do této kampaně, silně zavánějící šovinistickým poblouzněním, a nedokázaly rozpoznat zřejmou skutečnost, že vnitřní reakce tuto kampaň záměrně podněcovala i proto, aby politikou pronásledování Němců a Maďarů *odpoutala pozornost* pracujících mas od důsledného očištění státu od reakcionářů a zrádců československého lidu, kteří se stali oporou pravicových stran a urychleně doplnili jejich řady.

Už v červenci 1945 uvedl s. Gottwald na schůzi okresních a krajských aktivistů KSČ, že dělnická třída je vedoucí silou Národní fronty a „do jisté míry určuje její politiku“, a řekl, že na jedné straně je tato politika Národní fronty

„namířena ... proti Němcům a Maďarům vůbec, jakožto proti exponentům oné bývalé, nyní již svržené nacionální nadvlády cizácké“.³²

Když odkazoval na hořkou zkušenost Mnichova a doby okupace, s. Gottwald tvrdil, že

„žít s těmito menšinami pod jednou střechou nám, Čechům a Slovákům, nelze“.³³

Když se s. Gottwald dotkl výměny obyvatelstva mezi Československem a Maďarskem (která probíhala na základě dohody od 27. února 1946), prohlašoval:

jehož autorkou byla rovněž Helena Koželuhová a který obsahuje formulace podobné: „Jedním z nejnaléhavějších úkolů, které stojí před námi, je nekompromisní zlikvidování Němců a Maďarů, kteří se těžce provinili proti našemu národu a státu. (...) Bude jednou provždy Němcům znemožněno jakékoli organizování a pikle proti státu. (...) Pokud jde o Maďary na jižním Slovensku, bude provedena výměna za Slováky žijící v Maďarsku.“

31 Lid zdrojem moci nejvyšší: Zájezd ministra průmyslu soudruha B. Laušmana do východních Čech. In: *Právo lidu* (23.5.1945), s. 1.

32 Ruský text neodpovídá přesně českému originálu. Zatímco Gottwald řekl, že politika Národní fronty „je namířena jednak proti Němcům jako celku“, v ruském překladu se objevila formulace „proti Němcům a Maďarům vůbec“. (Srv. GOTTWALD, Klement: O politice Komunistické strany Československa: Přednáška na školení pro okresní a krajské funkcionáře KSČ v Praze dne 9. července 1945. In: *TÝŽ: Deset let: Sborník statí a projevů 1936–1946*. Praha, Svoboda 1949, s. 381.)

33 GOTTWALD, Klement: Dnešní situace, politika KSČ a její akční program. In: *Sněm budovatelů: Protokol VIII. řádného sjezdu Komunistické strany Československa ve dnech 28.–31. března 1946*. Praha, Sekretariát ÚV KSČ [1946], s. 66.

„Po skončení výměny se budeme dále snažit, aby zbylá část maďarského obyvatelstva byla odsunuta do Maďarska a jižní hranice Slovenska se staly znovu slovenskými.“³⁴

Ačkoliv od té doby došlo k závažným změnám ve vnitropolitickém vývoji Československa a také se radikálně změnila situace v Maďarsku, postoj československé komunistické strany (a rovněž slovenské) v otázkách postavení Maďarů v republice se fakticky *nezměnil*. Až dosud platilo ve státní politice Československa ustanovení, že Maďaři, kteří ještě žijí na jeho území, jsou zbaveni základních demokratických svobod, tj. byl v podstatě naplňován oficiální program diskriminace Maďarů, který vyhlásil koncem února 1946 na tiskové konferenci v Budapešti státní tajemník ministerstva zahraničních věcí Československa komunista Clementis, který prohlásil, že „Maďarům, kteří zůstanou v Československu, nebudou nadále přiznána žádná práva národnostních menšin“.

Za zmínku stojí redakční článek tiskového orgánu KSČ Rudé právo z 28. ledna t. r. „Poměr KSČ k Maďarsku“, ve kterém se říká:

„...nemáme, co bychom připojovali ke svému známému stanovisku k maďarské otázce,“ a „trváme na plnění závazků vyplývajících z mírové smlouvy...“³⁵

Tiskový orgán KSČ uvádí, že KSČ považuje „dnešní Maďarskou lidovou republiku za jiný stát než Maďarsko horthyovské“, vítá „každý krok, který Maďarsko učiní na cestě k socialismu“, a neshledává nic lepšího než odkázat na to, že komunisté „v tomto svém postoji nejsou sami“, a rovnou čtenáře odkazuje na Benešovu autoritu tím, že cituje prezidentova slova z jeho uvítacího proslovu při první audienci maďarského vyslance v Praze. S odvoláním na květnatý Benešův projev list uzavírá článek takto:

„Nemáme, co bychom k tomu dodali.“³⁶ (?)

Chybná politika vedení KSČ v otázkách týkajících se neslovanských národnostních menšin, konkrétně v otázce vztahu k Maďarům žijícím v Československu, vyplývá především z toho, že vysocí činitelé komunistické strany v podstatě sklouzávají na bludnou cestu přizpůsobování principiálních základů národnostní politiky zaostalým náladám některých vrstev obyvatelstva, zdůvodňování takového bezpáteřného přizpůsobování různými výroky o „tradicích“ a „zkušenostech z minulosti“.

Na třetím plenárním zasedání Všeslovanského výboru v Praze koncem února 1948 předseda Československého slovanského výboru a člen předsednictva ÚV KSČ s. Nejedlý v souvislosti s otázkou maďarsko-československých vztahů, o níž se na plénu hovořilo, vyjádřil názor, dosti rozšířený mezi vedoucími funkcionáři KSČ, že

„když se hovoří o pronásledování Maďarů na Slovensku, *nejde* ve skutečnosti o *národnostní* otázku, nýbrž o otázku *třídní* – o boj proti maďarským kulakům a velkostatkářům.“³⁷ (Podtrženo námi – red.)

34 Tamtéž.

35 O poměru KSČ k Maďarsku. In: *Rudé právo* (28.1.1948), s. 1.

36 Tamtéž.

37 Schůze Všeslovanského výboru se konaly v Praze ve dnech 25. až 28. února 1948.

Předáci KSČ uvádějící podobný „důvod“ se tak pokoušejí ospravedlnit správnost protimaďarské politiky v zemi, i když ve skutečnosti nejde *jenom* o vysídlení maďarských kulaků z Československa, protože nynější politika československých úřadů vůči Maďarům se dotýká i dalších vrstev této menšiny (včetně proletářských) na Slovensku.

Maďarská otázka jako součást celkové národnostní otázky v Československu je spojena také se základním problémem národnostní politiky – s problémem vzájemných vztahů Čechů a Slováků v současných podmínkách.

Komunistická strana Československa jako iniciátorka urovnávání všech otázek spojených se situací Slováků v jednotném československém státě dosáhla během posledních let jistých úspěchů, které bezpochyby vytvoří předpoklady pro zajištění úplné budoucí *rovnoprávnosti* Čechů a Slováků v jednotné republice a pro likvidaci zastaralých tendencí české reakční buržoazie zachovat politickou a ekonomickou nerovnost Čechů a Slováků. Komunistická strana a její předáci si ale nevšimli očividné skutečnosti, že projevy krajního šovinismu u jistých vrstev českého, a hlavně slovenského národa, pokud jde o Maďary (a Němce), které našly podporu u státníků a stranických činitelů, zákonitě ovlivnily negativně také česko-slovenské vztahy a praktické uskutečňování tohoto základního národnostního problému.

Přestože Košickým programem bylo podmíněno uznání rovných práv Slováků a Čechů a díky úsilí KSČ byla provedena řada praktických kroků k vyřešení slovenské otázky, zůstává dosud jejich vzájemný vztah velmi závažným politickým problémem.

Fakta ukazují, že dosud existuje v praktické činnosti státních orgánů nesprávná a škodlivá politika (zejména v otázkách budování armády, přemísťování řady podniků z Čech na Slovensko atd.), která v podstatě vede v řadě případů k zostřování slovenské otázky.

Komunistická strana Československa a její předáci stále ještě nedoceňují celou vážnost této otázky a politických obtíží na Slovensku, což potvrzuje to, že ve své době (ba i nyní) neposkytla nezbytnou pomoc Komunistické straně Slovenska při *trvalém* upevňování její pozice a působení v širokých vrstvách slovenského lidu. Tato okolnost do jisté míry umožnila slovenské reakci, aby si *ještě stále* udržovala svůj vliv mezi lidem (zejména mezi rolníky), rozněcovala a zesilovala separatistické a protičeské nálady, nemluvě o tom, že v roce 1946 měla tato okolnost určitý vliv na výsledek parlamentních voleb na Slovensku. V této souvislosti je nutno konstatovat, že důležitou podmínkou řešení slovenské otázky je přijetí takové ústavy současným parlamentem, která by správně zachytila úlohu a postavení Slovenska v jednotném československém státě. Jak je ale známo, vypracování nové ústavy bylo svěřeno zvláštní parlamentní komisi, v důsledku čehož tento svrchovaně důležitý akt se v podstatě nestal záležitostí nejširších mas Čechů a Slováků a Komunistická strana Československa (ve snaze o „spolupráci“ a dodržování zásad parlamentarismu) nevystoupila před slovenským lidem se svými zásadními představami o ústavě, zejména v souvislosti s otázkou budoucí úlohy a místa orgánů slovenské samosprávy.

Je tedy třeba přiznat, že

- *vedení KSČ* neuznává otázky teorie a praxe stalinské národnostní politiky, dopouští se závažných chyb ve svých rozhodnutích a činech týkajících se národnostní otázky;

- *vedení KSČ* je stále objektivně v zajetí buržoazně nacionalistických tendencí a nestavělo se rozhodně proti projevům šovinismu a diskriminace ve státní politice vůči maďarskému obyvatelstvu a přizpůsobovalo stranickou linii v této otázce zaostalým nacionalistickým náladám, které v určitých vrstvách národa panují;

- *vedení KSČ*, smířené s nacionalistickými úchytkami a výstřelky v činnosti státních orgánů, se současně snažilo zdůvodnit správnost protimaďarské politiky různými protimarxistickými koncepcemi;

- *vedení KSČ* stále podceňuje vážnost a složitost slovenské otázky a nevyužívá všech organizačních a jiných možností k upevnění vlivu komunistické strany na slovenský lid, a rovněž k vymezení svého jasného postoje v otázce česko-slovenských vzájemných vztahů, především v souvislosti s budoucí ústavou státu.

Omyly KSČ v rolnické otázce

Vedení KSČ soustřeďuje pozornost na řešení běžných úkolů ekonomické výstavby země a zásady své agrární politiky určuje především na základě *běžných* politických a ekonomických úkolů na vesnici.

Zatímco v Košickém vládním programu z roku 1945 a v programu Gottwaldovy vlády (červenec 1946) byly základními úkoly v oblasti zemědělství a zemědělské politiky státu neodkladné úkoly *ekonomického pozvednutí* zemědělství na předválečnou úroveň při provádění některých demokratických přeměn na vesnici (agrární reforma, pomoc státu poskytovaná rolníkům, úprava daňové politiky na vesnici atd.), pak v politice KSČ k rolnické otázce rovněž převládal (až do jara 1947) postoj *omezovat se jenom na běžné a neodkladné úkoly* ekonomické výstavby v zemědělství.

Teprve v červnu 1947 mluvil s. Gottwald na plénu ÚV KSČ o některých hlavních zásadách agrárního programu strany. V referátu na plénu s. Gottwald řekl:

„Základem naší politiky na venkově je zápas o splnění Hradeckého programu.“³⁸

Ve skutečnosti je tento takzvaný Hradecký program součtem běžných opatření státu, které komunistická strana vyznačila v návrzích zákonů ministra zemědělství, komunisty Ďuriše, zahrnujících návrhy KSČ pro parlament. Tyto návrhy zákonů Ďuriš přednesl v Hradci Králové 4. dubna 1947. Šlo o návrhy revize první pozemkové reformy (1919), omezení vlastnictví půdy na 50 hektarů, zavedení jednotné zemědělské daně, úpravy v otázce zemědělské půjčky, zavedení sociálního pojištění rolníků atd.

38 GOTTWALD, Klement: Klid, sebedůvěra, rozvaha a pozitivní práce – nejlepší cesta k získání většiny národa: Projev na zasedání ÚV KSČ 5. června 1947. In: TÝŽ: 1946–1948: *Sborník statí a projevů*, sv. 1. Ed. František Nečásek, Štefan Rais a Miroslav Pařava. Praha, Svoboda 1949, s. 186.

Když s. Gottwald hovořil o programu strany pro vesnici, uváděl:

„Nejdůležitější otázkou tohoto programu je revize staré pozemkové reformy a poté provedení nové pozemkové reformy. Na podkladě tohoto programu musíme v příštím půl roce vybojovat většinu našeho rolnictva.“³⁹

Je známo, že československá reakce se postavila nepřátelsky k návrhům zemědělských zákonů předloženým komunistickou stranou a po dlouhou dobu všemožně sabotovala jejich schválení parlamentem. Teprve po politických událostech v únoru 1948 a po zásadních změnách v Národní frontě a ve vládě bylo možné, aby parlament schválil všechny návrhy zákonů, které KSČ předložila téměř před rokem.

K dílčím demokratickým opatřením v zemědělství z roku 1945 (včetně konfiskace půdy Němců a Maďarů a menšího množství půdy zrádců) přibyla nová etapa agrární reformy, jejíž podstatou je výkup půdy českých a slovenských statkářů, která přesahuje hranici 50 hektarů. Není pochyb, že všechna tato opatření nynějšího lidovědemokratického režimu omezují rozsah soukromého vlastnictví půdy v Československu, ale nikterak *nepodkopávají* základy kapitalismu na československém venkově, jelikož udržení přidělů půdy do 50 ha v *soukromých rukách* za podmínky vysoké intenzity (a výtěžnosti) zemědělské výroby v zemi představuje širokou základnu pro rozvoj a upevnění kulactva.

Je evidentní, že podobná situace v zemědělství země nedovoluje dělat nějaké závěry o vítězství lidové demokracie na venkově a o údajných důkazech toho, že rolníci bezvýhradně podporují politiku vlády a komunistické strany. Zato s. Gottwald v červnu 1947 na plénu ÚV KSČ prohlašoval:

„Jsme přesvědčeni, že *rolník se nedá oklamat* žádným křikem reakce a přes obtíže, které má, si nakonec spočítá, že *Đurišova* zemědělská politika mu přináší největší výhody. Proto nám dá důvěru ještě ve větší míře než dosud.“⁴⁰ (Podtrženo námi – red.)

Jasným potvrzením této blahosklonnosti vedení KSČ při hodnocení skutečného poměru třídních sil na venkově je článek, který vyšel v časopise ÚV KSČ *Tvorba* (květen 1947) a v Informačním bulletinu ÚV KSČ (1947, č. 5) pod titulkem „Hradecký program – sociální revoluce v zemědělství“. V článku se uvádí, že Hradecký program není ničím víc a ničím méně než

„dosud v celém světě nevídanou sociální revolucí v zemědělství“ (?!).

Článek uvádí, že hlavním obsahem Hradeckého programu je vyřešení otázky zemědělského majetku jako významného prostředku „ekonomické konsolidace“ československého státu, a plně odhaluje skutečný smysl tohoto „programu strany pro venkov“, kde se doslova říká:

„...*zemědělci* budou mít jistotu, klid a ústavní záruku svého vlastnictví. Bude konec zneklidňování venkova kolchozy a sovchozy.“⁴¹

39 Tamtéž.

40 Tamtéž, s. 185 n.

41 ŠVESTKA, Oldřich: Hradecký program – sociální revoluce v zemědělství. In: *Tvorba*, roč. 16, č. 20 (14.5.1947), s. 364.

Je zcela zřejmé, že tuto politiku a praxi KSČ v agrární otázce určovala snaha vedení KSČ o „klidnou“ cestu československého venkova k socialismu, aniž by se dotýkalo zásadních otázek, jako je třídní boj na vesnici a problémy kapitalismu v zemědělství v podmínkách zemědělské výroby na soukromokapitalistickém základě.

Kurz vedení KSČ na „klidný“ vývoj soukromokapitalistického zemědělství na venkově potvrzuje také fakt, že přes četné požadavky rolnických delegací na sjezdu rolníků v Praze koncem února t. r., aby byla omezena výměra půdy 20 hektary, rozhodli předáci KSČ prosazovat v parlamentu návrh na vlastnictví půdy do 50 ha, což také parlament schválil v březnu t. r.

Je zřejmé, že vedení KSČ kvůli udržení dohody s partnery v Národní frontě tak přehlíží nebezpečí možného posílení kapitalistických živlů v zemědělské výrobě (zejména kulaků) a *neklade si* za úkol podkopat základy reakce na vesnici jako nutnou podmínku důsledného upevnění pozic lidové demokracie a základny pro přechod k socialismu.

Lze tedy učinit závěr, že:

- *vedení KSČ* nemá v otázkách agrární politiky přesný, vědecky zpracovaný program a omezuje se na provádění dílčích opatření, která v podstatě nepodkopávají základy kapitalismu na vesnici;
- *vedení KSČ* podceňuje skutečný poměr třídních sil na vesnici, připouští šíření nebezpečného nadšení stranického aktivu z výsledků dílčích a kompromisních úspěchů agrární politiky, což vede k chybám v předpokladech, že bude pro stranu získána většina rolnictva;
- *vedení KSČ* neupozorňuje stranické kádry na nebezpečí vzrůstu kulactva a v podstatě se dostává na pozice protimarxistických představ o „živelném“ socialistickém přebudování vesnice.

* * *

V únoru 1948 během vládní krize vyvolané reakčními stranami (které připravovaly ozbrojený puč) měli předáci Komunistické strany Československa možnost přesvědčit se z vlastní zkušenosti, jak nebezpečné jsou parlamentní iluze a naděje na dosažení výsledků „těsné spolupráce“ s buržoazií, bez třídního boje. Nutno konstatovat, že komunistická strana dokázala využít organizovanou dělnickou třídu, rolnictvo a všechny pracující masy, aby se postavily reakci na odpor. Při aktivní účasti mas, s využitím akčních výborů jako mimořádných orgánů dělnické třídy porazila komunistická strana reakci a její agenty v pravicových stranách.

Předáci KSČ se za tu dobu názorně přesvědčili o tom, že *jedině* důsledná a nekompromisní politika boje proti vnitřní reakci, *jedině* důraznost a rozhodnost komunistické strany při dosahování cílů mohou zajistit další upevnění Národní fronty, upevnění demokratických sil v zemi.

Únorové události současně ukázaly na bezstarostnost a blahovolnost v řadách komunistické strany. Zatímco její předáci vyzývali všechny partnery v [Národní] frontě k „mírové spolupráci“ a budování socialismu „bez obětí“, reakční vedení

buržoazních stran připravovalo a vyzbrojovalo speciální vojenské organizace a skupiny pro obsazení vládních budov, rozhlasových stanic, pro uchopení moci ve státě.

Vedoucí funkcionáři KSČ byli nuceni s rozhodností využít svých silných pozic v orgánech vnitra a Státní bezpečnosti, aby zneškodnili a odzbrojili účastníky spiknutí. Přehlídka ozbrojené dělnické milice v únorových dnech se stala pro nepřátele lidovědemokratické republiky vážným varováním.

Úspěšná práce obnovené Národní fronty a Gottwaldovy vlády a schválení mnoha nových zákonů parlamentem už po vyřešení krize ukazují veškerou nesprávnost minulých nadějí komunistické strany, že lze otázky řešit jen kompromisy.

Ale to, že komunisté dosáhli jistých úspěchů v boji za změnu ve složení vlády a v její politice, a rovněž těžká porážka pravicových živlů ve všech ostatních stranách a diskreditace předáků národněsocialistické, lidové (katolické) a slovenské Demokratické strany vedly v řadě případů jak v centru, tak v místech k projevům shovívavosti a přezíravosti, k nekritickému hodnocení dosavadních politických posunů. Je to opodstatněné tím méně, že je známo, že reakce už brzy po únorových událostech nastoupila cestu vyzývání všech reakčních živlů, aby „šetřily síly a nepouštěly se do otevřeného politického boje“ s nynějším režimem a „věřily, že Masarykovy a Benešovy myšlenky zvítězí“. Je jasné, že tyto výzvy určují taktiku, kterou nyní používají pravicové živly v ostatních stranách – „zachovat vše, co se v nynějších podmínkách zachovat dá“.

V řadě míst předsedové akčních výborů, vytvořených v únorových dnech, nedokázali přesně určit jejich úlohu a postavení ve státě a ve veřejném politickém životě země. Nevyjasněnost této otázky dovedla mnoho komunistů, členů akčních výborů, k bezdůvodným represím (formou čistky) proti pokrokovým a nevinným lidem. Přitom sami komunisté, členové akčních výborů, někdy úřadovali a vměšovali se do záležitostí státní správy a nahrazovali tak zákonné orgány místní moci – národní výbory.

Ze všeho, co bylo řečeno, vyplývá, že únorové politické události v Československu přinesly do teoretických východisek a praktické činnosti komunistické strany značné změny.

Přesto bude muset komunistická strana a její vedení vážně přezkoumat svá teoretická východiska a stranickou politiku v řadě otázek politické a ekonomické výstavby země, a zejména v oblasti budování strany.

Komunistická strana a její předáci nemohou nevidět, že v důsledku posledních událostí v zemi, které nepochybně upevnily pozici nynějšího lidovědemokratického režimu, vyvstal před KSČ úkol *vhodně* využít politické změny, k nimž došlo, v zájmu *úplného* vítězství lidové demokracie v Československu.

Tento velice významný úkol znamená pro KSČ splnit následující nutné podmínky:

- neustále vysvětlovat *úlohu strany* jako organizačního předvoje dělnické třídy, jako nejvyšší formy třídního uspořádání proletariátu, a tudíž zlikvidovat sociálně-demokratickou úchylku ve straně, protimarxistickou praxi využívání strany jako volebního aparátu, uzpůsobeného k parlamentním volbám a parlamentnímu boji;
- důsledně bojovat za upevnění pozice komunistické strany jako *hlavní a vedoucí* síly v Národní frontě, vyhybat se přitom „narovnávání“ programových východisek

a politiky strany podle politických tendencí ostatních partnerů v Národní frontě, a tudíž rozhodně likvidovat všechny recidivy kompromisů a ústupků s vědomím toho, že *jedině* důsledný a nekompromisní boj s reakcí v celé Národní frontě přinese úspěch věci lidové demokracie a jejího přechodu k socialismu, pomůže stranickým kádrům s konečnou platností se zbavit iluzí o „mírové spolupráci“ s buržoazií;

- správně stanovit *politiku strany v národnostní otázce* a rozhodně vystupovat proti nacionalistickým snahám a vypjatému šovinismu, podkopávajícím pozici strany jako strany marxistické a infikujícím její kádry jedem buržoazního nacionalismu;

- zřetelně vymežit programové postoje strany *v rolnické otázce* a v agrární politice KSČ a vykořenit pochybné „teorie“ o „mírovém“ rozvoji československé vesnice, které ve straně existují;

- připravovat stranu na nevyhnutelný boj proti kulactvu, za konečné podkopání základů kapitalismu na vesnici jako nejdůležitější podmínku přechodu země na cestu výstavby socialismu.

Není pochyb o tom, že KSČ má dostatek sil a bojových zkušeností, aby si zasloužila úlohu vedoucí strany v zemi, aby se postavila do čela dělnické třídy a všech upřímných stoupenců strany v boji za vítězství idejí marxismu-leninismu při řešení historického úkolu – přechodu Československa a jeho národů k vyšší vývojové formě společnosti.

5. dubna 1948

L. Baranov [podpis]

V. Mošetov [podpis]

A. Antipov [podpis]

Rossijskij gosudarstvennyj archiv socialnoj i političeskoj istorii (RGASPI), Moskva, fond 17, opis (inventář) 128, dělo (archivní jednotka) 745, O někotorych ošibkach v dějatelnosti Kommunističeskoj partii Čechoslovakii. Srv. také VOLOKITINA, T. V. – ISLAMOV, T. M. – MURAŠKO, G. P. – NOSKOVA, A. F. – ROGOVAJA, L. A. (ed.): Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944–1953 gg., sv. 1: 1944–1948 gg. Moskva – Novosibirsk, Sibirskij chronograf 1997, s. 831–858, dokument č. 274.

Z ruštiny přeložila Jana Váchová